

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 27 ліпеня 1990 г. № 30 (3544) ● Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

«ВЫЯЎЛЯЮЧЫ
ВОЛЮ НАРОДА...»

Ад нашага
парламенцкага
карэспандэнта

2

ПАЕЗДКА
Ў «ЗОНУ»

Чарнобыль:
зямля і людзі

4, 14—15

НА РОЗНЫЯ
ЎЗРОСТЫ І ГУСТЫ

Па старонках
беларускіх дзіцячых
часопісаў

6—7

«АЙ ЧЫНА
АБАРОНЦАМ СВАІМ»

Паўстанне 1794 года:
героі і карнікі

8—9

НАПЯРЭДАДНІ
ЗМЭНЫ ЛІДЭРАЎ

Агляд новых
кінафільмаў

10—11

Вікторыя НАСКОВА — удзельніца II Усесюзнага фестывалю польскай песні ў Віцебску. Аб тым, як прыходзіла музычнае свята, — чытайце на стар. 3.
Фота Яўгена КОКТЫША.

Чаго «не заўважылі» юрысты

Пасля двух з паловай месяцаў работы Мінскі гарадскі Савет народных дэпутатаў узяў таймаўт — да восені. У ходзе сесіі былі выбраны старшыня гарсавета — А. Герасіменка і яго намеснік — А. Гурыновіч, вызначана структура Савета, прыярытэты кірункі дзейнасці, выбраны старшыні пастаянных і часовых камісій. А вось старшыню гарвыканкома, нягледзячы на шматлікія спробы, пакуль так і не ўдалося вы-

браць. І гэта стала адной з прычын дачасных канікулаў дэпутатаў, якія так і не змаглі прыйсці да кансенсуса па прынцыповых пытаннях. У чым жа справа? Чаму сесія ідзе так марудна і няроўна, нейкімі штуршкамі, час ад часу загразаючы у так званых працэдурных пытаннях — у той час, як праблемы вялікага горада чакаюць вырашэння? Над гэтым разважае дэпутат Мінсавета.

Вось ужо больш як два месяцы працуе сесія Мінсавета. Мне ўяўляецца, што тэмпы нашага руху наперад зусім неаблагодні, калі параўнаць іх з тэмпамі работ Саветаў іншых гарадоў краіны. Між тым, некаторыя дэпутаты патрабуюць тэрміновага прыняцця фундаментальных рашэнняў і неадкладнага іх выканання. Ды лічу, што спяшача трэба павольна. І галоўнае — не падавацца апаратным гульням, арганізатары якіх знарок або паскараюць ход сесіі, або ў патрэбны для іх момант прыгартможваюць яго.

Старт апаратным гульням, на мой погляд, быў дадзены ў дзень выбарнага мандатнай камісіі. Аргкамітэт па падрыхтоўцы сесіі вырашыў рэкамендаваць у мандатную камісію 11 чалавек для падрыхтоўкі прапановы па пацвярджэнні паўнамоцтваў дэпутатаў. Кожная з трох дэпутацкіх груп дэлегавала ў камісію сваіх прадстаўнікоў. Ад «Дэмакратычнага саюза» — 3 чалавекі, ад «Дэмакратычнай плыні» і партгрупы — па 4. Аднак у спісе, які атрымалі дэпутаты, аказалася не 11, а 15 прозвішчаў. Чатыры чалавекі былі ўведзены ў камісію апаратным спосабам, у парэштак артыкула часовага рэгламенту сесіі, паводле якога права вылучэння даецца толькі дэпутатам. Спраба ж ураўнаважыць прадстаўніцтва ад груп за кошт пашырэння спісу камісіі на самой сесіі была блакіравана.

Дэпутат У. Мікуліч, загадчык аддзела гаркома партыі, у аргкамітэце адказаў за фарміраванне мандатнай камісіі. Высветліць у яго, якім чынам з'явіліся чатыры новыя прозвішчы ў спісе мандатнай камісіі, не ўдалося. Запіскі ад кожнай групы з пералікам прозвішчаў прэзідэнтаў не захаваліся. Загадчык арганізацыйна-інструктарскага аддзела гарвыканкома Я. Янковіч таксама не адказаў, чаму ў спісе з'явіліся новыя прозвішчы.

Вынікі гэтай апаратнай акцыі праявіліся пры выбарах старшыні мандатнай камісіі, а так-

сама і ў далейшым, калі галаваннем трэба было прыняць выгадны апарату рашэнні. Супраць выбарнага інспектара Мінскага абкома партыі дэпутата І. Чэска старшыней мандатнай камісіі на яе пасаджэнні было пададзена 7 галасоў, за — 8. Пры гэтым, рашаючым для выбарнага Чэска старшыней (пры роўнасці «за» і «супраць») аказаўся яго ўласны голас. Канечне, юрыдычныя нормы паршаны не былі. А як быць з нормамі этычнымі?

Апаратныя гульні працягваліся і ў ходзе работы мандатнай камісіі. Заявы і скаргі на розныя парашэнні закона аб выбарах паступілі больш як па 70 дэпутатах. І хоць у мандатнай камісіі былі такія спрактыкаваныя юрысты, як пракурор горада дэпутат В. Іваноў, намеснік начальніка Маскоўскага РАУС г. Мінска дэпутат В. Аўсянікаў, які «не заўважылі» мноства парашэнняў закона, якія дапусцілі ўчастковыя, акруговыя і гарадскія выбарчыя камісіі. Напрыклад, па сямі акругах (№№ 7, 18, 136, 211, 230, 246, 250) выбарчыя камісіі перад другім турам выбараў незаконна зменшылі колькасць выбаршчыкаў у спісах на некалькі сот чалавек. А па акрузе № 211 — больш чым на тысячу чалавек. Пракурор Іваноў пакінуў без задавальнення скаргі многіх грамадзян, якім гарадская камісія адмовіла ў рэгістрацыі па той прычыне, што яны не жывуць ці не працуюць на тэрыторыі акругі. Пры гэтым, яшчэ ў пачатку выбарчай кампаніі, рашэннем гарадской выбарчай камісіі прадпрыемствы і арганізацыі апынуліся па-за тэрыторыямі тых або іншых выбарчых акруг. Пазней камісіі скарысталі гэта, узяўшы на сябе ролю даўнейшых перадвыбарчых сходаў і адсякаючы няўгодных апарату кандыдатаў. Толькі за адзін дзень 10 красавіка такі лёс спасці 46 чалавек — дэмакратычных кандыдатаў, у тым ліку 15 членаў БНФ. І ў той жа час юрысты «не звярнулі ўвагі» на тое, што многія з зарэгістраваных кандыда-

таў — наменклатурных работнікаў — «не жывуць і не працуюць» на тэрыторыі акругі. 24 такія кандыдаты атрымалі у выніку мандаты дэпутатаў гарсавета. Беспрынцыповая, калі не сказаць больш рэзка, пазіцыя органаў пракуратуры горада прывяла да шматлікіх выпадкаў злоўжыванняў словамі «як права» ў артыкуле 33 Закона аб выбарах у мясцовыя Саветы народных дэпутатаў. Рэгіструючы, скажам, партыйнага работніка, сфера дзейнасці якога нібыта распаўсюджваецца на тэрыторыю раёна горада, камісія ў той жа час адмаўляла ў рэгістрацыі кіраўніку навуковага калектыву, сфера дзейнасці якога тычыцца ўсёй рэспублікі. Я маю на ўвазе акругу № 37, дзе намаганнямі гарадской камісіі двойчы скасоўваліся рашэнні акруговай камісіі аб рэгістрацыі кандыдатам дэпутатаў А. Тарасевіча. І гэта пры тым, што ў названай акрузе зусім няма прадпрыемстваў і арганізацый! Такім чынам, адкрыта быў парашаны арт. 2 Закона аб выбарах, які гарантуе роўныя правы грамадзян быць выбранымі ў Саветы незалежна ад роду заняткаў. Гэта парашэнне не толькі Канстытуцыі БССР, але і Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека.

У дакладзе мандатнай камісіі на сесіі Мінсавета не былі названы, на вялікі жаль, ніводзін з пералічаных фактаў, не была прыведзена ніводная скарга з тых, што паступілі у камісію.

Асобна хачу сказаць пра «незапланаваныя» перапынкі ў рабоце нашай сесіі. Думаю, што двухдзённы перапынак пасля выбарнага старшыні Мінскага Савета быў выкліканы тым, што апарат на гэты момант не зарэнтаваўся, які яму быць далей. Не сумняваюся, што ў запасе апаратчыкаў яшчэ нямае «хадоў». Вось толькі ці не завядзе гэтая гульня ў тупік?

Аляксандр ДРАЊЦКІ,
народны дэпутат
Мінсавета.

АД НАШАГА ПАРЛАМЕНЦКАГА КАРЭСПАНДЭНТА

«ВЫЯЎЛЯЮЧЫ ВОЛЮ НАРОДА...»

Калі гэты нумар выйдзе ў свет, Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі, магчыма, ужо будзе прынята. Не блаславіўшы ў тым ці іншым выглядзе знамянальны дакумент, дэпутатам няма як разыходзіцца на канікулы. Для завяршэння сесіі Вярхоўнага Савета БССР неабходны — і палітычна, і псіхалагічна — магутны акорд.

Ці стане Дэкларацыя такім акордам? Як прагучыць ён? Чым азваецца ў кожным з нас?

«Вярхоўны Савет Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, выяўляючы волю народа Беларускай ССР, усведамляючы адказнасць за лёс Беларускай нацыі... пацвярджае дзяржаўны суверэнітэт Беларускай ССР як вяршэнства, самастойнасці і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах яе тэрыторыі, а таксама незалежнасць рэспублікі ў знешніх зносінах». (З праекта Дэкларацыі).

Мы, што называецца, доўга запрагалі. Прыгледзіліся да вопыту суседзяў — Прыбалтыкі, Расіі, Украіны. Пад час парламенцкага абмеркавання пытання аб суверэнітэце Беларусі (на маю думку, найбольш цікавага і змястоўнага на гэтай сесіі) было выказана шмат разумных і прагрэсіўных думак. Бясспрэчна, прагрэсіўным з'яўляецца і праект Дэкларацыі, прыняты ў першым чытанні за аснову. Вось некаторыя палажэнні гэтай асновы, якія, трэба думаць, уводзіць у канчатковы тэкст Дэкларацыі.

Суверэннасць дзяржавы грунтуюцца на ажыццяўленні Беларускай нацыяй яе неад'емнага права на самавызначэнне, дзяржаўнасці Беларускай мовы, вяршэнства народа ў вызначэнні свайго лёсу. Вышэйшыя мэты дзяржаўнага суверэнітэту — свабоднае развіццё, дабрабыт і годнае жыццё кожнага грамадзяніна рэспублікі. Зямля, яе нетры, іншыя прыродныя рэсурсы і ўсе віды маёмасці, размешчаныя на тэрыторыі БССР, з'яўляюцца ўласнасцю Беларускага народа, якому належаць выключныя правы па іх валоданню, выкарыстанню і распадарэнню. Рэспубліка мае права на сваю долю ў агульнасаюзным багацці. Тэрыторыя Беларусі з'яўляецца недатыкальнай і не можа быць зменена або выкарыстана без яе згоды. Устаўляецца вяршэнства Канстытуцыі БССР і яе законаў, за дакладным і аднаголькавым выкананнем якіх наглядае Генеральны пракурор рэспублікі, прызначаны Беларускай парламентам. Абвешчаецца суверэннасць у захаванні і развіцці культуры беларусаў і іншых нацыянальнасцей рэспублікі, у стварэнні ўласнай нацыянальна-дзяржаўнай сім-

волікі, сістэмы інфармацыі, адукацыі і выхавання. БССР мае права на ўласныя ўзброеныя сілы, уласныя ўнутраныя войскі, органы дзяржаўнай бяспекі, вызначае парадак праходжання вайскавой службы яе грамадзянамі, самастойна вырашае пытанні размяшчэння войск і ўзбраення на сваёй тэрыторыі. Тэрыторыя Беларусі абвешчаецца без'ядзернай зонай, а рэспубліка — нейтральнай дзяржавай.

Вельмі хацелася б прадказаць усеагульнае трыумфаванне ў бліжэйшыя выхадныя дні — масавыя шэсці, радысны люд на вуліцах і плошчах... Шкада, але наўрад ці спраў-

дзіцца гэты прагноз. І не толькі таму, што немагчыма раптам прагнуцца вольнымі. І не толькі таму, што, як слушна заўважыў дэпутат Н. Гілевіч, сапраўднага дзяржаўнага, эканамічнага, палітычнага суверэнітэту няма без суверэнітэту духу, суверэнітэту нацыянальнай самасвядомасці.

«Сутыкнуўшыся з праблемай (нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. — А. Г.), якой паводле ўсіх марксісцкіх паняццяў у нас на шляху проста не павінна было быць, ініцыятары перабудовы разгубліліся, і дагэтуль не могуць яе нават дакладна кваліфікаваць, перажоўваючы ўсялякага роду «нацыяналізм», «канфлікт», «сепаратызм» і інш. Усё яшчэ не стае духу вымавіць словы, адэкватныя рэчаіснасці: руйнаванне апошняй сусветнай імперыі, спалучанае з агоніяй сталінскай сістэмы ў самым яе запаветным пункце, у самым сталінскім з усяго сталінскага», — піша гісторык Ю. Афанасьеў. І працягвае далей: «Галоўная крыніца напружанасці сёння і недастатковым усведамленні як на ўзроўні дзяржаўнай палітыкі, так і на ўзроўні масавай псіхалогіі таго найкапітальнага факта, што ССРР — гэта не краіна, не дзяржава. Еўразійская прастора, пазначаная на марце свету гэтымі літарамі і якая называлася раней Расійскай імперыяй — гэта свет светаў, гэта розныя культуры і цывілізацыі, гэта суседства мноства краін і дзяржаў, якія стаміліся ад свайго каланіяльнага і каланізатарскага мінулага, якія змучаны і зняважаны сталінскім уніфікатарствам».

47 дэпутацкіх галасоў было пададзена за праект Дэкларацыі, распрацаваны Беларускай народным фронтам і прадстаўлены з трыбуны сесіі З. Пазняком. Праектам прадугледжвалася пацвердзіць незалежнасць Беларусі паводле III Устаўной граматы Рады БНР ад 25 сакавіка 1918 г., надаць Беларускай дзяржаве афіцыйнае найменне Беларускай Рэспубліка, такім чынам засведчыўшы пераемнасць дзяржаўнасці ад БНР і БССР. Незалежнасць Беларусі магла б ажыццяўляцца праз пераходны перыяд, палажэнні якога вызначаліся б Дэкларацыяй і адпаведным дагаворам паміж БССР і ССРР тэрмінам не больш аднаго года, на працягу якога Беларусь захоўвала б пэўныя саюзныя стасункі з ССРР. Пераходны перыяд павінен быў завяршыцца скліканнем Усебеларускага Устаноўчага Саюза.

Іншымі сваімі палажэннямі праект Дэкларацыі БНФ істотна паўплываў на тэкст праекта, прынятага сесіяй за аснову. І, здавалася б, здаровы сэнс і абачлівасць падказвалі, што, мабыць, і не было асаблівай патрэбы здабываць тыя некалькі дзесяткаў галасоў... Але ж ці не з'яўляецца гэта адным з «абавязкаў» апазіцыі — прапрацаваць мяжу мыслення і рашучасці парламенцкай большасці?

Андрэй ГАНЧАРОВ.

Думка чытача

Ёсць сумненні...

Некалькі меркаванняў наконт «Запіскі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі»

Неабходнасць рэальнага дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі даўно наспела, і думка аб ёй выказвалася неаднаразова. У прыватнасці, прадстаўнікамі Беларускага народнага фронту. Колькі палітычных, а часам і іншых тумакоў давалася ім атрымаць за гэта з боку рэспубліканскай улады! Ужо адна гэтая акалічнасць выклікае пытанне: «Ці ёсць у Беларускага народа магчымасць на падставе Запіскі аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі Старшыні Вярхоўнага Савета БССР М. Дземянца здабыць сапраўдны дзяржаўны суверэнітэт?»

Падстаў для сумнення шмат. У прыватнасці, такія. Неабгрунтаванае адмаўлен-

не ў рэгістрацыі БНФ на сесіі Вярхоўнага Савета.

Ідэалагічны альянс і цеснае ўзаемадзеянне многіх прадстаўнікоў кіруючых колаў рэспублікі з яўнымі праціўнікамі рэальнага суверэнітэту, незалежнасці іншых рэспублік, з «інтэрфрантамі».

Схільнасць гэтых прадстаўнікоў наўмысна блытаць права нацыі на самавызначэнне аж да аддзялення, змаганне за рэальны суверэнітэт з сепаратызмам, месніцтвам, нацыяналізмам, шавінізмам.

Распаўсюджванне ў кіруючых колах філасофіі нацыянальнага нігілізму і звышінтэрнацыяналізму.

Калі ўсё ж цепліць надзею на лепшае, то адносна «Запіскі

і курсу на Саюз дзяржаў (канфедэрацыі) можна і трэба, напэўна, сказаць наступнае.

Па-першае, у прэамбуле «Запіскі» канстатуецца, што суверэнітэт і незалежнасць Беларусі ў складзе «единой советской Федерации» практычна адсутнічаюць. Але не робяцца патрэбныя высновы, якія раскрываюць і пазітыўна абгрунтоўваюць неабходнасць пераходу рэспублікі да поўнага суверэнітэту: адзіна савецкая федэрацыя прывяла да затрымкі развіцця многіх народаў і з'явілася ці не адным з галоўных тармазоў сацыяльнага і эканамічнага прагрэсу ва ўсім Саюзе, чым пацвярджаецца выдому гістарычны факт (дарэчы, ён прызнаваўся Леніным), што ўнутрана «пестрое в национальном отношении государство — отсталость» (У. І. Ленін, ПЗТ, т. 25, с. 263).

Выйсце з адсталасці, якой мы бяспрэчна «дасягнулі» амаль ва ўсіх аспектах, ляжыць праз адмаўленне ад імперскай палітыкі і ператварэнне Саюза рэспублік у Саюз суверэнных дзяржаў, як тое прапанавана М. С. Гарбачовым. Таму-сяму ў адпаведнасці з іх палітычнай культурай тут бацьчыца «расчленение Советской Федерации», «разрушение изнутри... социалистического союза республик

НА ПОЎНЫМ СУР'ЁЗЕ

прайшоў у Віцебску II Усесаюзна фестываль польскай песні

Мы, БЕЗУМОЎНА, можам усё: азеляніць пустыні і павярнуць рэкі, выраціць на Марсе яблыні і запаліць рукатворныя ядзерныя сонцы. Мы можам нават правесці Усесаюзны фестываль польскай песні ў краіне, дзе людзі жывуць па талонах, гінуць ад радыяцыі і куль, прадэманстраваць тым самым новы крок наперад ва ўмацаванні дружбы паміж народамі...

А мо нам толькі і засталася, што спяваць па-польску?

Гэтая думка наведвала мяне тады, калі я сачыў за вартай жалю цырымоніяй уручэння прызой лаўрэатам і дыпламантам II Усесаюзнага фестывалю польскай песні ў Віцебску. Адказныя за гэтае найбольш адказнае і значнае для выканаўцаў мерапрыемства пераблыталі ўсё, што магло, і свята песні адразу паблякла. Нягледзячы нават на самыя шчырыя жаданні арганізатараў зрабіць яго як мага лепшым, у чым я глыбока перакананы.

Найбольшае глупства — аспрэчваць рашэнне журы. Сёлта паважаная група спецыялістаў на чале з Ігарам Лучанком размеркавала месцы наступным чынам. Першае месца і званне лаўрэатаў атрымалі Наталля Патапенка з Львова і Валерый Цуркан з Калінінграда, на другім месцы — Алена Лукашэнка (Пінск) і Вікторыя Наскова (Віцебск), на трэцім — Фаік Агаеў з Азербайджана і ансамбль

«Львавяне». Тым не менш другое месца В. Насковай выклікала, мякка кажучы, здзіўленне сярод савецкіх і польскіх журналістаў. У параўнанні з масквічамі А. Кузьміной і К. Амбарцумян юная віцебчанка выглядала проста блякла. Што гэта, фактар «родных сценаў» ці яшчэ адна спроба давесці Віцебску карысць, якую нясе гораду фестываль?

У параўнанні з першым фестывалем склад удзельнікаў быў сапраўды больш роўны і высокі. Як і тады, слаба выглядалі ансамблі, а вось салісты пасля шматлікіх кантактаў з Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі здолелі раскрыць свой патэнцыял і творчую індывідуальнасць. Пры гэтым майстэрства выканання дазваляе сцвярджаць, што большасць з лаўрэатаў ні ў чым не саступала некаторым прафесіяналам з лаўкі журы, так і гасцяў — «зоркам савецкай эстрады».

Я разумею, што «зоркі» — людзі асаблівыя, што спяваць пад аркестр куды складаней, чым пад фанэграму. Ды побач — пачаткоўцы, якія прагнуць узяць усё найлепшае, што маюць «зоркі». Між тым Эдзіта П'еха

спявала пад фанэграму, процма маскоўскіх і іншых маэстра (Жэня Белавусаў, групы «Камбінацыя», «На-На», «Любэ» і г. д.) скакалі па сцэне, ледзь адкрываючы раты. Падобна на тое, што славутыя прывілеі — прыналежнасць не толькі прадстаўнікоў апаратных сфер. За дзве-тры песні, зымітаваныя на сцэне з дапамогай магнітафоннай «фанеры», майстры савецкай эстрады атрымлівалі немалыя грошы. Гэтак неўзабаве і аркестр Міхаіла Фінберга апынецца «па-за гульнёй». Чаму б і не? За адзін выхад на сцэну група Жэні Белавусава мае прыблізна столькі ж, колькі музыкант аркестра зарабляе за нейкіх паўгода... Вучыцеся, малядыя, як трэба жыць!

Канцэрт беларускай эстрады выклікаў адну рэакцыю — «за дзяржаву крыўдна». Уражанне такое, што дашчэнту выпалена ўсякае жаданне нечым узрушыць публіку. Дасягненне канцэрта ў тым, што ўсе песні прагучалі на беларускай мове. Ды хоць бы на японскай, абы была якасць, актуальнасць, высокае мастацтва! Не было. Лепшае з беларускай эстрады — Дзяржаўны народны хор імя

Г. Цітовіча, які прыехаў у Віцебск у поўным складзе, каб... пад фанэграму апавядаць пра любоў да роднае зямліцы. Звышсур'эзнасць, проста кепскі густ прадэманстравалі нашы майстры, высокая ўзняўшы «фанеры» сцяг самаўлюбнасці. Такое ўражанне, што тварам беларускай эстрады хутка зробіцца не толькі работнікі Акадэміі навук, але і песняры гандлю, бытпаслуг, аўтазаправак. Усё прадаецца? «Ну чаму ты не са мной?» — мо разоў трыццаць паўтарыла самая прыгожая вэкалістка. Ды ўсё таму: за дзяржаву крыўдна.

Фестывальныя будні — гэта не толькі канцэртны амфітэатр. Гэта рэстараны да пятай гадзіны ночы, дзе поўна было людзей, што не мелі да фестывалю ніякіх адносін. Там быў каўчак, шампанскае (без талонаў), добры (па нашых мерках) сервіс і ладныя дзяўчаты, што пасярод ночы самаахвярна дэманстравалі розныя часткі цела. Дзеля ўмацавання дружбы?

Ды другі фестываль скончыўся. І ніхто цяпер не гарантуе, што адбудзецца трэці. Ужо чуліся думкі ператварыць яго альбо ў свята славянскай песні,

альбо зрабіць конкурс накішталь юрмальскага, ці наогул наладзіць нешта здала падобнае на фестываль зорак еўрапейскай эстрады.

Мяркую, лепш за ўсё пачакаць. Мы ж яшчэ не прагнуліся. Мы сядзім у віцебскім амфітэатры так сур'эзна, нібы слухаем па ведамленне Ангеліны Воўк пра вераломны напад умоўнага праціўніка. Мы прапускаем паўз вушы, нічога не ўсведамляючы, гімн «Салідарнасці» Уладзімежа Корча ва ўзрушаным выкананні гасцей у той час, калі вяршыняй патрыятычнага ўздыму грамадзян без пяці хвілін суверэннай Беларусі з'яўляецца «Девочка синеглазая». Вось тады мы — аднадумцы, сіла, народ, здольны не звяртаць увагі на пуды прылаўкі, духоўную галечу і кіслотныя дажджы, што раз'ядаюць фестывальныя парасоны.

Баль пад час чумы?..

Разам з тым, буду шчыра шкадаваць, калі гэты фестываль стане апошнім. Ён патрэбны, але які? Магчыма, вырашэнню гэтай праблемы дапаможа дагавор аб супрацоўніцтве, падпісаны на меснікам міністра культуры і мастацтваў Польшчы Міхалам Ягелам і міністрам культуры БССР Яўгенам Вайтовічам?

Дзмітрый ПАДБЯРЭЗСКИ.

Віцебск — Мінск.

ЗНОЎ ГУЧЫЦЬ БАЯВАЯ ТРУБА

Ліст у рэдакцыю

Рэдакцыя часопіса «Політычныя сабеднін» (1990, № 7) парадавала нас новай формай працы з аўтарамі, апублікаваўшы ў рубрыцы чытацкіх пісем артыкул кандыдата філалагічных навук В. Юдзіна «Пафас безгрунтоўнага адмаўлення». Даруем ёй гэту маленькую выдавецкую хітрасць: ёсць «проста чытаць» і ёсць «просвешчаны чытаць», а менавіта да гэтага звяртаецца аўтар артыкула.

Што ж, «проста чытаць» можа і не ведаць, а «просвешчаны чытаць» то пэўна ведае, што свабодны друк — найвялікшае дасягненне нашага часу — не толькі дазваляе выказацца кожнаму, але і вымагае ад кожнага пунктуальнага выканан-

ня агульнапрынятых у цывілізаваным грамадстве правіл паводзін! Што сіказаў бы навуковец В. Юдзін, калі б апаненты адверглі яго дысертацыю, грунтоўчыся адно на асобных яе фрагментах! Ці прызнаў бы за імі права рабіць такія гучныя, больш падобныя на палітычныя абвінавачванні, вывады, якія робіць сам у дачыненні да ўрыўкаў з дакументальнай кнігі С. Алексіевіч «Цынкавыя хлопчыкі» («Комсомольская правда», 1990, ад 15 лютага): «Налицо не документальная, а вообразимая проза, замешанная на пафосе беспочвенного отрицания все и вся, лишь имитирующая документализм. В истерическом хоре злонамеренных нападов на Советскую Армию, резко участвовавших за последнее время со стороны наших «прогрессистов», новому произведению С. Алексиевича уготовано, как ни печально, видное место...»

Артыкул В. Юдзіна, як пранурорская прамова з выразным абвінавачаннем ухілена, літаральна нашіптанна абрабаванымі ў добра памятных часы рытарычнымі прыёмамі і фігурамі.

Усё тое ж сумна вядомае прыпісанне аўтару думак яе герою «афганцаў»: «Ручной-то наших «цинковых мальчинов» водит автор. И не просто «водит», скрупу-

лезно регистрируя «случаи» из жизни, а задает им определенную концепцию».

Усё тым жа перанесеным ў наш час з сусласнага эпохі напрокі ў нежаданні адрозніваць «правду адрознавага факта і большую правду існавання».

Усё тое ж наўмыснае супрацьстаўленне сучасных пісьменнікаў класікам: «Опускаясь в глубины человеческой мерзости, нельзя забывать о небе и солнце, способном высветить в человеке прекрасное». Называючы пры гэтым імя М. Шалахава, літаратуразнаўца В. Юдзін забывае, што яго герой пасля ўсяго перажытага ўзняў вочы ў неба і ўбачыў «чорнае сонца».

Усё тое ж імніненне выкачаць у гразі падазрэнняў, хлусні і паклёпу сьвятое імя А. Д. Сахарова, погляд якога на афганскую вайну як на вайну амаральную і злычынную быў афіцыйна пацверджаны на Эзедзе народных дэпутатаў.

Усё той жа намер зваліць адназначна за гэту ганебную акцыю на мёртвых дзеляў «Мадрыдскага двара» і абараніць Сістэму, якая трымаецца на дзіўным нагламерале партыйнай бюракратыі з ваенна-прамысловым комплексам.

Усё тое ж нацкоўванне на пісьменні-

наў простага люду («отцы нам не лгали») і імніненне выкарыстаць у гэтых мэтах «афганцаў», скіраваўшы зразумелую іх прагу дзейнасці на пошукі новых «ворагаў», разварушваючы ў іх душах нізкія псеўдапатрыятычныя страсты («будто и не солдаты вовсе, а насильно оторванные от груди матери сосунки»).

І ўсё той жа славыты савецкі «новолз», народжаны ў час вострай ідэалагічнай барацьбы з замежнымі «спецслужбамі»: «отцы-изверги», «досушие судилища», «подлинны патриоты», «славные советские парни», «этанье хлюпички-многострадальцы с их пацифизмом, слащаво-прииторной сентиментальностью, брезгливо расторгнувшие всякие духовные связи с Родиной, своим народом».

І зноў са старонак «ПС», як ужо было не раз за гэтыя гады, гучыць баявая труба абаронцаў «імперскіх амбіцый», якія заклікаюць пад свае сцягі «сапраўдных патрыётаў», «верных сыноў Айчыны», «воінаў-інтэрнацыяналістаў». Адно цяжка зразумець, што рабіць пад гэтымі сцягамі «просвешчанаму чытацелю»?

Ад імя Беларускага ПЭН-цэнтра — Васіль БЫКАУ, Рыгор БАРАДУЛІН, Міхась ТЫЧЫНА.

против национальных интересов своих народов» (тут і далей цытую па «Советской Белоруссии» ад 20.06.90 г.). Але, калі не ліць слёзы па адсталасці імперыі, з гэтым варта пагадзіцца. Дарэчы, такі курс нельга называць антыленінскім. Яшчэ ў перыяд, калі Ленін стаяў на пазіцыі прыхільніка ўнутранай дзяржавы, ён падкрэсліваў: «Марксисты не могут упустить из виду могучих экономических факторов, порождающих стремление к созданию национальных государств. Это значит, что «самоопределение наций» не может иметь, с историко-экономической точки зрения, много значения, кроме как политическое самоопределение, государственная самостоятельность, образование национального государства» (ПЗТ, т. 25, с. 263).

Па-другое, канцэпцыя суверэнітэту Беларусі ў Саюзе дзяржаў (канфедэрацыі), выкладзеная ў «Запісцы», абходзіць маўчаннем такі фундаментальны прынцып, як права нацыя на самавызначэнне аж да аддзялення. Зразумела, не ў тлумачэнні Яравога, Макашова, Алксніса і г. д. Адсутнасць гэтага прынцыпу ў «Запісцы», калі гэта не памылка ці недагляд, сведчыць аб чыёйсь-

ці няшчырасці і ператварае ўсю размову аб дзяржаўным суверэнітэце, у канчатковым выніку, у чарговую апаратную гульню, пераможцам у якой павінна стаць на гэты раз «единая і неделимая советская конфедерация» або «единый и неделимый Союз... держав».

Далей, «Запіска» прапаноўвае беларускаму народу пагадзіцца абмежаваць свой суверэнітэт на карысць ведамстваў, у тым ліку — абарончага. Гэта прыводзіць да думкі аб узнікненні на тэрыторыі рэспублікі — яшчэ гэтага не хапала! — федэральных земляў для, як сказана, «размещения и функционирования органов СССР», зразумела, са сваім «установом к федеральным языком». Чытай: не толькі ўласна органаў кіравання СССР, а, пераважна, воінскіх часцей, палігонаў, дарог, аэрадромаў, заводаў.

За гэтай цягай да стварэння чагосьці накішталь шаснаццатай саюзнай дзяржавы бачыцца імніненне сучасных імперскіх колаў увайсці ў довер народаў з чорнага ўваходу, з намерам выкарыстоўваць «рускоязычное население» ў якасці базы днацыяналізацыі і як паратунак для сучасных звышінтэрнацыяналістаў.

Спроба пабудоваць імперыю пры сацыялізме скончылася эканамічным, сацыяльным, культурным і нацыянальным крахам. Аналізуючы гэтую сітуацыю, Першы з'езд народных дэпутатаў РСФСР устанавіў, што праблемы рэспублікі і гарманізацыі адносін з іншымі рэспублікамі нельга вырашыць без паўнакраўнага палітычнага суверэнітэту, пры якім улада будзе належаць народу. «Запіска» таксама выказваецца, як там сказана, «за подлинный национальный суверенитет», але з шэрагам асаблівасцяў, запазычаных ад «суверэнітэту» часоў рэпрэсій, валютарызму і застою.

Суверэнітэт азначае незалежнасць дзяржавы ад іншых дзяржаў у яе ўнутраных справах і міжнародных адносинах. У «Запісцы» тлумачыцца, што ён неабходны для «правовых гарантий каждому ее гражданину для гармонического развития и неприкосновенности личности, обеспечения полных и равных свобод, создания достойных условий жизни и труда». Калі б толькі так! Для гэтага дастаткова было б Беларусі і статусу Заходняй вобласці Расіі і суверэннасці Расіі альбо статусу ўсходніх краёў сучаснай Польшчы (што не горш

рускага варыянта, паколькі ў Польшчы суверэнітэт ужо ёсць]. Аўтар «Запісцы» ўпарта адмаўляецца заўважаць, што суверэнітэт прызначаны ў першую чаргу для гарантыі належных умоў усебаковага развіцця народа як адзінкі, як супольнасці.

І яшчэ воль аб чым хачу сказаць. Сумесная абарона ў саюзе дзяржаў — адна з істотных сфер праўлення інтэрнацыяналізму. Карысць яе ў тым, што яна дазваляе звесці да мінімуму выдаткі на абарону, а ў выпадку канфлікту — колькасць ахвяр і разруху. Такая ідэалогія абароны ў складзе Саюза не прычыць інтарэсам кожнага суб'екта Саюза. У тэорыі. А на практыцы? На тэрыторыі Беларусі адных толькі ракетна-аперацыйных баз не менш 20 («АіФ», № 6, 1990). Ёсць нямаля часцей і іншага назначэння, аэрадромаў і іншых аб'ектаў. У сувязі з вывадам войскаў з Чэхаславакіі, Венгрыі, ГДР іх колькасць, магчыма, яшчэ ўзрастае. Пры такіх акалічнасцях у выпадку ваеннага канфлікту ў першую гадзіну колькі адбудзецца на Беларусі выбухаў ядзерных боегалоўкаў? Яны прыносяць усяму беларускаму народу не паратунак, а смерць.

Інтэрнацыяналізм такога гатунку губляе ўсялякі сэнс. Выйсці ў гэтага стану для беларускага народа толькі два: або выйсці са складу Саюза наогул, або застацца ў ім, але пры ўмове стварэння нацыянальнай арміі і стратэгіі абароны Саюза ў поўнай адпаведнасці з чалавечым разуменнем паняцця інтэрнацыяналізму. Як першы, так і другі шлях азначае ліквідацыю многіх баз на тэрыторыі Беларусі. Пры гэтым ніхто, па логіцы рэчаў, не мае аніякага права патрабаваць ад беларускага народа нейкіх выплат, кампенсацый, бо ва ўсім цывілізаваным свеце паступаюць наадварот: за дазвол размясціць базу, аб'ект, за рызык, звязаны з імі, — плацяць.

Прапаноўва ў «Запісцы» перадаць абарону Беларусі Міністэрству абароны СССР — непрымальна. Там сядзяць не тыя, каму можна без сумнення даверыць свой лёс, сваё існаванне. Мандат на рызык быць сцёртым з твару Зямлі беларускі народ нікому не даваў і не дасць. Дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР варта памятаць аб гэтым.

В. ГОЛУБ, Фізик-ядзершчык.

г. Обнинск, Калужскай вобласці.

25 чэрвеня г. г. Першая сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР XII склікання перапыніла сваю працу і перадырваннем чарговага пытання — Справаздачы Савета Міністраў аб праробленай рабоце і мерах па ліквідацыі вынікаў Чарнобыльскай аварыі ў 1986 — 1990 гг., народныя дэпутаты на два дні раз'ехаліся па ўсёй рэспубліцы, каб непасрэдна на месцы азнаёміцца з тым, што сёння ў гарадах і вёсках, якія пацярпелі ад гэтай глабальнай, самай страшнай у гісторыі чалавецтва катастрофы. З адной з дэпутацкіх груп выправіўся ў дарогу і я.

ДЗЕНЬ ПЕРШЫ, панядзелак, 25 чэрвеня.

ДЛЯ СВАЕЙ ПАЕЗДКІ я выбраў Хойніцкі раён. Чаму менавіта яго? Па-першае, я нарадзіўся ў гэтым раёне, там, у вёсцы Вялікі Бор, і цяпер жыўць мая маці і два браты (трэцяга, самага старэйшага, Колю, летась я пахаваў), многія мае сваякі, сябры. Па-другое, там я неаднаразова бываў і да аварыі і пасля аварыі, і хацелася паглядзець, што і як там змянілася за апошні час. Па-трэцяе, ехаў туды Ніл Гілевіч, з якім я знаёмы даўно, працаваў у Саюзе пісьменнікаў і які, калі гаворыць шчыра, і ўгаварыў мяне паехаць з ім, паказаць яму сваю радзіму.

З Мінска выехалі раніцою, гадзін у дзевяць. Здзівіла мяне, што дэпутатаў у нашым маленькім, але ўтульным аўтобусіку — «рафіку» было ўсяго тры, уключаючы Н. Гілевіча.

Ад Мінска да Хойнік — каля чатырохсот кіламетраў. Гэта прыкладна шэсць гадзін язды. Быў час і пагаварыць, і падумаць. Як і заўсёды ў апошні гады, калі кіруюцца ў родныя мясціны, думкі мае круцяцца-верцяцца вакол аднаго і таго ж — што будзе з родным краем, маёй вёскай, якая будучыня чакае маіх землякоў? Першы раз сур'ёзна пра гэта я падумаў у тыя красавіцкія дні, калі здарылася чарнобыльская бяда. Паездка мая ў жніўні 1986 г. у Хойнікі ды і ў іншыя раёны Гомельскай вобласці ўстрывожыла мяне, настроіла на вельмі нядобры, песімістычны лад. Не супешылі, не далі аптымізму і мае наступныя паездкі на бацькаўшчыну. Можна, таму, што бачыў: мала рабілася, каб аблегчыць пакуты людзей, якія, без віны вінаватыя, сталі не толькі заложнікамі, але і ахвярамі атамнай энергетыкі, а калі што рабілася і робіцца, дык не тое і зусім не так, як трэба было б рабіць. Спыраша замоўчвалася небяспека радыяцыі і памеры трагедыі (па далёка не поўных падліках страты толькі на Беларусі склалі каля 100 мільярдў рублёў), не гаварылася праўда, а потым, калі, як кажучы, шыла з мяска вылезла, многае патанула ў балатні, бясконцх спрэчках, размовах. Замест канкрэтнай дапамогі — нарады, абмеркаванні, пастаноў, праграмы...

ДАРОГА ЗНАЕМАЯ — неаднойчы ездзіў па ёй: палі, лугі, лясы, пералескі, і вёскі, гарады — Бабруйск, Парычы, Светлагорск, Рэчыца... Ехаць прыемна: не гарача — дзень хмуры, неба зацігнута густым покрывам хмар. Урадкі сёлета добрыя, нягледзячы на бяспрыяцкую зіму і доволі халодную, сухую, ветраную вясну. Жыта ўжо аднасалася, выкідае колас і ячмень. Бульба абганана ці не па другому, трэціму разу, месцамі нават цвіце. У садах сям-там чырванюць вішні. На лугах ідзе нарыхтоўка сіласу, сена — дзе камбайнамі, а дзе і ўручную. Людзі, якіх мы сустракаем па дарозе, заняты сваімі штодзённымі клопатамі — едуць ці ідуць хто з працы, хто на працу. Ці купіць што-небудзь, прадаць. Міжвольна згадваюцца словы вядомай песні: «Любіць я край, старонку гэту, дзе я радзілася, расла...» І праўда — колны і езджу па дарогах Беларусі, не магу адарвацца вагач ад палёў, лясоў, лугоў, — люблюся і люблюся імі. Есць штосці надта ж прыцягальнае, вабнае ў іх, тая прыгажосць, што ніколі не надануе, нейкая як бы мяккасць ліній, знаёмая змалку мілая сэрцу і вачам краса. Вось і цяпер, як толькі перастае размаўляць, я гляджу і гляджу навокал. Балотца, рачулка, што перабігае дарогу, лес, поле... І зноў балотца, лужок, рачулка, лес. За

першых дзён аварыі, можна сказаць, аварыя яго на гэтай пасадзе і застала. Працоўныя раёна па-свойму ацанілі яго пастаянства і мужнасць — выбралі народным дэпутатам БССР. І, мусіць, не памыліліся — прамова, з якой выступіў ён у Вярхоўным Савеце на першай сесіі, — яркая, а галоўнае, праўдзівая. Ды і прасякнута яна клопатамі не пра сябе, а пра людзей, якія не па сваёй

а прадаваць будучы. Ды і купляць, — адказалі нам. — У магазінах жа пуста, нічога — ні гародніны, ні ягад — няма. Адна капуста...

— Чаму няма? — пытаем мы.

— Не завоззяць. Нават сокаў, кампотаў, джэмаў, варэння... І гэта з тых дзён, як здарылася аварыя, забаранілі ўсё сваё есці...

Кожны з дэпутатаў робіць адпаведныя запісы ў бланках.

Чарнобыль: зямля і людзі

Барыс САЧАНКА

ПАЕЗДКА ў „ЗОНУ“

Рэчыцый лес ідзе ўжо суцэльнай сцяной па абадва бачыны дарогі. Спыраша сасоннік — чысты, шчыры бор, потым дубняк, бярознік, грабнік, алейнік, асінік, а то і ўсё гэта разам, — на Палессі такія лясы называюць чарналесам. Хвойная Паліяна, Амелянаўшчына, Дубровіца... Гэта першыя вёскі Хойніцкага раёна, што на мяжы з Рэчыцкім. Ад гэтых вёсак зусім блізка і мой Вялікі Бор. У 1986 годзе тут узбоч шашы сталі палаткі — у іх жылі салдаты, якія прыехалі дапамагаць ліквідаваць аварыю. Цяпер палаткаў няма. Ды і не зусім такімі «чыстымі», як раней лічылася, аказаліся гэтыя вёскі. Так, цэзію тут сапраўды выпала менш, чым у іншых вёсках раёна. Але разам з цэзіем выпаў стронцій. Ды і іншыя радыёнукліды. Усё, як спецыялісты кажуць, табліца Мендзялеева. І столькі, што ў суседнюю з Дубровіцай Амелянаўшчыну трэба тэрмінова высляць. А што чакае Хвойную Палію, Дубровіцу ды і маю вёску? Ранейшыя даследаванні рабіліся ж у асноўным па забруджанні цэзіем, яму была аддадзена галоўная ўвага. А сёння гэтага ўжо мала. Трэба, каб радыяцыя бралася ў комплекс, улічваліся ўсе яе кампаненты. Аднак гэта чамусьці не робіцца... Увесь свет папярэдзіў жыхароў сваіх краін аб небяспецы — менш бываць на сонцы, не піць малака, не есці зеляніны і г. д. І толькі ў нас, там, дзе здарылася гэтая бяда, ніхто ні аб чым нікога не папярэдзіў... Звычайна, пры любой аварыі, калі ёсць пагроза чалавечаму жыццю, першае, што робіцца — адсяляюць людзей з месцаў, дзе ёсць такая небяспека. У нас жа, адсяляючы людзей з трыццацікіламетровай зоны, — і то з недаравальным спазненнем! — пачалі высюваць розныя канцэпцыі, паводле якіх чалавечы на забруджаных тэрыторыях не толькі можна жыць і займацца сельскагаспадарчай дзейнасцю, а нават неабходна, нарысна. Больш таго, тым, хто з гэтым не быў згодзен, затрымаў рот, не давалі гаварыць. Амаль тры гады замоўчвалася тое, што здарылася ў Ветцы, на Магілёўшчыне, наогул, усюды за мяжамі трох самых блізкіх да Чарнобыльскага раёнаў — Брагінскім, Хойніцкім, Нараўлянскім... Самага мяне разоў колкі папярэдзівалі, каб не селі панікі, інакш... А каб людзі нічога не ведалі, нават не згадваліся пра бяду, — не інфармавалі, не выпускалі дазimetраў... Цяпер стала модным спасылцацца на акадэміка Л. Ільіна, ён, маўляў, выдумаў гэтую 35-барную канцэпцыю беспячэнага працягвання на забруджаных радыёнуклідамі тэрыторыях. Але ж былі і іншыя канцэпцыі, ды іх не бралі пад увагу, узлілі менавіта гэтую. Ягчэй за ўсё абвінаваціць акадэміка Ільіна, можна яго, урэшце, паслаць на пенсію, як гэта было ўжо зроблена з акадэмікам Аляксандравым, пад кіраўніцтвам якога група канструктараў стварыла недасканалы рэантар РБМК-100 і запусціла яго на Чарнобыльскай АЭС, ды і з тым жа на меснікам Старшыня Савета Міністраў ССР Шчарбіннай, — ён не гаварыў праўды пра Чарнобыль, взынфармаваў усіх... Цяпер адгаворка ў начальства адна: мы, маўляў, ні ў чым не вінаваты, мы выконвалі тое, што нам гаварылі. Так, можа быць усё так, але ж і сумленне павінна быць у коннага... Муцацца ж тысячы людзей, хварэюць паміраюць. А што, што яшчэ будзе? Праз год, два, тры, чатыры, пяць гадоў...

ХОЙНІКІ. Першая сустрэча ў райвыканком. Яго старшыня Аляксандр Іванавіч Абухаў — каранасты, засяроджаны ў сабе, — на гэтай пасадзе з

волі сталі ахвярамі трагедыі. І гэтую трагедыю ён, Абухаў, бачыць штодзень на свае вочы. З першых дзён аварыі, калі з раёна было эвакуіравана 3 тысячы 215 чалавек. Гэта горш вайны. Ніякай жа небяспекі нідзе не відаць — ніхто ні ў кога не страляе, нідзе нішто не гарыць — усё расце, цвіце, а трэба пакідаць свае хаты, абжытыя селішчы, магілы бацькоў, родны кут і ісці невядома куды — у свет... Страшна гэта. А трэба! З усіх жа радыёнуклідаў, што выпалі ў Беларусі, больш паловы асталося навечна ляжаць на палях Хойніцкіх, Брагіншчыны, Нараўляншчыны. І раней ці пазней раёны гэтыя давядзецца ліквідаваць. І чым хутчэй будзе гэта зроблена, тым лепш і для саміх жыхароў ды і ўсіх людзей, бо не будучы жа разам з мясам, малаком і іншымі прадуктамі, што вырошчваюцца тут, трапляць да ўсіх нас на стол радыёнукліды...

На жаль, праблема жыхароў Хойніцкага раёна, ды і іншых, засяпаных радыёнуклідамі, не вырашаюцца пакуль што так, як павінны вырашацца. І Абухаў у гутарцы з намі не хаваў гэтага.

— Становішча ў раёне, — гаварыў ён, — не проста напружанае, а крытычнае. Людзі зняверыліся, яны не могуць больш чакаць невядома чаго. У раёне ўжо зараз не хапае больш як паловы гандлёвых работнікаў, прыкладна столькі ж медыкаў, настаўнікаў, іншых спецыялістаў. Грашовыя надбавкі перасталі задавальняць. Сваё здароўе і здароўе дзяцей даражэй. Ды і што за тыя грошы купіць, асабліва ў нас, у Хойніках? Не дзейнічаюць ніякія ўгаворы. Людзі патрабуюць адсялення. Дзеся гэтага гатовы на ўсё, не шкадуюць нават сваіх уласных зберажэнняў — больш тысячы сем'яў гатовы хоць сёння ўнесці свае грошы ў кааператывнае будаўніцтва ў чыстых зонах...

Аляксандр Іванавіч паведміў нам, што ў Хойнікі, акрамя нас, прыехалі Старшыня Вярхоўнага Савета БССР М. І. Дземянцей і чатыры народныя дэпутаты з суседняга Рэчыцкага раёна, сярод іх і вядомы сваімі вострымі, прыныповымі выступленнямі на першай сесіі, дэпутат ад інвалідаў М. І. Калбаска. Нам Абухаў прапанаваў наведваць швейную фабрыку мастацкіх вырабаў, а ўвечары прыняць удзел у сустрэчы з працоўнымі горада і раёна ў ДOME культуры.

Выйшлі з райвыканкома, і на вочы нам трапілі жанчыны і дзеці, што на другі бок вуліцы, ля універмага, прадавалі клубніцы, суніцы, памідоры, агуркі, шчаўе, цыбулю...

— Хто-небудзь правяраў ягады і гародніну? — спыталі мы, паказваючы на самавольны банзар.

— Правярай ці не правярай,

ШВЕЙНАЯ ФАБРЫКА мастацкіх вырабаў. Яна — невялікая, размяшчаецца ў цагляным будынку амаль у цэнтры горада. Працоўцы там адны жанчыны. Сантрукт раёна Анушка, які ўзяўся нас суправаджаць, вядзе адразу ж не да кіраўніцтва фабрыкі, а ў цэх, што знаходзіцца на другім паверсе. Ён, Анушка, і паведаміў жанчынам, хто да іх прыехаў. Жанчыны спыняюць працу. Пачынаецца размова. З першых слоў нервова, цыжыка. Пачуцці бяруць верх над усім, выліваюцца цераз край. То адна, то другая жанчына не могуць стрымаць слёз. Усіх хвалюе свой лёс, лёс сваіх дзяцей, унукаў. Пытанні сыплюцца адно за адным: чаму гэта адны могуць хоць сёння выязджаць з Хойнік, а іншым нельга? Роўныя правы ва ўсіх павінны быць на перасяленне. І ў тых, у каго ёсць дзеці, і ў тых, у каго іх няма. Тых, хто малады, хто мае прафесію, ахвотна бяруць на новыя месцы на працу. А што рабіць старым і пажылым, тым, хто не мае прафесіі, — дзе ім падазецца? Чаму людзей, якія змыліся гадамі, не селяць вуліцамі, вёскамі, а раскідаюць па розных раёнах і нават розных абласцях? Ці нельга даць тым, каму не хапае год ці два да пенсіі, пенсію? Што рабіць з дзецьмі — яны ж адбіліся ад сем'яў, вычыцца не хочучы: то іх вывозіць у чыстыя зоны, то яны ў школе — бацькі іх амаль не бачаць. У магазінах няма чаго купіць, так што тыя грошы, якія набаўляюць — «грабавыя», — не дапамага. Як жыць, калі нічога нельга есці з свайго саду і агарода, нельга хадзіць у лес, на луг, на рэчку... Жанчыны просяць, каб усю іх фабрыку перасялілі ў Бешанковічы — там ёсць такая самая фабрыка, варты пабудоваць пры ёй толькі цэх. І гэта даўно трэба было зрабіць, сама фабрыка мае нават на гэта грошы...

Супакойваюць, супацаць жанчын проста не ведаюць. І абяцаць ім што-небудзь...

З Гілевічкі выхадзім, як кажа Ніл Гілевіч, умытыя людскімі слезамі, агаломшаныя. Ведалі, што ў людзей гора. Але каб тае... Прадта рослач, адчай... Не, гэтага не ведалі...

ДОМ КУЛЬТУРЫ. Ён вялікі, прасторны, не так даўно пабудаваны. Людзей у ім — яблычкі няма дзе ўпасці. Каб не асталося пакрыўджання тыя, хто сюды не трапіў, на плошчы паставілі гунагаваральнікі. М. Дземянцей, які прыехаў на гэтую сустрэчу, кажа, што добра было б правесці сустрэчу без прызідумна, быць сярод людзей. Ён пабываў ужо ў Брагіне, пагаварыў з самасёламі ў Савічах (іх больш за паўсотню, жывуць у зоне), на Хойніцкім маслазаводзе. Але з гэтага нічога не атрымліваецца — месцы ў зале ўсе занятыя, і давялося ісці нам у прызідум.

Адкрыў сустрэчу А. Абухаў. Ён паведаміў, што ў раён прыехала група народных дэпутатаў БССР, назваў прозвішчы тых, хто прыйшоў на сустрэчу, — М. Дземянцей, Н. Гілевіч, М. Каваль, А. Паруль, І. Бамбіза, М. Калбаска... Першае слова ён даў сваёму намесніку Уладзіміру Васільевічу Дзеніскоў. У. Дзеніскоў — рослы, з кучаравай, пабітай сівай чупрынай — гаворыць, што Хойнікі знаходзяцца ўсяго за пяць

дзясат кіламетраў ад рэактара, што на тэрыторыі раёна выпалі, акрамя цэзію, стронцій, плутоній ды і іншыя так званыя цяжкія радыеактыўныя элементы, прычым апошнія выпалі так густа, як, мабыць, нідзе, ні ў адным з раёнаў Беларусі. Сёння ўжо трэць жыхароў выселены, астатнія чакаюць сваёй чаргі. Людзі знерваліся, жывуць у чаканні. Парваліся спрадвечныя сувязі з зямлёй, лесам, лугам, полем і нават дзецьмі. Апаюваюць самыя розныя хваробы. У вёсцы Страліцаў, напрыклад, са 100 дзяцей толькі 4 адносна здаровыя. Гэта амаль гэтак і ва ўсіх астатніх вёсках. «Хто мае права ахвяраваць здароўем і будучым людзей? — задае У. Дзеніскоў пытанне. — Калі сёй-той хоча на Палессі стварыць заказнік, месца для правядзення нейкага бесчалавечнага навуковага эксперыменту, няхай пра гэта шчыра скажа, і людзі зробіць самі свой выбар, дзе ім быць, дзе жыць». Раней жыхары раёна працавалі, а цяпер не хочучы. Кожны адчувае сваю адказнасць перад тымі, хто будзе спажываць вырашаныя на палях, атрыманыя на фермах прадукты. Кажуць: «Мы жывем на атручанай зямлі, самі сябе атручваем і атручваем тых, хто жыве ў чыстых раёнах. Навошта гэта, каму такое трэба». Рэкамендацыі Дзяржааграпрама, якія ён прысылае, нічога, акрамя шкоды, не даюць. Толькі адсяленне можа вратаваць людзей. І калі б чатыры гады назад пачалі адсяляць, сёння ўжо многіх праблем не існавала б. А так пабудавалі ў раёне новыя пасёлкі, заасфальтавалі дарогі, правялі водаправады, а жыць нельга. Вёскі Тульгавічы, Ламачы і Амелякаўшчыну даўно трэба было выселіць, там спынена ўсякая сельскагаспадарчая дзейнасць, а не высяляюць. Людзі без працы сноўдаюцца з канца ў канец па вуліцы, жыць ім няма за што...

Не менш эмацыянальным, узрушлівым і доказным было і выступленне галоўрача раённай бальніцы А. Тарасевіча. Ён не бачыць розніцы між зонамі жорсткага кантролю і не жорсткага, бо як з адной зоны, так і з другой наступаюць хворыя з тымі самымі хваробамі. Гэта перш за ўсё гіпертонія, і захворванымі сардэчна-сасудзістай і эндакрынай сістэм, дыябетам, хронічным бронхітам і г. д. Учасціліся ў параўнанні з дааварыным перыядам выпадкі лейкозу, захворванні печані і лёгкіх і, асабліва, шчытавідай залозы і зрокку. Шкада дзяцей — яны пацярпелі ды і церпяць найбольш. Сёння іх на пастаянным дыспансерным уліку каля дзвюх тысяч, і лічба гэтая імкліва расце. Між тым, пуцьбукамі ў чыстыя зоны яны забяспечваюцца толькі на 50 працэнтаў. У бальніцы не хапае ўрачоў, медсестраў, а вахтвы метад лячэння — не лепшы метал. Няма неабходных лекаў, патрэбнай дыягнастычнай апаратуры. Абурэньне, скаргі людзей на тое, як іх лечыць, справядлівыя, аднак палепшыць хоць што-небудзь мы не маем ніякай магчымасці. Перасяленне і толькі перасяленне можа вяртаваць людзей. Аднак, калі яно і пачнецца з Хойнік, то тут яшчэ некалькі гадоў будзе аставацца людзі. Ім патрэбны догляд, лячэнне... У бальніцы сабраны ўнікальны матэрыял, яго трэба абагульніць, патрэбны вучоныя, а яны не едуць...

Шахрай — настаўнік біялогіі — дае некалькі практычных парад: каб радыяцыя менш уплывала на чалавечы арганізм, трэба палепшыць харчаванне (больш ужываць вітамінаў — а іх няма ў аптэках), паліваць па некалькі разоў у дзень вуліцы, збіраць і захоўваць у спецыяльных магільніках попель, выдаць кожнай сям'і дазіметры, перавозіць прадукты ў герметычных машынах, забараніць браць і есці ягады, грыбы...

(Працяг на стар. 14—15).

3 ДАВЕРАМ

Схаваем звады, прыхарошым згоду,
Няхай прыветна выглядае Брэст,
Дзе кожны дзень у нас — вясёлы фэст,
Вандруюць іншаземныя народы.
Не паспяем ладзіць свой асфальт,
Чужога пылу не новымятацца,
Нам не да твару перад госцем фальш,
Умеем і ўсміхнуцца, і азвацца.

Дзяўчаты ў строях на палескі лад,
Па-беларуску вучаны двум словам,
Глядзяць на госця гожа і вяснова,
Не трэба прыгажосці пераклад.
Хлеб-соль і кветкі лучаць нашы дні.
Нібы кірмаш, гудзе вакзал заўзят.
Па чалавецтву шмат у нас радні,
Як страшна не пазнаць у браце брата.

Хачу ці не, але жыву тут век,
Да горада прапіскаю прыкута.
Галерны раб такія знаў пакуты,
А ўсё ж, сябры, я вольны чалавек.
Куды штодня душа мая ляціць?
Мне не паспець за ёю пехатою.
Яна даўно ў наступнасці міціць,
А я дагэтуль у часах застою.

Дзень пачынаем з радыё, з газет.
Есць што чытаць, абмеркаваць прылюдна.
І набываюць горкі прысмак будні,
Калі мы судзім і сябе, і свет.
Як існаваць на стратах і крыві?
Нябожчыкам не зычылі спакою,

Знішчалі і калечылі жывых,
Бурылі храмы ўладнаю рукою.

Няведанне і вусны на замку —
Зарука сілы для былых і многіх.
Каб не пайсці этапам у астрогі,
Падумаў перш, чым даць каму руку.
Сляпую памяць сталінскіх дзяждоў
Звон памінальных мімаволі будзіць.
Палезлі тайны чорныя з куткоў.
Што гэта, страх ці астма душыць грудзі?

Ім сніцца той парадак залаты,
Дзе люд маўчыць на здэкі і на голад.
Яны б утаймвалі хутка моладзь,
Зноў скарыстаўшы краты і драгты.
Яны й цяпер яшчэ жывуць без бед
На персанальных пенсіях і леках,
Шануюць у мінуўшчыне сябе
І пагарджаюць простым чалавекам.

Даўно нас вучаць без эмоцый жыць.
Пасляеш, калі ты здольны вучань,
Свой горкі ўсхліп на людзях

Спакойна спаць у смерці на мяжы,
Валодаць, як маёмасцю, жыццём.
Чаму ж такое глупства шпачуць губы
Пра вернасць і сватое пачуццё?
Нашто яно? Сябе хай кожны любіць.

Мужчыны — за свабодную любоў.
Аплочана. Ні просьбаў і ні грозьбаў.
Свабодны чалавек — прагрэсу носьбіт.
Нявольны век змагаецца з сабой.
Новашта немагчымае благаю,
Жаданы вобраз клічу з нематы.
Ен не кахае. Я адна кахаю
За ўсіх няверных, чэрствых і пустых...

Хто там, на небе, долі нам плануе
Бяздарна, як затлумлены Дзяржплан,
Пакуль мэрэотнік пеціцца, як пан,
Пакуль махляр упэўнена лануе?
Выдаткі нашы Дзяржкамстат падлічыць.
Што сеялі, цяпер патрэбна жаць.
Тых лідэраў, што нас наперад клічуць,
Хацелася б мне вельмі паважаць.

Не знаю іх, няма каму знаёміць.
Працуе прэса болей на ЦК,
Не піша журналісцкая рука,
Хто ж кіруе ў горадзе, раёне.
І прагне інфармацыі народ.
На лекцыі надзіва вырас полыт.
Хапіла і памылак, і нягод,
Цяпер замежны пераймаем вопыт.

Стаіць нястачы чорнае таўро,
Там, дзе недаравальна мы адсталі,
Мяне хвалюе мала цяжкі рок,
А больш цяжкія ў малаць металы.
Здаецца, што атрутная ў жалбе,
Плыве Зямля адна ў Сусвеце гулкім,
Як карабель вядомы «Карын Б»,
І ёй ужо нідзе няма прытулку.

Судзі, Зямля, што здрадзілі табе,
Заткнулі вушы на твай плач, нябога.
Навыдумлялі сатану і бога,
Каб апраўдаць хоць чым было сябе.
І не абскардзіць аб'ектыўны суд,
Якім Зямля асудзіць чалавека.
Пашлі дзіця — нямогуча калеку,
Атруціць і травінку, і расу.

А мы ўсё роўна прагнем дзёрзка жыць
На гэтым свеце і на тым, магчыма.
І ловім момант прэгрэсу вачыма —
Жыццё між пальцаў, як вада бяжыць.

Зямною карай нам пасланы СНІД,
Каханую прылашчыш у пальчатках.
Нашчадак твай, пражыўшы карані,
Мо не захоча пачынаць спачатку,

Ні быць, ні верыць, ні шукаць добра,
Сабой зачыніць у наступнасць даверам.
Не маеш веры, трэба жыць з даверам
На вусцішных і зменлівых вятрах.
Яшчэ не проста праўду пазнаваць.
Адвучаны. Хлуснёй спрамілі заўжды.
У слававольных — кругам галава
Ад перажытых праўды і няпраўды.

Спяшаюць дні на ўлонні перамен,
І спадзяюся, што, нарэшце, лепшых.
Чытаю пастановы, нібы вершы,
І не боюся павышэння цен
На слова, на адказнасць, на сумленнасць.

Інфляцыя ад выкрыцця дрыжыць,
Хаця рубель вярочаецца лена
І шчодр абыяка міража.

Кааператар смажыць шашлык
І перад канкурэнцыяй не млее,
А графаман марнее над ялеем,
Не клеюцца цудоўныя радкі.
Хоць кожны з нас турбуецца, бядуе,
Мужнее нефармальны племісць.
Дзіцячы фонд сваіх дзяцей гадуе
І кнігалюбы дзеляць дэфіцыт...
Заплюшчу вочы, адплыву ў вясну,
Аблегчу сэрца нанач валідолам.
Успомню продкаў, што былі не з кволых,
Адамся мрой, яснасці і сну.
Знічее чарада маіх турбот:
Нарады, узгадненні і паперы.
Я сплю. Мяне ахоўвае любоў,
Калі не з верай, дык хаця б з даверам

ПА СЛЯДАХ ВYSTУПЛЕННЯУ «ЛіМа»

Абяцанкі-цацанкі?

У №18 штотыднёвіка пісьменнік П. Місько ў лісце пад назвай «Экалагічная дыверсія?» з абурэннем пісаў аб тым, што на рацэ Іслач вядуцца геалагічна-вышукковыя работы, якія вядуць да забруджвання ракі, парушаюць ландшафт, наносіць незваротную шкоду навакольнаму асяроддзю.

Рэдакцыя пераслала ліст П. Місько ў Дзяржкамтэт па ахове прыроды. Неўзабаве мы атрымалі адказ. Першы намеснік старшыні А. В. Бядэнка паведамляе:

«Устаноўлена, што сапраўды р. Іслач у раёне г. п. Ракаў мае шэраг крыніц забруджвання. Асабліва значныя аб'ёмы забруджвання ўносіць спіртзавод саўгаса «Праца» і іншы сельгаспрадпрыемствы. У працэсе правяркі вінаватыя ў парушэнні прыродаахоўнага заканадаўства прыцягнуты да адміністрацыйнай адказнасці. Акрамя таго, Мінскаму абласному камітэту па ахове прыроды дадзена ўказанне аб узмацненні кантролю і наглядзенні парадку ў гэтым раёне.

Карэнным чынам пытанні папраўджання забруджвання р. Іслач будуць вырашаны ў працэсе рэалізацыі схемы добраўпарадкавання, водазабеспячэння, каналізацыі і цеплазабеспячэння г. п. Ракава, якая ў цяперашні час разглядаецца Мінскім аблвыканкомам, і праекта водаахоўнай зоны р. Іслач, зацверджанага Валожынскім райвыканкомам.

Што тычыцца стварэння вадасховішча ў зоне піянерскіх лагераў, то Дзяржкампрыроды БССР не падзяляе апасенняў аўтара артыкула.

Папярэднія ацэнкі ландшафтных і гідралагічных умоў паказвае, што будаўніцтва мярнуемага вадасховішча магчыма і метаагодна па наступных меркаваннях:

1) Пастановай Савета Міністраў БССР ад 11.03.81 № 75 «Аб генеральнай схеме размяшчэння і развіцця курортаў і зон адпачынку БССР» разглядаемы раён вызначаны як зона размяшчэння піянерскіх лагераў, што вызначае заканамернасць пастаноўкі пытання аб водным добраўпарадкаванні;

2) стварэнне мярнуемага вадасховішча не пагоршыць вод-

нага рэжыму! якасці вады р. Іслач, бо у малаводны год забеспячэцца 12-разовы водаабмен.

У сувязі з гэтым Дзяржкампрыроды БССР у папярэднім парадку даў дазвол на правядзенне праектна-вышукковых работ пры ўмове прапрацоўкі варыянтаў размяшчэння і канфігурацыі вадасховішча, ацэнкі іх узаемадзеяння на навакольнае асяроддзе і прапрацоўкі неабходных прыродных мерапрыемстваў.

Канчатковае рашэнне будзе прынята пасля экспертызы праекта, распрацаванага з улікам пералічаных патрабаванняў».

Другое пытанне, якое неаднаразова ўздымалася на старонках штотыднёвіка, — гэта адсутнасць у продажы пішучых машынак з беларускім шрыфтам. Яшчэ ў 1988 годзе Міністэрства гандлю абяцала даць у продаж 1000 штук такіх машынак, якія меліся паступіць са спецыяльна - канструктарскага бюро Кіраваградскага ВА. Мы, а таксама нашы чытачы павеярылі ў гэта. Аднак мінуў і 1989 год, мінула палова і сёлета, але абяцаных машынак як не было, так і няма.

Нядаўна на наш новы запыт у Міністэрства гандлю БССР намеснік міністра гандлю БССР Г. Г. Краўчанка паведаміў:

«Мінгандлем праводзіцца работа па асваенні такіх машынак на Кіраваградскім ВА «Пішмаш» і Разанскім заводзе «САМ». Ян паведаміў Разанскі завод «САМ», машыны «Любава» з беларускім шрыфтам павінны быць асвоены ў бліжэйшым годзе.

Мінгандаль накіраваў просьбу заводам, каб як мага хутчэй асвоілі і паставілі машыны з беларускім шрыфтам, і адначасова звярнуўся ў Галоўкультбытгандль Мінгандлю СССР, каб ён пасадзейнічаў у вырашэнні гэтага пытання».

Застаецца спадзявацца, што на заводзе нарэшце асвоіць такую складаную тэхніку, як машынка з беларускім шрыфтам.

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі.

3 пошты «ЛіМа»

У НЯДАУНІМ ЧАСЕ чарговы нумар «Літаратуры і мастацтва» звярнуў маю ўвагу новым дэвізам. Я вельмі гэтаму парадаваўся. Пэўныя гістарычныя падзеі і сацыяльныя рухі маюць і свае адпаведныя ідэалагічныя заклікі. Гэта — дыялектыка жыцця.

І вось вядомы з дзяцінства радок Янкі Купалы: «Людзьмі звацца!» па-новаму краінае сэрца і выклікае глыбокія пачуцці. Падумалася, колькі шчыра чалавечнасці, гуманістычнага зместу ў гэтых двух вялікіх словах!

Б. ХАУРАТОВІЧ,
дацэнт Абаканскага педагогічнага інстытута.

З РАДАСЦЮ ехаў у Мінск, каб пабываць на Свяце славянскага пісьменства і культуры, а разам з тым і на юбілейных урачыстасцях, прысвечаных 500-годдзю з дня нараджэння Францыска Скарыны. Выдатны беларускі асветнік дарагі і нашаму гораду Вільнюсу.

Вялікае ўражанне пакінулі ў святочныя дні арганізаваныя выставкі малой графікі славянскіх краін і рэнесансавых мастацтваў Беларусі, экспазіцыя музея старажытнабеларускай культуры.

Пэўныя спадзяванні звязваю з запрашэннем на ўрачысты канцэрт адкрыцця Свята ў Ака-

дзічным театры оперы і балета, марыў хоць цяпер паслухаць і паглядзець сапраўднае мастацтва беларускага народа — песні і танцы, з якімі так і не было магчыма пазнаёміцца за ўсё дзесяцігоддзі «фасаднай» культуры.

На жаль, тое, што адбывалася на сцэне, нагадвала не святочную праграму з нагоды Скарынінскіх святаў, а дэманстрацыю псеўданароднасці, шуміху, хаос, проста адсутнасць густу. Дзе ж тая задушэная беларуская песня, грацыёзны танец? Куды падзелася аўтэнтыка народнай мастацкай культуры паваяванага краю-суседа, які так ярка вылучаецца сваім фальклорам?

Вярнуўся ў Вільнюс, але ў памяці захаваўся толькі непрыемны ўспамін: сустрэчы з народным мастацтвам нацыі Ф. Скарыны не адбылося... Вітаўтас-Повілас ЮРКШТАС, музыкантаўца.

г. Вільнюс.
ЧАРГОВЫ НУМАР «Кур'ера ЮНЕСКА» з фотаздымкамі народных святаў прыемна нават трымаць у руках. А на апошняй старонцы пазначана: «Публікуецца ежамесячна на 35 языках і шрыфтом Брайля». І далей — пералік нацыянальных рэдакцый: «...язык урду, ...каталанскі яз., ...украінскі яз.: Владимир Василюк (Ки-ев)...». Так, нашы суседзі ўкраінцы выдаюць міжнародны часопіс на сваёй мове. 1,5 млн. македонцаў і 950 тыс. баскаў таксама маюць свой «Кур'ер». Надшыоў ужо час выдаваць «Кур'ер» і па-беларуску. Існуе ж Камісія БССР па справах ЮНЕСКА.

Могуць запярэчыць, што ёсць цяжкасці з паперай. У такім разе Камісія СССР па справах ЮНЕСКА павінна нам выдзеліць паперу, адпаведную той колькасці асобнікаў часопіса, што паступае ў БССР (прыбытак зараз ідзе ў Маскву).

А часопіс будуць набываць. Сёння ён доўга не затрыміваецца ў кіёсках. Тым больш, мы атрымаем магчымае асвятляць уласныя праблемы — апошнія дзве старонкі аддаюцца пад матэрыялы нацыянальных рэдакцый. Напрыклад, у вышэйзгаданым нумары Нацыянальная рэдакцыя СССР дае інфармацыю адносна Канвенцыі 1972 г. аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны. Швецыя, Савецкі Саюз, УССР і БССР далучыліся да Канвенцыі толькі ў кастрычніку 1988 г. У матэрыяле пералічваюцца помнікі ад Таліна да Ашхабада, няма толькі беларускіх і ўкраінскіх. Гэтыя рэспублікі самастойна ўваходзяць у ЮНЕСКА і, адпаведна, павінны самастойна інфармаваць аб сваіх справах. Як бачым, украінцы гэтым і займаюцца. Што ж беларусы? Алег ДЗЯРНОВІЧ.

Малюнак А. ГУРСКАГА.

«СКАРБЫ СУСВЕТНАЙ ЛІТАРАТУРЫ»

унікальная шматтомная серыя выдавецтва «Мастацкая літаратура». У серыю ўключаны лепшыя творы з літаратуры усіх краін і народаў, якія ўвайшлі ў залаты фонд сусветнай культуры і карыстаюцца нязменнай папулярнасцю сярод чытачоў: «Іліяда» і «Адысея» Гамера, «Боская камедыя» Дантэ, «Дэкамерон» Бакаччо, «Трагедыі. Санеты» Шэкспіра, «Фаўст» Гётэ, «Дон Кіхот» Сервантэса, «Рабінзон Круза» Дэфо, «Падарожжа Гулівера» Свіфта, а таксама літаратура XIX і XX стагоддзяў.

Серыя, якая будзе складацца прыкладна са 100 тамоў, выдаецца на беларускай мове, творы перакладаюцца з мовы арыгінала. Падрыхтоўкай тамоў заняты вялікае кола пісьменнікаў, вучоных, мастакоў. Кожны том суправаджаецца ўступным артыкулам і каментарыямі.

У мінулым годзе ўбачылі свет «Доктар Фаўстус» Т. Мана, «Трагедыі. Санеты» У. Шэкспіра, «Вершы. Паэмы» Т. Шаўчэнкі. Сёлета выйдзе «Мёртвая душа». Тарас Бульба. Рэвізор» М. Гогаля, «Фаўст» Гётэ, «Дафніс і Хлоя» Лонга, «Метамарфозы, або Залаты асёл» Апулея, «Навелы» Мерыма.

Серыя ілюстраваная. У афармленні яе прымаюць удзел лепшыя беларускія графікі. У асобных тамах будуць выкарыстаны ілюстрацыі вядомых мастакоў свету. Выданне разлічана на масавага чытача.

В. ШЫХАНЦОУ.

РАЗГЛЯДАЮЧЫ сучасны літаратурны працэс, беларуская крытыка да крыўднага мала звяртае ўвагі на часопісы. Выключна рэдка з'яўляюцца рэцэнзіі на раманы, апавесці і паэмы, надрукаваныя ў часопісах, не памятаю ніводнага водгуку на часопісныя апавяданні і нізкі вершаў. Не мелі поспеху і працягу колішнія намаганні «Літаратуры і мастацтва» ўвесці ва ўжытак перыядычныя агляды часопіснай прозы і паэзіі. Нашы часо-

Маскве, а там, дзе менш свабоды і дэмакратыі — больша падпарадкаванасць апарату, уціск цензуры, стрымліванне ініцыятывы і пошуку.

Сённяшні стан беларускіх часопісаў вынікае таксама з агульнага стану беларускай культуры, у прыватнасці, з крызіснага становішча ў грамадстве беларускай мовы, якая зрабілася дзяржаўнай пакуль што толькі на паперы, але не ў рэальным жыцці. Чытацкая аўдыторыя ў беларускамоўных часопісах —

чым залежыць тое, якая і якой будзе літаратура. Бо часопісы — рухавікі літаратурнага працэсу і, адначасова, — форма функцыянавання літаратуры ў грамадстве.

У гэтым артыкуле гаворка будзе весціся пра часопісы «Вясёлка» і «Бярозка», якімі яны былі ў мінулым, 1989 годзе. Чаму менавіта пра іх? Таму што выданні для дзяцей і падлеткаў традыцыйна найбольш абдзелены ўвагай. Урэшце таму, што памеры артыкула не дазваля-

напачатку ўзнікаюць якраз рэцэнзіі і заўвагі, і таму хочацца выказаць іх адразу, не чакаючы традыцыйнага для артыкулаў і рэцэнзіі прадапошняга абзаца.

Распачала «Вясёлка» 1989 год наступнымі вершаванымі радкамі:

Мы ідзем па зямлі цвёрдым крокам,
Верным ленинскім курсам,
І ўвесь свет
Знае край сінявокі,
Дзе жывуць беларусы.
(П. Прыходзька).

Згадзіцеся, што ў пяці-дзесяцігадовага чытача, які ўпершыню ўзяў у рукі часопіс на роднай мове, такі пачатак адразу павінен выклікаць зацікаўленасць. Разуменчы гэта, часопіс і надалей змяшчае на адваротах вокладак узоры падобнай творчасці шматгадовай даўнасці, што наўрад ці даспадобы аўтарам гэтых «дзяржаўных» вершаў сёння.

Не згасне ў памяці эпох,
Здзяйсненні ў дзёрзкіх поўні,
Пачатак нашых перамож —
Кастрычнік векапомы.
(Р. Барадулін).

Рэшткі палітычнай заангажаванасці — галоўны недахоп мінулагодніх нумароў «Вясёлкі». Ну як можна сёння распяваць дзецім пра цуды калгаснай нівы і сашкадаваннем згадваць бязрадаснае, жабрацкае жыццё беларускіх сялян да калектывізацыі? А менавіта гэтыя рэчы Т. Дамітрусэва ў чарговым панегірыку старшыні калгаса «Савецкая Беларусь» двойчы Герою Сацыялістычнай Працы У. Л. Бядулю (нар. «Наш хлеб», жніўнінскі нумар).

Часопісы неабходна тэрмінова пазбавіцца ад ідэалагічных, сацрэалістычных штампаў, якія выглядаюць сёння на агульным фоне матэрыялаў часопіса нежывымі, рэліктавымі, а то і проста смешнымі. Абыходзяцца ж некалькіх падобных «свідетельстваў» бландажнасці маскоўскія дзіцячыя часопісы — органы ЦК ВЛКСМ.

Што ж трэба занесці ў актыўны часопіс? Дастаткова прафесійны агульны ўзровень мастацкага афармлення (за кошт мільёнаў Уладзіміра Савіча, Таццяны Березенскай, Пятра Драчова, Наталлі Суставай і інш.) і дастаткова прафесійны агульны ўзровень літаратурных твораў у параўнанні з агульным узроўнем нашай дзіцячай літаратуры.

Сярод паэтычных твораў вылучаюцца вершы Васіля Віткі і Анатоля Клышкі — пісьменні-

На розныя ўзросты і густы

Сяргей КАВАЛЕЎ

Гартаючы старонкі «Вясёлкі» і «Бярозкі»

пісы не звяртаюць ніякае ўвагі адзін на аднаго, жывуць самаізалявана, з чыста беларускай далікатнасцю не звязаючы на суседскія поспехі і няўдачы. Выключэннем з'яўляецца звышпільны «Політычскі сабеседнік», які апантана вышуквае на старонках перыядычных выданняў інтрыгі мясцовых экстрэмістаў, братніх сіяністаў, замежных нацыяналістаў. Але нас цікавіць у дадзеным выпадку палеміка літаратурная: па прадмету спрэчкі ці хаця б па форме выяўлення. Такай палемікі паміж часопісамі ў нас няма, ды і паміж асобнымі літаратарамі здараецца яна не часта, куды часцей палемічныя нататкі таго ці іншага аўтара застаюцца без адказу, незаўважанымі. Калі ж нейкая спрэчка ўсё ж такі ўзнікае, яна ніколі не выходзіць, як правіла, за межы таго часопіса, дзе ўзнікла. «Гэта мая спрэчка, я яе арганізаваў, падрыхтаваў, а вы, шануюныя суседзі, рыхтуйце свае, у маю не ўлазеце», — папрэджвае шчаслівы мананаліст і працягвае спрэчку сам з сабой у загадзя запланаваных межах і накірунку.

Змест і аблічча часопісаў ды і перыядычнага друку ўвогуле залежыць, зразумела, ад грамадска-палітычнай сітуацыі ў рэспубліцы. Працэс дэмакратызацыі ў Беларусі адстае па розных прычынах ад аналагічных працэсаў у Прыбалтыцы, Грузіі,

нешматлікая і спецыфічная, складаюць яе пераважна людзі, звязаныя тым ці іншым чынам з беларусканасцю: навуковая і творчая інтэлігенцыя, настаўнікі, студэнты. Есць, безумоўна, сярод чытачоў беларускіх часопісаў і прадстаўнікі іншых прафесій і сацыяльных катэгорый, але яны — пакуль прыемнае выключэнне.

Залежыць узровень беларускіх літаратурна-мастацкіх часопісаў, вядома, і ад узроўню нацыянальнай літаратуры, ад структуры і спецыфікі тутэйшага літаратурнага працэсу. Тэарэтычна рэдакцыя часопіса можа выбіраць творы на свой густ, але практычна — толькі з таго, што ёй прапануюць.

Літаратурны працэс у нас цэнтралізаваны, планавана-нарматыўны. Уся выдавецкая дзейнасць сканцэнтравана ў Мінску, усе літаратурна-мастацкія часопісы — органы СП БССР ці ЦК ЛКСМБ.

У такіх умовах існавалі, існуюць і, відаць, будуць існаваць у бліжэйшым будучым беларускія часопісы, а разам з імі — і беларуская літаратура. Цяжка ўявіць, якімі будуць літаратурна-мастацкія выданні, скажам, праз дзесяць гадоў, калі абачлівыя палітыкі і вучоныя-эканамісты не рызыкуюць прадаказаць, што будзе з краінай праз паўгода. Бясспрэчна адно: ад таго, якія і якімі будуць заўтра часопісы, шмат у

яць больш-менш уважліва разгледзець усе беларускія літаратурна-мастацкія часопісы адразу; спадзяюся, гэта зробіць іншыя ў іншых артыкулах.

ПАВЕБЫ нацыянальнага адраджэння несумненна паўплывалі на павелічэнне накладу «Вясёлкі» (рэдактар У. Ліпскі): 1988 г. — 80000 асобнікаў, 1989 г. — 100000 асобн., 1990 г. — 185000 асобн. Адзінаквыя гарадскія беларускамоўныя класы і сядкі, узнікшыя па ініцыятыве жменькі свядомых бацькоў, падтрыманых нефармаламі, не пахіснулі пакуль што нацыянальна-абсалютны маналіт дзяржаўнай школьнай адукацыі, але прымуслі многіх бацькоў, як разумных, так і проста абачлівых, падумаць пра будучыню сваіх дзяцей. Спрыяла поспеху і вялікая арганізаваная-масавая работа рэдакцыйнага калектыву па рэкламе часопіса.

Нельга не заўважыць імкнення рэдакцыі рабіць часопіс цікавым і карысным, займальным і пазнавальным, адпавядаць запатрабаваным часу і грамадства, ісці ў рэчышчы нацыянальнага адраджэння і выходзяць маленькага беларускага чытача. Але гэта — калі ацэньваць часопіс увогуле, пасля ўзважвання яго вартасцяў і недахопаў, робячы канчатковыя высновы. Калі ж пачынаць чытаць «Вясёлку» з першай старонкі—

Жывая ручайка

Ён уваходзіў у нашу літаратуру з вялікімі надзеямі сказаць сваё слова. На такія развагі наводзяць яго творы. Гэта пацвярджаюць і ўсе тыя, хто ведаў Уладзіміра Кандраценю як чалавека і пачынаючага беларускага празаіка...

НА ЖАЛЬ, у нашай гісторыі, у тым ліку і літаратурнай, далёка не заўсёды міласэрнай і чулай, а ў шэрагу выпадкаў і проста абьякавай да факта, дакумента і захавання памяці пра чалавека, нярэдка і недалёкае мінулае шмат у чым застаецца «белай плямай». У многім гэты датычыцца і жыцця і творчага лёсу У. Кандрацені.

Да сённяшняга дня некаторыя моманты ягонай біяграфіі якраз і застаюцца той самай «белай плямай», якая патрабуе ўвагі. Пры гэтым у сферу няведання, як гэта часта бывае, агрэсіўна і бесцэрмонна ўмешвалася двухсэнсоўнасць і падазронасць, імкнучыся ачарніць чалавека, прышпіліць яму адпаведнай характарыстычнай якасці палітычны ярлык ці проста выкрасліць з гістарычнага працэсу. Падобныя «каментарыі» нейкай інстанцыі асобных звяненняў біяграфіі У. Кандрацені з'явіліся, трэба меркаваць, і асноўнай прычынай таго, што

адзіная, выдадзеная пры жыцці аўтара кніга апавяданняў на доўга трапіла ў спесцоў. І не таму, вядома, каб ашчадна берагчы яе як нейкую унікальную мастацкую з'яву. А з той прычыны, што ў біяграфіі аўтара і, у прыватнасці, у яго жыццёвым летапісе ваеннага часу, трапляў пэўны элемент так звананага «кампрамата», хай сабе заснаванага на бяздоказнасці і інтуітыўнасці. І тут, безумоўна, варта было б пашукаць новыя факты, каб з іх дапамагчы больш пэўна наблізіцца да ісціны і вярнуць нашай літаратурнай гісторыі яшчэ адно фактычна забытае пісьменніцкае імя.

Адразу ж хачу заўважыць, што добры пачатак зрабіў тут сціплы чалавек і старэйшы наш пісьменнік Рыгор Восіпавіч Няхай, які разам з У. Кандраценем вучыўся на літаратурным факультэце Мінскага педагагічнага інстытута і таварышаваў з ім. Гэты пачатак працы па высьвятленні ваеннай біяграфіі

свайго сябра і яго трагічнай смерці мог бы быць, як сказаў Рыгор Восіпавіч, больш плённы і выніковым, каб тыя людзі з пісьменніцкага асяроддзя, да якіх ён звяртаўся і якія знаходзіліся тады пры «салідных партфелях», чуйна адгукнуліся на яго захады і просьбы аб дапамозе ў выяўленні сапраўдных прычын і абставін смерці У. Кандрацені.

На думку Р. Няхай (і з гэтым нельга не пагадзіцца), трэба было б цяпер тэрмінова, пакуль няўмольны час канчаткова не сцёр сляды і не ператварыў яшчэ жывое ў людской памяці ў беззваротную страту, пад'ехаць на радзіму пісьменніка, у гарадскі пасёлак Чырвоная Слабада (30 км на захад ад Салігорска) Мінскай вобласці. Тут ён нарадзіўся, у гэтых мясцінах, у Слуцку, і загінуў. Хацелася б верыць, што адтуль нехта ўсё ж адклікнеца і ўнясе сваё каштоўнае дапаўненне, прачытаўшы гэтыя радкі.

Паводле слоў Р. Няхай, нарадзіўся У. Кандраценя дзесьці ў прамежку 1913—1915 г. У 1939 г. стацыянарна закончыў Мінскі педагагічны інстытут імя А. М. Горькага. У гэтым жа годзе, летам, разам з П. Панчанкам, І. Грамовічам, У. Краў-

чанкам быў у працяглай творчай камандзіроўцы на Украіне.

У 1939 г. У. Кандраценю прызываюць у Чырвоную Армію. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны тая часць, у якой ён знаходзіўся, пад Полацкам трапляе ў акружэнне. Нейкім чынам яму ўдаецца вырвацца адтуль. Ён вяртаецца дадому, да бацькоў, у Чырвоную Слабаду.

Р. Няхай, які неўзабаве пасля вайны наведваў гэтыя мясціны, гаварылі (гутарыў ён, дарэчы, і з тагачасным сакратаром Чырвонаслабодскага райкома КПБ, былым начальнікам штаба І-ай Бабруйскай партызанскай брыгады Сяргеем Крамнёвым), што, вярнуўшыся дадому, У. Кандраценя дапамагаў дзетдомаўцам (у пасёлку быў дзетдом), якіх не паспелі эвакуіраваць і якія апынуліся ў вельмі цяжкім становішчы. Дапамагаў здабываць харчаванне, знаходзіць нейкае адзенне і г. д.

Якія рэальныя намеры і планы былі ў Кандрацені ў гэты час, колькі-небудзь пэўна сказаць цяжка. Ніхто гэтым пытаннем зноў-такі не займаўся. А заняцца ім варта было б. Тым болей, што некаторыя загадкавыя моманты яго біяграфіі ваеннага часу зусім не безадносна да разумення яго як пісьменніка, чалавека, грамадзяніна. Ды падчас і ў малапрыкметных з'явах і зрухах чалавечага характару праглядаюцца і знаходзяць досыць вы-

разны адбітак заканамернасці і складанасці пэўнага часу.

Патрабуе дакладнага ўзнаўлення хоць бы такіх васьмі фактаў. У 1942 г. да У. Кандрацені нібыта звяртаўся знаёмы яму чалавек і клікаў у партызаны. Аднак гэты чалавек не карыстаўся ў Кандрацені даверам. А праз нейкі час пасля гэтага да немцаў трапляе загадкавым чынам не менш загадкава паперы, дзе партызаны нібыта сур'ёзна нагадвалі Кандраценю пра тое, што той не выконвае (ці нясвоечасова выконвае) нейкія важныя партызанскія даручэнні. Р. Няхай лічыць, што хутчэй за ўсё гэта была падложная правакацыйная папера, і з'явілася яна, відаць, не «без дапамогі» таго чалавека (хто ж ён?), якому У. Кандраценя не паверыў ці не да канца паверыў як партызанскаму сувязьніку. У 1942 г. У. Кандраценя быў закатаваны (паводле слоў Р. Няхай, павешаны) у засценках случкага гестапа.

Наконт таго, ці друкаваўся У. Кандраценя ў час вайны ў якіх-небудзь выданнях, што выходзілі на акупіраванай тэрыторыі, высветлілася наступнае. Неўзабаве пасля заканчэння вайны на кватэры ў крытыка Алеся Есакова Р. Няхай пабачыў адно такое выданне (нейкую газетку на беларускай мове, назву не памятае), дзе была змешчана за подпісам У. Кандрацені маленькая, радкоў на 50

каў вядомых, якія даўно пішуць для дзяцей. У прозе часопіса найбольш заўважныя аўтары маладыя: Пятро Васючэнка, Сяргей Тарасаў, Алег Чарноў.

Казка Артура Вольскага «Родная мова» — вельмі сьвечасвая і карысная для маленькіх чытачоў, хаця гэта, хутчэй, публіцыстычны твор, чым літаратурны.

У чэрвеньскім нумары, прысвечаным Міжнароднаму дню абароны дзяцей, друкуюцца лісты вучняў СШ № 2 г. Нароўлі пра іх успрыманне чарнобыльскай катастрофы. Невялічкі рэпартаж Васі Вяселькіна са святочнай сустрэчы ў Доме літаратара вучняў беларускамоўных класаў сведчыць пра агульную дэмакратычную накіраванасць часопіса.

Надрукаваўшы ў дванацятым нумары невялічкі верш на ўкраінскай мове Васіля Маругі, «Вясёлка» дала магчымасць дзецям адчуць сваеасоблівасць дзвюх славянскіх моў, упершыню прачытаць твор «заможнага» паэта ў арыгінале.

Але стрыжнем часопіса сталі, безумоўна, рубрыкі «Урок роднага слова» (настаўнік — Васіль Вітка) і «Наша спадчына». Менавіта гэтыя рубрыкі найбольш адпавядаюць запатрабаванням сённяшняга дня, менавіта яны далучаюць у адпаведнай форме маленькага чытача да беларускай мовы, культуры, гісторыі.

Адначасова тое, што ёсць у часопісе «Вясёлка», трэба сказаць і пра тое, чаго ў ім няма. Няма, на сутнасці, перакладных твораў і ўвогуле нейкіх матэрыялаў, змест якіх выходзіў бы за межы Беларусі, знаёміў хлопчыкаў і дзяўчынак з дасягненнямі сусветнай культуры. Няма папулярных ва ўсім свеце і вельмі дамальных для гэтага ўзросту коміксаў, альбо, як называюць іх у «Вясёлках» карцінах, — казак і гісторый у малюнках. Бракуе разнастайнасці нумароў і матэрыялаў, вынаходлівасці і адчування стылю.

Увогуле ж беларуская «Вясёлка» нават без коміксаў і без пераказаў «Бібліі» выглядае не горш за аналагічныя маскоўскія выданні і ўспрыяльныя ўмовах можа паспяхова з імі канкураваць, пра што дарослыя нашы часопісы пакуль толькі марцаць.

ЗДОЛЬНАЯ ў спрыяльнай умоўнай сітуацыі вытрымаць канкурэнцыю макоўскага «Піанера», ленинградскага «Кастра» і беларуска

«Бязрозка», якая друкуе і перакладае «Біблію», і пераклады замежных пісьменнікаў, і коміксы, і шмат чаго іншага, не менш цікавага.

Наклад «Бязрозкі» за апошні год таксама павялічыўся, хаця і не так прыкметна, як у «Вясёлкі». Пэўнае ажыўленне ў «Бязрозцы» пачалося яшчэ ў 1983 г. з прыходам новага рэдактара, В. Адамчыка. Пазней значна абнавіўся склад рэдакцыі, прыйшлі новыя людзі, новыя аўтары, творы і ідэі. На працягу года часопіс відавочна з кожным амаль нумарам, рабіўся больш сучасным і ўніверсальным, менш заідагізаваным і правінцыйным. Часопіс адрасуецца самай шырокай аўдыторыі. Прыхільнікам беларускіх рок-гуртоў і фанатыкам «Ласковага мая». Аматарам дэтэктыўнага жанру і чытачам інтэлектуальнай пазіі. Шкалярам малодшых класаў і беларускай інтэлігенцыі, усцешанай з'яўленнем у «Бязрозцы» твораў Вацлава Ластоўскага, Максіма Гарэцкага, Ларысы Геніюш. У ідэале часопіс адрасуецца нармальнаму беларускаму падлетку, які цікавіцца гісторыяй і звычайна свайго народа, чытае вершы і апавяданні на роднай мове, любіць слухаць песні Данчыка і кампазіцыі «Мроі». Гэта — ідэальнае ў рэальным жыцці колькі маленькіх варвараў набывала ў кіёску часопіс толькі для таго, каб спрытна выдраць старонкі з партрэтамі сваіх куміраў поп-звездаў, а рэштку тут жа, не чытаючы, кінуць у сметніцу. Прырка, вядома, шкада працы і паперы, бо не для такіх чытачоў выдаюцца часопісы, вынаходзяцца новыя ракурсы і рубрыкі, пішуцца і перакладаюцца новыя творы.

«Бязрозка» робіцца пераважна сіламі моладзі і друкуе пераважна маладых аўтараў, чым выгодна адрозніваецца ад «Бязрозкі» дзесяцігадовай даўніны, у якой інфантальнасць 50-гадовага дзядзькі і 70-гадовага дзядулі-бабулі забялялі і вучылі жыць 10—15-гадовых хлопчыкаў і дзяўчынак, заклікалі змагацца за мір, любіць сацыялістычную Радзіму, збіраць металічны лом і бадзёра сьпяваць паходныя піянерскія маршы.

На працягу 1989 года на старонках часопіса выступілі паэты І. Бабкоў, Г. Бульба, А. Мічкін, Л. Рублеўская, Т. Сапач, В. Шніп і інш., празаікі П. Ва-

сючэнка, А. Глобус, У. Давыдоўскі, М. Клімковіч, В. Мартыненка, У. Сіўчыкаў, М. Сцепаненка, У. Сцяпан, М. Шайбак, А. Якімовіч і інш., крытыкі А. Бяляцкі, Г. Тычка, перакладчыкі А. Асташонак, А. Кудраўцава, А. Кудраўцаў, М. Хаўстовіч. Для часопіса такога профілю як «Бязрозка» — гэта шмат, і асабліва шмат прозы. Няцяжка заўважыць, што большасць з пералічаных празаікаў — прадстаўнікі ўрбаністычнай плыні ў беларускай літаратуры, альбо, як іх яшчэ называюць, — «каманда Глобуса». Такія відэавочная арыентацыя часопіса на пэўных аўтараў і пэўную плынь шмат у каго, магчыма, выклікае незадаволенасць. Занадта прывычаліся мы да таго, што ўсе пісьменнікі друкуюцца ва ўсіх перыядычных выданнях без разбору, а ўсе часопісы падобны адзін на аднаго: без свайго кола аўтараў, без уласнай грамадска-палітычнай і эстэтычнай пазіцыі. Хочам мы таго ці не, а заўтрашні дзень нясе ў літаратуры не жыццё пэўнае размежаванне і разнастайнасць.

«Бязрозка» — адзіны на сёння беларускі часопіс, у дачыненні да якога можна ўжыць азначэнне «проза часопіса», маючы на ўвазе не столькі механічную сукупнасць твораў, колькі іх пэўную мастацкую, тыпалагічную аднасць. І пакуль што выдаткаў такой арыентацыі-самаарыентацыі «Бязрозкі» ў прозе я не бачу, бо не чуў пра існаванне цікавых дзіцячых твораў маладых і старэйшых пісьменнікаў, не прынятых рэдакцыяй часопіса. Затое з цікавасцю прачытаў фантастычнае апавяданне «Пілот» У. Давыдоўскага, казку «Прыгоды панюў Кубліцкага ды Заблоцкага» П. Васючэнка, раздзелы з апавесці А. Якімовіча «Эльда-рада просіць дапамогі».

Заслугаючы увагі рубрыкі «Спадчына», «Беларускія калумбы», «Наш календар», з якіх чытачы маюць магчымасць даведацца тое-сёе пра беларускую гісторыю, культуру, літаратуру. Патрэбнай бачыцца гутарка з сабрамі таварыства «Тутэйшыя», што адбылася па просьбе чытачоў. Добра было б пазнаёміць падлеткаў з дзейнасцю і іншых беларускіх нефармальнах суполак: «Талакі», «Паходні», «Узгор'я». Вызначаюцца густам старонкі «Месяц за месяцам», дзе вершы маладых паэтаў і малюнкі М. Анемпадзістава гарманічна ўзаемадапаўняюць адзін аднаго. А, як кажуць французы, густ — вы-

шэй за ўсё, што і пацвярджае надрукаваная ў часопісе лірычная «Казка пра журботнага шпакі» Крысціяна Піно. Цікавая рубрыка — «Зорка Канікула», сьвечасвая і патрэбная — «І хлопчыкам, і дзяўчаткам».

Пры такой разнастайнасці рубрык і матэрыялаў часопісу ўсё ж відавочна не хапае рубрыкі, якая вучыла б падлеткаў чытаць і разумець літаратуру (нешта нахштальт «Школы чытача»), знаёміла б са спецыфікай і гісторыяй мастацтва. Варта адзначыць у гэтых адносінах матэрыял В. Аксёнава «Дзённік, які варта пачаць» (яго можна аднесці не толькі да «Школы чытача», але і да «Школы пісьменніка»).

Але галоўная небяспека, якая пагражае часопісу, — небяспека стаць занадта дарослым. Не варта рабіць з «Бязрозкі» друкую «Крыніцу».

РАЗГЛЕДЗЕУШЫ збольша тэма беларускія дзіцячыя часопісы, якія ў нас ёсць, хацелася б, на заканчэнне, памарыць пра той дзіцячы часопіс, якога ў нас няма. Можна, і не пра часопіс, а хутчэй, пра дзіцячы літаратурны альманах, які б выходзіў дватры разы на год і прапаноўваў маленькаму чытачу найбольш цікавыя здабыткі арыгінальнай і перакладной літаратуры. Мог бы такі альманах узнікнуць і як прыватная, самавыдатаўская ініцыятыва, і пры нейкай грамадскай арганізацыі, фондзе. Але найбольш рэальна было б для яго існавання пры рэспубліканскім выдавецтве «Юнацтва». Толькі не ў такім выглядзе і не з такім зместам, як штогоднік «Ветразь». І, безумоўна, не на такой паперы. Бо «Ветразь» прапануе, на жаль, далёка не лепшыя перакладныя творы, пераважна вершы і невялічкія празаічныя ўрыўкі і ніяк не спрыяе рэкламе выдавецтва.

З'яўленне папулярнага і прэстыжнага для аўтараў альманаха падахвавала б пісьменнікаў і перакладчыкаў працаваць менавіта для гэтага выдання, менавіта ў гэтым кірунку і на гэтым узроўні.

Думаю, такі альманах абавязкова ўзнікне, раней ці пазней. Вось толькі хто возьмецца за гэтую карысную і патрэбную справу: дзяржаўнае выдавецтва з яго паліграфічнымі магчымасцямі, нейкі кааператыв з яго аб'якавасцю да беларускай мовы ці гурток энтузіястаў з яго марамі?

вяданнях У. Кандрэні «Фінал», «Капа сена», «Каханне», «Калія граніцы», «Корч», «Генерал» і інш. І асабліва цікавыя з іх тым, што звязаны з асэнсаваннем характараў чалавека, які знаходзіцца ў грамадскім кантэксце жыцця. Маладога празаіка, як можна заўважыць, вельмі непакоіць тое, што для некаторых людзей калектыўныя формы жыцця і працы сталі зручным спосабам са смакам пажыць за кошт іншых. У апавяданні «Каханне» ён, напрыклад, дзесьці і сімпатызуе гаспадарліваму селяніну Арцэму, але ў той жа час не прымае яго скваннае імкненне пажывіцца агульным дабром. Аднак аўтар з павагай і сімпатыяй адносіцца да селяніна, які адляе грубыя павучанні тых, хто сам не вельмі хоча працаваць («Капа сена», «Калія граніцы», «Корч» і інш.). Гэты сюжэтны лейтматыў у яго апавяданнях мог бы ў далейшым трансфармавацца, як нам здаецца, у цікавы мастацкі малюнак і характары. Тое, пра што пісаў У. Кандрэня, уласціва было і многім іншым, пераважна маладым і пачынаючым пісьменнікам (тэма кахання, граніцы, калектыўнай працы ў калгасе і інш.).

Вядома, перад намі не стаіць тут задача колькі-небудзь шырока і паглыблена прааналізаваць творчасць У. Кандрэні. Мы паспрабавалі ўсяго толькі пункт-

цірна намеціць асобныя контуры зместу і праблематыкі яго твораў. Яны, безумоўна, заслугоўваюць таго, каб быць у полі зроку і чытача, не безуважна да літаратурнай гісторыі роднага краю, і даследчыка літаратуры, для якога падчас цяжкага ды і проста немагчыма зразумець нейкія важныя тэндэнцыі літаратурнага працэсу, абпіраючыся толькі на вяршыні мастацкіх з'яў і абмінаючы пры гэтым больш ці менш відочныя мастацкія адгаліненні-ручэйкі вялікай літаратурнай плыні. Час патрабуе не звужана выбарачнага, а сістэмнага падыходу да вывучэння літаратуры. Толькі на такой шырока дэмакратычнай і навуковай метадалагічнай аснове і можа быць створана сапраўдная гісторыя беларускай літаратуры (дарэчы, гэту вялікую фундаментальную працу Інстытут літаратуры імя Я. Купалы АН БССР мае намер распачаць ужо ў наступным годзе). Жывою галінкай на гэтым магутным дрэве літаратурнай гісторыі з'яўляецца і творчасць беларускага празаіка У. Кандрэні. Біяграфія яго трэба, як я ўжо заўважыў, праіснаць, аб'ектыўна і непрадузіта вытлумачыць крутыя і драматычныя павероты яго жыцця, а творы — паставіць на паліцы адкрытага бібліятэчнага фонду. Тое-сёе з ягонай спадчыны з цягам часу не зашкодзіла б і перавыдаць.

Васіль ЖУРАЎЛЕУ.

Кнігарні

П. ПРЫХОДЗЬКА. Споведзь любові. Выбранае. Вершы і паэмы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Выбраныя творы паэта-франтавіна Пятра Прыходзькі — свайго роду споведзь пакалення, юнацтва якога апалена Вялікай Айчыннай вайной. Невыпадкова лірычны герой паэта так часта вяртаецца ў перажытае, асэнсоўваючы яго з вышнімі сённяшняга дня. Адначасова паэт апявае характава прыроды, каханне, публіцыстычны радні прысвечанае працэсам абнаўлення і перабудовы.

В. ШЫМУК. Спелы жыццё. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

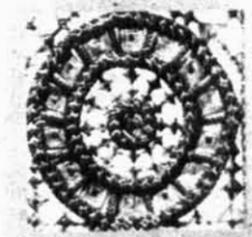
У ніжня Віктара Шымука суседнічаюць вершы, прысвечаныя бацькоўскай зямлі, з творами, што з'явіліся пасля пазіі аўтара па краіне. Увайшлі ў новы зборнік і фельетоны, пароды, жарты.

У. КОРБАН. Не на сваім месцы. Байкі. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

Выбранае вядомага беларускага байкапісца Уладзіміра Корбана — магчымасць сустрэцца з героямі, якія і сёння, калі так шмат змянілася ў жыцці грамадства, на жаль, не адзілі ў нябыт, бо ёсць яшчэ падласць, падахлімства, спекуляцыя — усё тое, супраць чаго і змагаўся сваёй творчасцю аўтар.

В ГЛУБИННОМ ПОЛЕСЬЕ

Ю. ЛАБЫНЦАЎ. У глыбі Палесся. Турава-пінская зямля. На рускай мове. М., «Искусство», 1989.

Кніга Юрыя Лабінцава «У глыбі Палесся» пабачыла свет у серыі «Дарогі да чужоўнага», якая знаёміць усесаюзнага чытача са знакамітымі мясцінамі краіны, расказваючы пра іх учарашні і сённяшні дзень. На гэты раз жадаючыя могуць зрабіць падаронока на Беларусь, а калі дакладней — пабываць на беларускім Палессі.

ПАХОДЗІУ Касцюшка са старадаўняга беларускага роду Далёкі яго прапрадзед Фёдар атрымаў Сехнавічы ад вялікага князя Казіміра ў 1458 г. Сыну свайму Фёдар даў імя Канстанцін, той служыў пісарам у вялікакняжацкай канцэлярыі, яго паважаў і любіў Жыгімонт Стары і пяшчотна называў Кастусь, Касцюшка — адгэтуль пайшло прозвішча роду. Гербам Касцюшкі мелі «Рох трэці», большасць з іх вылучалася на сярэдніх пасадах вайсковай службы. Маёнтак Сехнавічы быў невялікі, Канстанцін Фёдаравіч выступаў з яго ў войска «тры коні». Жонкай Кастуся стала Ганна Гальшанская, з княжацкага роду, параднёнага з польскімі каралямі і вялікімі князямі літоўскімі праз шлюб сяцёр Гальшанскіх з Ягайлам і Вітаўтам. Да сярэдзіны XVII ст. Касцюшкі, якіх ужо стала багата, трымаліся праваслаўя, але ў часы «патопу», як і большасць брэсцкай шляхты, адышлі ад дзедаўскай веры — адны ў каталіцтва, другія прынялі уніятства. Сехнавіцкія Касцюшкі былі каталікамі. Бацька Тадэвуша (імя яго было Людвік), вяртаючыся энергіяй, дамогся ў 1731 г. тытула мечніка ваяводства Брэсцкага, абіраўся ў Літоўскі трыбунал, здолеў нейкім чынам адсудзіць у Санагаў маёнтак Мерачоўшчына за вярсты дзве ад Косава, менавіта на тым месцы, дзе зараз разбураецца дажджам прыгожы будынак Косаўскага палаца.

У Тадэвуша былі дзве сястры — Ганна і Катарына, а таксама брат Юзаф. Маці паходзіла з Ратомскіх, звалася Тэклія. Лічыцца, што яна была праваслаўная і па нараджэнні чацвёртага дзіцяці хрысціла яго ў царкве, дзе той і атрымаў імя Андэрэй, а ўжо бацька перахрышчваў яго на каталіка ў Косаўскай касцёле. Можна, два гэтыя хрышчэнні і далі Тадэвушу доўгі век, бо смерць часцяком круцілася вакол яго, ды і ён сам неаднойчы шукаў з ёй сустрэчы. Юзаф і Катарына памерлі яшчэ да паўстання. Ганна скарнала ў 1814 г. Бацьку Тадэвуш страціў у дзесяць год.

Жылі Касцюшкі са 115 валок (2400 гектараў). Дзяліць іх на чатырох не прыходзілася. Тадэвуш Касцюшка за выключэннем некалькіх гадоў жыў на ўласны заробак. Сехнавічамі карысталіся брат, які меў невялікія гаспадарскія здольнасці, потым сястра Ганна, потым яе дзеці, пляменнікі Тадэвуша, хоць лічыліся Сехнавічы за Касцюшкам.

У 1765 г. Касцюшка паступіў у новаствораны Варшаўскі кадэцкі корпус — вышэйшае афіцэрскае вучылішча, дзе спецыялізаваўся на ваеннага інжынера. Тут Тадэвуш Касцюшка атрымаў ад сваіх калегаў мянушку «Швед з-пад Брэста», бо падобна Карлу XII падмаўся а чацвёртай гадзіне і, каб прагнаць сон, апуская ногі ў балею з ледзяной вадой, якую з ночы ставіў пры ложку. Засведчана сябрамі на корпусу, што быў ён забіяка, не ўхіляўся ад дуэляў і меў некалькі шрамаў — адзнак мужнасці. Разам з тым адзначалі яго лагоднасць і таварыскасць. Вучыўся ён старанна, стаў вядомы з поспехаў у картаграфіі і малюнку, — пры іншых умовах, пэўна, атрымаўся б з яго неблагі мастак.

Сімпатія і клопат начальніка корпусу князя Чартарыйскага умагчылі Касцюшку паездку ў Парыж, дзе ён працяваў ваенную навуку, што, аднак, было прыкрыта наведваннямі Акадэміі жывавісці і мастацтваў. Грошай ён меў небагата, і часцяком шклянка кавы і булачка былі выдатным снеданнем і выдатнай вясчарай. Затое Касцюшка быў у сталіцы свету, адшукаў сяброў, хадаў па салонах, чытаў Вальтэра і Русо, і атмасфера прэзідэнта Вялікай Французскай рэвалюцыі выхоўвала ягоную свядомасць.

Красавіцкай ноччу 1817 г., у маленькім швейцарскім гарадку Салюр кантона Залатурн, у доме бургамістра Франца Цэльтнера стары чалавек пісаў тэстамент. Рыпела гусінае пяро, і на паперы ўзніклі словы: «Глыбока адчуваючы, што прыгонны стан супярэчыць закону прыроды і дабрабыту народаў, я сведчу гэтым, што знішчаю яго цалкам і на вечныя часы ў маім маёнтку Сехнавічы Брэст-Літоўскага ваяводства як ад уласнага імя, так і ад імя наступных яго ўладальнікаў. Я прызнаю жыхароў вёскі, якія належаць да гэтага маёнтка, вольнымі

грамадзянамі і нічым не абмежаванымі гаспадарамі зямель, якімі яны валодаюць. Я звальняю іх ад усякага без выключэння чыншну, паншчыны і асабістых павіннасцей, якія ім да гэтага часу належылі выконваць у адносінах да ўладальнікаў гэтага маёнтка. Я заклікаю іх толькі, каб яны дзеля сваёй уласнай і дзеля карысці Радзімы паклапаціліся аб наладжванні школы і пашырэнні асветы сваіх дзяцей».

Гэтым уладальнікам Сехнавічаў, што знаходзіцца паблізу Жабінкі на Брэстчыне, быў Андэрэй Тадэвуш Касцюшка.

Позірк у мінулае

Кастусь ТАРАСАУ

„Айчына абаронцам сваім“

Паўстанне 1794 года: героі і карнікі

Вясной 1775 г. Касцюшка вярнуўся на радзіму. Вакантнага месца ў войску не было, Тадэвуш чакаў патэнта, жывучы ў Сехнавічах. Непадальк знаходзіліся Сасноўцы, якімі валодаў заможны і ўплывовы тытулярны ваявода смаленскі Сасноўскі. (Тытулярны ў дадзеным выпадку азначае тое, што тытул Сасноўскі меў, а ваяводства не меў, бо яго даўно было адваёвана Расіяй). Касцюшка, чалавек адукаваны, які пабачыў Еўропу, а да таго ж і здольны мастак, быў запрошаны панам ваяводам у свой маёнтак, каб даваць урокі малаванна дачцэ Сасноўскага Людвісе. Дзяўчыне было 19, капітану Касцюшку — 27 гадоў. Маладыя людзі пазнаёміліся ў маі. Нічога дзіўнага, што стары парк з утульнымі альтанкамі, цуд салаўіных спеваў наспрыялі Тадэвушу і Людвісе закахацца. Каханне цягнулася на кастрычнік, злая бацькоўская воля абарвала яго.

Гуляючы з князем Станіславам Любамірскім у марты, Сасноўскі прайграў яму адзін са сваіх маёнткаў. Трэба было развітацца з ім, што, вядома, адбывалася болей у сэрцы. Сасноўскі дамовіўся з князем, што аддасць за ягонага сына Людвісу, і такім чынам скасуе доўг. 13 верасня ў ваяводзі быў яшчэ адзін шчаслівы дзень — ён атрымаў прывілей на пасаду гетмана польнага літоўскага. Гэта быў ужо сапраўдны ўрад. І вось жонка паведамляе яму, што, па яе назіраннях, сэрцы Касцюшкі і Людвікі працяг стрэламі Амур. Пан гетман польны адразу ж сустрэўся з Касцюшкам і мовіў яму, што як сінягорліца не для шэрага аябеля, так дачка панская не для дробнага шляхцюка. Касцюшку прышлося сесці на каня і ад'ехаць. Але страціць каханую ён не меўся. Тадэвуш спланаваў выкрасці Людвіну і абвясціцца без згоды пыхлівага пана гетмана. На сваю бяду, ён абмовіўся пра задуму каралю. Па літоўскі, прыяны да Касцюшкі, гэты рыцарскі намер ухваліў, але ж паслаў людзей паведаміць Сасноўскаму. Касцюшка сабраў прыяцеляў, Людвіка ў дамоўленую ноч выйшаў у парк, і коні паймалі іх на дарозе шчасця, а аршан сямброўную ляцеў за ім. Як вясёлая дружына. Але харугва гайдукоў пайшла наўздагон... Людвіку адбілі. Касцюшку прышлося ўцякаць за мяжу, бо за наезд, выкрад дачкі гетман лёрка мог дамагчыся смяротнага вырану для злачынцы.

Уцячы ад гайдукоў Сасноўскага было нязможна, а вось ад безграшоўна на кані не ўцячы, яшчэ нікому на белым свеце гэта не ўдалося. Касцюшка апынуўся ў Францыі, але бедных там хапала і без яго.

У ТОЙ ЧАС Амерыканскія Штаты ваявалі з Англіяй за незалежнасць. Манархічная Францыя, як адвечны вораг Англіі, падтрымліва-

ла амерыканскіх рэспубліканцаў. Амерыканцам патрабаваліся дасведчаныя афіцэры, шмат французаву служылі там, і сябры падказалі Касцюшку, што вандроўка за акія — найлепшы для яго сродак перамагчы тугу разлукі з каханай і засцерагчыся ад галечы. У 1776 г. Касцюшка сышоў на амерыканскую зямлю.

Тут ён убачыў тое, што не магло прысціца на радзіме і што няхутка яшчэ з'явілася ў Еўропе, — вольных людзей, якія вырашылі, што не будуць жыць без роўнасці грамадзянскіх правоў, што створаць дзяржаву без саслоўяў, незалежную, самастойную, з панагай да працы, таленту, асабістай свабоды. Касцюшка аддаў амерыканскай арміі дзевяць гадоў жыцця. Разам з палкамі рэспубліканцаў ён удзельнічаў ва ўсіх галоўных бітвах, рызыкаваў жыццём, месяцамі гайдаўся ў сядле, распрацоўваў інжынернае забеспячэнне наступу і абароны. Гэта Касцюшку належыць праект тыповага форта, прыстасаванага да ўмоў Амерыкі і магчымацей рэспубліканскай арміі — напаягаднай, неапраўтанай, неабутай, вымушанай натхненнем замяняць порах, а ўпартасцю падвойваць шэрагі сваіх рот. Рэспубліка дала Касцюшку чын генерала, ён стаў ганаровым грамадзянінам Амерыканскіх Штатаў, але ад'язджаў з Новага Свету такім жа, бадай, бедным, як і прыехаў.

Апошняя акалічнасць, дарэчы, адбылася на другім каханні Касцюшкі, якое ён памятаў да канца дзён. Закахаўся ён у Тэклію Журоўскую, дачку харунжага брэсцкага. Бацька Тэкліі хоць і не вылучаўся заможнасцю, але быў не меней фанабэрысты, чым ваявода Сасноўскі. На бацькоў сваіх каханых Касцюшку сапраўды не шанцавала: ён пасватаўся, але пан Журоўскі наравіўся, як бык. «Валацуга! — тлумачыў ён сваю непрыязнасць суседзям. — Гойсаў па Амерыцы, як татары на стэпе, нічога не прыдбаў. І да таго ж злюды — хацеў пана ваяводу Сасноўскага дачку ўкрасці! Хаты не мае, дзе жонку трымаць!»

Тэклію ўсё жыццё потым трымала ў медальёнчыку выняў Касцюшкі і пасмачку яго валасоў. Касцюшка пакутаваў, да апошняга дня лічыў за свой найкаштоўны скарб лісты Тэкліі, але наезд на пана харунжага не зрабіў і дачку ў бязлітнага бацькі сілай не ўзяў. Можна, у старэчыя бяссонныя ночы ён і шкадаваў аб гэтым, бо яго пазнейшыя лісты да пані Тэкліі працягвалі старасвецкай сентыментальнасцю і замілаваннем перад памяццю аб днях вялікага шчасця.

Неўзабаве прышоў да Касцюшкі патэнт генерал-маёра, а потым і генерал-лейтэнанта. Францыя ўжо святкавала другія ўгодкі рэвалюцыі. У Варшаве трэці год цягнуўся вальны сейм. Нарэшце, пад уплывам французскіх падзей сейм прыняў шэраг рэформаў, а 3 мая 1791 г. зацвердзіў Канстытуцыю, якая абвясціла спадчынасць праўлення і свабоду веравызнання, знішчала «ліберум вета», ураўнівала перад законам усе саслоўі, у тым ліку і сялян. Шляхце дазвалялася гандляваць мяшчанству — займаць ваенныя і свецкія пасады, у склад сейма ўвадзіліся прадстаўнікі гарадоў. Але на шляху ўвасоблення Канстытуцыі ў жыццё паўсталі магутныя перашкоды. Вось што пісаў пра гэта Фрыдрых Энгельс: «Канстытуцыя 1791 г., якая абвясціла правы чалавека і грамадзяніна, сталася сцягам рэвалюцыі на берагах Віслы, зрабіўшы Польшчу авангардам рэвалюцыйнай Францыі, і якраз у той момант, калі тры дзяржавы, што аднойчы ўжо абрабавалі Рэч Паспалітую, аб'ядналіся, каб пайсці на Парыж і задумшыць рэвалюцыю. Хіба маглі яны дазволіць, каб у цэнтры кааліцыі з'явіла сабе гняздо рэвалюцыі? — Ні ў якім выпадку. Зноў накінуліся яны на Польшчу, на гэты раз з намерам канчаткова пазбавіць яе нацыянальнага існавання».

Але каб накінуцца, патрабаваліся фармальныя зачэпкі. Групоўка магнатаў, якую ўзначалілі Браніцкі, Патоцкі і Ржэўскі, склала ўзброеную канфедэрацыю і звярнулася па дапамогу да Кацярыны II. Акт канфедэрацыі, напісаны пад пільным назіраннем расійскай імператрыцы і абвешчаны ў мястэчку Таргавіца Кіеўскай губерні, заклікаў змагацца супраць Канстытуцыі 3 мая, за абарону вольнасцей шляхты і каталіцкай царквы. У маі 1792 г. рускае войска колькасцю 32 тысячы салдат на чале з генерал-маёрам Крачэўнікам уступіла на Беларусь. Другая руская армія, якую веў генерал-маёр Кахоўскі, рухалася на Польшчу з Украіны. За імі пасоўваліся таргоўцкія канфедэраты. Адпор узначалілі Памятоўскі і Касцюшка. Але арміі Качэўнікава і Кахоўскага захапілі Падолле і Валынь, большую частку Беларусі, Гродна і Віленю. Пасля няўдалых бітваў пад Міром і Брэстам войска Вялікага княства перайшлі Буг. Гэта адбылося 23 ліпеня, а назавтра кароль далучыўся да Таргоўцкай канфедэрацыі. Супраціўляцца тым больш было немагчыма, што адначасна з рускімі арміямі супраць Польшчы выступіла прускае войска Фрыдрыха II.

У верасні таргоўцкія канфедэраты Кароны і Княства аб'ядналіся ў «Найсвятлейшую канфедэрацыю абодвух народаў». Рэформы, прынятыя Чатырохгадовым сеймам, і Канстытуцыя 3 мая былі скасаваныя. У 1793 г. адбыўся другі падзел Рэчы Паспалітай. Прусія атрымала Торні і Гданьск з землямі. Да Расіі адышлі Валынь, Падолле, Мінскае ваяводства агульнай плошчай 4550 квадратных міль з насельніцтвам тры мільёны чалавек.

У наступныя два гады з уніі ў праваслаўе перавялі 463 прыходы, 330 тысяч чалавек, потым яшчэ 100 тысяч, і яшчэ 100 тысяч. Да таго ж, з 28 мая 1772 г. на беларускіх землях пачала дзейнічаць русіфікацыя. Пачатак ёй паклаў «Наказ» Кацярыны II генерал-губернатарам на далучаных землях, дзе 31 пункт абавязваў: «Дела вы имеете производить на российском языке, т. е. все издаваемое от вас какого бы звания ни были приговоры, решения или повеления, присовокупляя к тому переводы, где оные нужны будут, и припечатывая их губернской печатью». Паланізацыя праз школу пачала замяняць русіфікацыю праз школьнае навучанне. Галоўнымі дысцыплінамі ў 4-класных і 2-класных народных вучылішчах сталі руская мова, руская гісторыя і географія, «закон божы» праваслаўнай традыцыі. Старыя настаўнікі замяняліся выпускнікамі Пецярбургскай настаўніцкай семінарыі. Зразумела, гэта недастатковы падставы для сур'ёзнага незадаволення. Больш значнымі былі секвестраванне маёнткаў, раздача зямель і сялян рускаму дваранству, вялікая страта тэрыторыі і насельніцтва, скасаванне чужынцамі Канстытуцыі, зачыненне перспектывы палітычнага народнага жыцця. Натуральна, што перадавыя колы Рэчы Паспалітай, патрыятычныя пацучы, гістарычныя свядомасць большыні жыхарства не змаглі змірыцца са здыкам, які ўчынілі манархі Прусіі, Расіі і Аўстрыі.

ВЯСНОЙ 1794 г. выбухнула паўстанне. Начальнікам паўстання быў абраны Тадэвуш Касцюшка. 24 сакавіка ён абвясціў у Кракаве «Акт паўстання», а 4 красавіка разбіў пад Радзавіцамі войска генерала Тарма-Сава. У гэтым баі асаблівай мужнасцю і самаахвярнасцю вызначыліся атрады касінеру. Праз два тыдні гарадскімі нізамі была вызвалена Варшава. 7 мая Тадэвуш Касцюшка выдаў «Маніфест», так званы Паланецкі ўніверсал, які надзяляў сялян асабістай воляй, пры ўмове, што яны разліцацца з панамі і дзяржавай, прызнаваў за імі права на зямлю, якую яны апрацоўвалі, абмяжоўваў паншчыну. Гэта павярнула да паўстання сялян, у ім удзельнічала больш за 150 тысяч чалавек. Пры Касцюшку была створана Найвышэйшая нацыянальная рада.

На Літве і Беларусі паўстанцаў узначаліў Якуб Ясіньскі, інжынер-палкоўнік. Апоўначы 22 красавіка ў Вільні загучалі касцельныя і царкоўныя званы. Гэта быў сігнал — «Да зброі!». А трэцімі гадзіне паўстанцы перамаглі супраціўленне гарнізона. Быў арыштаваны царскі намеснік генерал Арсеньеў. Гетман Шыман Касакоўскі, стаўленік Кацярыны II, пасля непрацягла бою быў захоплены ў сваім палацы. Нянавісць, якую заслужыў Касакоўскі, адлілася ў суровы вырок рэвалюцыйнага суда, які пастанавіў адправіць здрадніка на шыбеніну. Назавтра на рыначнай плошчы апошні гетман Вялікага княства Літоўскага завіснуў у п'яньковай пятлі.

Якубу Ясіньскаму пад час паўстання было 33 гады, ён узначальваў тайную арганізацыю віленскіх якабінаў. Як левы

радыкал, Ясініскі быў прыхільнікам скасавання прыгоннага права, звяржэння тыраніі па прыкладу Французскай рэвалюцыі. Добра ведаючы беларускую мову, ён пісаў вершаваныя пракламы да сялян па-беларуску. Для кіраўніцтва паўстаннем і грамадскім жыццём Ясініскі стварыў Найвышэйшую Літоўскую Раду. Яшчэ 24 красавіка ён падпісаў Акт, які заклікаў народы Беларусі і Літвы да паспалітага рухання. Праз 4 дні паўстанцы перамаглі ў Гродне, потым — у Брэсце, Слоніме, Ваўкавыску, Пінску, Наваградку, Кобрыне, Ашмянах, Лідзе, Браславе. На заклік віленскіх якабінаў скасаваць прыгнёт адгукнуліся сяляне. Да Ясініскага, калі ён вёў бой з рускімі войскамі пад Палянамі, далучылася 700 сялян-касінераў. Вялікія атрады ўзначалі генерал-гвардыі Стэфан Грабоўскі, князь Сапега, генерал Заёнчак, вялікі падскарбій літоўскі, кампазітар Міхал Клеафас Агіньскі, якому належыць «Марш паўстанцаў 1794 года». Атрадам у 4 тысячы чалавек камандаваў Якуб Ясініскі.

Мінскі генерал-губернатар дакладваў на пачатку мая аб дзеяннях паўстанцаў: «Пры усилённым стремленні регулярных войск і сиюферированного шляхетства с вооруженными мятежниками из-под Вильно на границу Минской губернии при Ракове, оттоль одним маршем в губернский город Минск прийти они могут, получили я вдруг три известия: 1) что Белли, ин. Сапега и Заончек через Слоним пришли с войсками в Слоним и действительно сорвали уже пост наш на границе при Ялховичах; 2) что колонна в 3 тысячи регулярных и сиюферированных войск из-под Вильно сблизилась с границами наших противу Постава с намерением, чтоб, соединясь с конфедерациею в Браславском повете и вооруженными мятежниками из поселен, вносить смутение в пределы империи... 3) что авангард князя Цицианова, поставленный при мосте через Неман имел стычку с конфедератами, и там показавшимися... Не имея здесь войск, кои бы мятежникам противу поставить было можно, я... прошу удовлетворить представлению моему от 16 числа минувшего апреля, повелев полкам, из Минской губернии удаленным, сюда возвратиться. Движением их спасен будет отряд в Пинске обще с сим городом, который для соблюдения спокойствия и в полуденных губерниях удерживать весьма нужно, поелику засевавшего там неприятеля выжить весьма будет трудно по причине многих дефилей, которыми токмо к Пинску приблизиться можно».

Ясініскі з 4-тысячным атрадам выступіў да Смаргоні супраць войска генерала Зубава і брыгадыра Бенігсена. Атакай ён выбіў рускі гарнізон з мястэчка Соля. Каб да рэгулярнага войска Вялікага княства і сканфедэраваных атрадаў не далучаліся «мяццэпнікі з сялян», распачалася контр-прапаганда: ад імя царскіх генералаў распаўсюджваліся чуткі, што сялянам будуць перадавацца секвестраваныя маёнткі шляхты і магнатаў і што трэба ціха чакаць, пакуль рускія войскі перамогуць паўстанцаў—тады і адбудзецца надзяленне панскай зямлэй. Гэтая гульня на сялянскай прастадушнасці дала пэўны вынік.

Адначасна некалькі стратэгічных памылак зрабіў і сам Касцюшка. Надаўшы Ясініскаму чын генерал-лейтэнанта і паставіўшы яго на чале першага корпуса, Касцюшка адаў другі і трэці корпусы Хлявінскаму і Сапегу. Войска Вялікага княства засталася без адзінай волі, кожны камандзір корпуса дзейнічаў сам па сабе. Ясініскі спецыяльным лістом растлумачыў Касцюшку небяспеку такой сітуацыі. У адказ агучылае кіраванне войскамі на Беларусі і ў Літве было даручана няздольнаму генералу Міхалу Вяльгорскаму. Уступаючы ціску шляхецкіх колаў, якім не падабалася рэвалюцыйная рашучасць Ясі-

скага і віленскіх якабінаў, Касцюшка абвінаваціў Найвышэйшую Літоўскую Раду ў дзеяннях, накіраваных супраць «уніі братніх народаў», распустіў яе і стварыў Цэнтральную Дэпутацыю Вялікага княства, у якую ўвайшлі памяркоўныя дзеячы паўстання, што баяліся ўзбройваць сялянства. Ясініскі выехаў да Варшавы. Боязь Касцюшкі разарваць з абмежаванай шляхецкай праграмай, абавярціў на народ, пазбавіла паўстанне той сілы, якая магла прывесці яго да перамогі. Да таго ж, адмаўленне роўнасці Літвы і Беларусі з Польшчай, што было засведчана стварэннем Цэнтральнай Дэпутацыі, аслабіла занал і беларуска-літоўскай шляхты. Усё гэта адбілася няўдачамі.

КАЛІ ПАЧЫНАЛАСЯ паўстанне, нарадзілася і спявалася ў атрадах «Песня беларускіх жаўнераў». Яна доўгая, прывядзём з яе некалькі куплетаў:

Ну жа, хлопцы, ну жа жыва.
Цяпер маем для нас жыва.
Гасподзь бог нам у помага
стаець,
Нашу славу нам вяртаець.

Ну жа, жыва вы, сатнікі,
Вы, малойчы-дзсятнікі.
Дамо сабе рукі ўзаем,
Бацькаўшчыну
адымскаем,
Нашто зямлю нам забралі,
Пашто ў пугу закавалі?
Дачкі, жонкі нам гвалцілі!
Трэ, каб мы ім заплацілі!

Ці ўжо мы ўсе сабакі?
Гаспадары—не бурлак!
За што маем крыўду
знаці?
За што церпіць наша маці?

Конеі нам пазаязджалі,
Што хацелі, то і бралі.
Пойдзем жыва да Касцюшкі,
Рубаць будзем Маскалюшкі.

Бывай здарова, Грыпіна!
Парасна! Мая дзючына!
Ад вас цяпер ад'язджаем,
Да Касцюшкі ўсе прыстаем.

Спяваць было няцяжка, але «маскалюшкамі» было рэгулярнае, напратыкаванае ў турэцкай вайне войска, з цвёрдай дысцыплінай, з вопытнымі афіцэрамі. Супраць паўстанцаў ішлі Ферзен і Сувораў. Так што ўсё атрымалася насуперак словам песні. У чэрвені быў разбіты атрад Міхала Агіньскага. У жніўні рускія войскі ўзялі Вільно — трохмесячнае рэспубліканскае праўленне на Беларусі і ў Літве скончылася. На пачатку верасня пад Любанню пацярпеў паражэнне атрад Грабоўскага, 17 верасня Сувораў разбіў пад Крупчэцкім корпус Серакоўскага, потым — атрад Князевіча. Харугвы паўстанцаў пачалі адступаць у Польшчу. У сваім маентку Залессе Агіньскі напісаў сумныя палез «Развітанне з Радзімай». З радзімай, хто на гадзі, хто назаўжды, развітваліся дзесяткі тысяч людзей.

10 кастрычніка адбылася бітва пад Мацявіцямі, пераломная бітва паўстання. Калоне, якую Тадэвуш Касцюшка вёў на Варшаву, перакрыў шлях корпус Ферзена. Бой цягнуўся амаль поўны дзень. Гарматны агонь рускіх рассяяў коніцу, у сутычках з пяхотай палеглі касінеры, кіраваць боем стала немагчыма, было відзочна, што рускія перамагаюць.

Касцюшка ў роспачы ездзіў па полі бітвы сярод параненых і палеглых, нібы шукаючы сваю кулю сярод мноства тых, што пасівсталі навокал. Вынадкава нарываў на кунку казакаў. Падсечаны куляй конь паваліўся, Касцюшка вылецеў з сядла і, не жадаючы ганьбы палону, уставіў дула пісталета ў рот і спусціў курок. На бяду ці на дабро, бог ведае, — асечка. Набеглі казаки, адзін стрэліў, другі з кая ўдарыў Касцюшку пікай. Неяк апынуўся сярод казакаў гусарскі карнет Фёдар Лысенка: распалены боем, ён ударыў бяззбройнага паўстанца палашом па галаве — пашкодзіў чэрап. Касцюшка страціў прытомнасць. Казаки знялі з яго боты, з кішэні выцягнулі залаты гадзіннік, з пальцаў сцягнулі не-

калькі пярсценкаў з надпісам «Айчына — абаронцу свайму», якімі Касцюшка ўзнагароджаваў замест медалёў.

Побач ляжаў польскі драгун, які прыкінуўся забітым. Але, бачачы, як рабуюць Касцюшку, як заліла ягоны твар кроў, ён не стрымаў і стаў крычаць: «Начальніка забілі! Касцюшку!» Казаки збянтэжыліся, пачалі крычаць Касцюшку ў вуха, каб прывесці да прытомнасці, аблілі вадою, і Касцюшка апытомнеў. Тады адзін спытаў «Ты—Касцюшка?» Той шптаём вымавіў: «Так. Вады...» Захоп кіраўніка паўстання шмат што абяцаў казакам; узрадаваныя, яны панесліся дакладваць па камандзе. Пад'ехалі афіцэры, знайшлі нейкую падводу, Касцюшку паклалі на голыя дошкі. Падводу трэсла на няроўным полі, галава параненага білася аб дошкі. Трэба аддаць належнае казакам: нехта разважлівы з іх сказаў: «Хоць ён і вораг, але ўсё ж ён чалавек». Казаки надзелі на пікі шынялі і на такіх насілках панеслі палоннага да генералаў.

Па загаду Кацярыны Касцюшку павезлі ў Пецярбург; баючыся нападу паўстанцаў, маршрут абралі кружны — праз Украіну, потым праз Гомель, Магілёў, Шклоў, Оршу, Віцебск, Ноўгарад. У Пецярбурзе начальнік паўстання апынуўся ў Петрапаўлаўскай крэпасці, дзе пад пільным наглядам правёў два гады. У снежні 1795 г. яго суседам па зняволенню стаўся Станіслаў Аўгуст Пянятоўскі, былы кароль Рэчы Паспалітай, які мусіў адмовіцца ад кароны пасля трэцяга падзелу дзяржавы, і якому была хаханка, імператрыца Кацярына, не знайшла лепшага прытулку, як турма.

Апошні падзел Польшчы, Беларусі і Літвы адбыўся ў кастрычніку 1795 г. Картографы ўсёй Еўропы перараблялі палітычныя карты, пасоваючы граніцы Расіі, Прусіі і Аўстрыі. Сяляне, якія з нецярпеннем чакалі абцяжаранай ім за пакуру зямлі секвестраваных маёнткаў, былі, зразумела, падмануты ў сваіх наўных надзеях. Маёнткі і зямлю давалі, але не ім. Іх саміх аддавалі разам з землямі новым гаспадарам.

Захаваліся «Росписи нанцеліры генерал-пронурора о пожалованных крестьянах и именованных в вечное и потомственное владение»:

«генерал-фельдмаршалу гр. Петру Александровичу Румянцеву-Задунайскому, в разных поветах — 17750 душ,
генерал-фельдмаршалу гр. Александру Васильевичу Суворову-Рымнинскому, востоль Иобринская и др. — 13279 душ,
генерал-майору Николаю Ланскому — 1760 душ,
генерал-майору Александру Тормасову — 1600 душ,
генерал-поручику Николаю Татищеву — 2325 душ,
статс-даме гр. Скавронской — 3923 души,
генерал-поручику гр. Ферзену — 1364 души,
бывшему королевской французской службы генерал-директору почт Дюку де Полиньяку — 1933 души,
вице-канцлеру гр. Остерману — 4067 душ,
генерал-майору Беннигсену — 1087 душ,
бригадиру Бордакову из секвестрованных у Яна Горана в Минской губ. местечко Костеневицы с деревнями — 403 души...»

Спіс гэты бясконцы, бо за заслугі ў падзелі і задуманні паўстання быў раздадзены мільён беларускіх сялян.

ДЗІУНА чытаць даследаванні некаторых нашых гісторыкаў, якія даводзяць, што замена мясцовых шляхціцаў рускамоўнымі генерал-аншэамамі і брыгадзірамі была прагрэсіўнай з'явай, спэўненнем «справдечных жаданняў» беларускага прыгоннага сялянства.

Калі пра генерал-фельдмаршала П. Румянцава сёння маля хто ўспамінае, дык з памяццю пра генерал-фельдмаршала А. В. Суворова справа зусім іншая — яму, без перабольшання, створаны культ. У

спісе, як бачым, ён стаіць на другім месцы па «пожалованных в вечное и потомственное владение» беларускіх сялянах. Але Кацярына і Павел адорвалі Суворова за вернасць не толькі жывым таварам. Пра манаршыя міласці вернаму палкаводцу паведамляюць «Извлечения из описания жизни генералиссимуса Суворова-Рымнинского»:

«В 1771 году, декабря 20, за поражение польской армии под предводительством Огинского, Екатерина II, воздав сердечную свою похвалу храбрости и искусству Суворова, в знак отличия наградила его орденом св. Александра Невского...»

По заключении с турками мира в августе месяце 1774 года он был послан против Пугачева, которого и поймал.

Во время торжества мира с Оттоманскою Портою, бывшего в Москве в 1775 году, получил он от Екатерины бриллиантовую табакерку.

В 1776 году еще получил от императрицы в подарок табакерку же золотую, осыпанную бриллиантами, с ее портретом, а вскоре потом бриллиантовую звезду св. Александра Невского, которую Екатерина сама изволила носить на орденомском платье.

В начале 1789 года получил от императрицы в знак ее к нему благоволения бриллиантовую перо на каску.

А за одержанною в сем же году при реке Рымнике победу получил он бриллиантовые знаки ордена св. Андрея Первозванного и осыпанную бриллиантами шапку. Потом большим крест первого класса ордена св. Георгия. Сверх того пожалован в графы Российской империи с титулом Рымнинского, причем тогда и римский император пожаловал его графом Римской империи...

По случаю празднования мира с Портою Суворов получил от императрицы сверх похвальной грамоты эполеты и перстень алмазные, которые оценены в 60 000 руб.

В начале марта 1799 года отправился он с вспомогательным войском в Италию. Он, предводительствуя союзными российско-австрийскими войсками, в пять месяцев завоевал обратно от французов все земли в Италии.

Государь император Павел I пожаловал его 8 августа князем Российским и наименованием Итальянским, Король Сардинии 24 августа пожаловал его генералиссимусом своих армий и возвысил его в достоинство принца.

Наконец все его знаменитые деяния и подвиги заключаются одержанною победою над французами в Швейцарии на горе Сент-Готард.

А за сию-то самую победу пожалован он от государя императора октября 29 дня 1799 года генералиссимусом всех российских войск».

Варта прыгадаць, што А. В. Сувораў не ўдзельнічаў ні ў адной абарончай ці Айчынай вайне. У час яго ваеннай кар'еры ніхто на Расійскую імперыю не нападаў, наадварот, яна пашырала свае межы, і будучы «принц сардзінскі» ўваабляў у жыццё захопніцкія планы Кацярыны II. Папраўдзе, вучылішчы, дзе прывіваецца ваеннае мысленне падлеткам, павінны былі б называцца кутузаўскімі, а не сувораўскімі. І не толькі таму, што сувораўская адданасць імператарам вельмі падабалася Сталіну, па загаду якога такія вучылішчы ўзніклі ў 1943 г. Кутузаў перамога напалеонаўскае нашэсце, Сувораў бліскуча задавальняў захопніцкія жаданні Кацярыны II, а потым Паўла I. Розніца прыныповага Вялікага абраза для Беларусі, што яна шануе свайго завабніка і сваю моладзь аддае ў вучылішча яго імя, размешчанае ў цэнтры сталіцы рэспублікі. Калі ўжо трымацца такой логікі, дык ёсць болей падастаў дзякаваць імператару Паўлу I, бо ён, як толькі апынуўся на троне, вярнуў з ссылак паўстанцаў 1794 г., забараніў пераводзіць з уніі ў праваслаўе, адрадыў дзеянне Статута Літоўскага, вызваліў з Петрапаўлаўскай крэпасці Тадэвуша Касцюшку і іншых вязняў.

У ТЫЯ ГАДЫ, калі генерал Касцюшка сядзеў у казематах закладзенай Пятром крэпасці, яго калега па кадзецкаму корпусу і таксама вядомы ўдзельнік паўстання генерал Ян Дамброўскі ства-

раў у Мілане легіёны з польскіх, беларускіх і літоўскіх эмігрантаў. Легіёнераў падтрымліваў Напалеон, бо Францыя змагалася з Аўстрыяй; Аўстрыя была адной з трох дзяржаў, што знішчылі Рэч Паспалітую. Легіёнеры жадалі адрадыць Айчыну і змагаліся супраць аўстрыйцаў. Потым яны зразумелі, што патрэбны Напалеону толькі ў якасці гарматнага мяса. Але пакуль гэта ўсвядомілася, вымушаныя ўсекачы з Польшчы, Беларусі, Літвы палівалі сваёй крывёй зямлю Італіі, прабіваючы Напалеону шлях да консульства. Аркестры легіёнаў ігралі «Марш паўстанцаў 1794 года», створаны Агіньскім, пазней гэты марш палкі зрабілі сваім нацыянальным гімнам. Змагаліся нашы землякі і ў тых легіёнах, якія Напалеон выкарыстоўваў, каб задушыць іспанскую рэвалюцыю.

Хацеў ён пакарыстацца і з аўтарытэту Касцюшкі, каб яго імя прычынілася да ўтварэння новых легіёнаў. Але контррэвалюцыйны пераварот, праведзены Напалеонам, адштурхнуў ад яго Касцюшку. Генерал рэвалюцыйнай арміі ператварыўся ў ваюнічага імператара. Касцюшка адмовіўся дапамагчы Напалеону, адхіліў прапанову ўдзельнічаць у паходзе 1812 г. і жыў як прыватная асоба. Ён знаёміўся і пасябраваў з братамі Цэльтнерамі — Петрам і Францам; на загадарнай віле Петэра, які быў уваўнаважаны прадстаўніком Швейцарыі ў Парыжы, Касцюшка жыў. Потым Касцюшка пераехаў у Салор да Франца Цэльтнера. Сам не маючы маёмасці, Касцюшка спачуваў тысячам сваіх землякоў з Літвы, Беларусі, Польшчы, якія цярпелі галечу і паміралі на парыжскіх паддашках, у нацлежках, у правінцыйных кляштарных шпіталах. Яны знаходзілі вечны прытулак на могілках для жабракоў, чужынцаў, выгнаннікаў, і на крыжы, збітым з двух дошак, часцяком не пазначаліся іхнімі імёнамі.

У 1814 г., пасля Ватэрлоо, Касцюшка звярнуўся з просьбай да імператара Аляксандра I зрабіць тры дабрачынныя ўчынікі: каранавацца на польскага караля, гэта значыць адрадыць праз асабістую унію Рэч Паспалітую, вызваліць на працягу 10 гадоў сялян ад прыгнёту, абвясціць амністыю палікам, беларусам, літоўцам, якія ўдзельнічалі ў вайне супраць Расіі на баку Напалеона. Імператар не адрагаваў. Не ўважаў Аляксандр і тэстамент Начальніка паўстання. Бо плямённікі Касцюшкі звярнуліся да імператара Аляксандра з пакорлівай просьбай адмяніць акт вызвалення сехнавіцкіх сялян, азначаны тэстаментам. З мая 1818 г. цар задаваліў гэтую просьбу, скасаваўшы перадсмяртную волю Тадэвуша Касцюшкі.

ІМЯ КАСЦЮШКІ нададзена ў нас вуліцам у Смаргоні і ў вёсцы Лёніна Горацкага раёна, а вёска Трагубава таго ж раёна перайменавана ў Касцюшкава.

Памяць пра Якуба Ясініскага ніяк не матэрыялізаваная. Не знайшлі вартым нашыя ўлады нават які завулак у Солах прывяціць якабінец і генерал беларускіх касінераў.

Закрыў гэтыя постаці цень А. В. Суворова, карныя подзвігі якога на Беларусі ўшанаваны назвамі вуліц у 35 нашых гарадах, 24 мястэчках, маем мы нават 23 калгасы і піянерскую дружыну Струменскай школы імя графа Рымніскага, князя Італьянскага, прынца Сардзінскага душэцеля паўстання 1794 г., генераліссимуса Суворова. Пастаўлены яму і два помнікі ў Кобрынскім раёне. Можна, за тое, што на яго гнулі карак 13 тысяч кобрынскіх сялян...

Сёлета беларускі кінематограф, на маю думку, больш цікавы прафесійным кінакрытыкам, як глядачам у кінатэатрах. Вось самае павярхоўнае разважанне пра нашае беларусьфільмаўскае кіно: яго таксама не абышло павальнае захапленне «чарноццем» — мяркуйце хоць бы па тэмах: пра маладых наркаманаў, пра бяздомнага бадзягу, пра вар'яцтва і да т. п.

Беларускі кінематограф з нядаўняга часу прадастаўляецца больш жорсткім, адвешваючы тэзіс апляву і пляўкоў глядзельнай зале за сеанс. Шэраг кінематографістаў усе навацыі заканчаюць на выбары тэмы, здымаючы тым самым «вайскова-партызанскія» або «вытворчыя» стужкі з жыцця наркаманаў, амаральных асоб і г. д.

ся шчырай і хваравітай размовы. А дадайце сюды не самую удалую музыку...

Верагодна, праз усе сем кругоў пекла намерыўся правесці сваіх глядачоў рэжысёр М. Браўдэ ў фільме «Рамантык». Малады хлопец бяжыць з сучаснага глухага і бяздушнага свету на Поўнач зусім не па рамантыку — бяжыць па гро-

шэрагі В. Бышава зроблена настолькі нехайна, што нават тэст першакрыніцы ў вуснах персанажаў гучыць ілжыва. Таннавія «шоу» Ю. Озерава ў параўнанні з дадзенай карцінай — сярмяжная праўда вайны. Выўленчы шэраг у фільме... ніякі: фронтальныя кампазіцыі перад камерай, малі рэжысёр імкнецца ўвагнаць усіх сваіх герояў у жывалісную кампаную; камера вельмі славана, статуарная, відаць, дрэнна быў падрыхтаваны аб'ект; нават сцэны бабё зроблены пры максімальнай эканоміі піратэхнічных сродкаў; усе разрывы снарадаў, карцечы (брызантаў) мы чуюм з фанграмы. Калі заплішчыць вочы, то фільм успрымаецца гэтаксама: нічога не зменшыцца, наадварот, фантазія глядача можа аказацца нуды багацейшай за выдумкі рэжысёра А. Карнава-старэйшага.

АДЧУВАЛАСЯ нейкая напружанасць перад праглядам фільма рэжысёра В. Турава «Высокая кроў»: канфлікт з кіраўніцтвам Саюза кінематографістаў БССР, кляймо «антыперабудаваннік», «узурпатар улады», ды і, на мой погляд, няўдалая папярэдняя «Пераправа»... Але калі пачаўся фільм, усё гэта перастала адцягваць маю ўвагу. Я не збіраюся сцвярджаць, што да Віктара Турава прыйшло другое дыханне, але яго карціну асабіста мне было глядзець цікава, та-

ФІЛЬМ «Птушкі крылы не ў цяжар» (рэжысёр Б. Гарошка) пакідае, напрыклад, глыбокую паныласць пасля прагляду.

...Пачатак вайны; кінутыя малыя са спецдома, у якім перавыхоўваліся дзеці «ворагаў народа»; паўманіякальная юная выхавальца, якая заходзіць немым крыкам: «Мы рождены, щоб сказку сделать былью...»; мучыць падрабязнасцямі біяграфіі правадара народаў малалетак (не скажаш, якую семінарыю закончыў і ў якім месяцы — застанешся без вячэры); закінуты кацер, дзе дзеці знаходзяць сабе прытулак, калі іх кінучь «доблесныя» абаронцы; туды выпадкова трапляюць малады лейтэнант і бывалы пажылы салдат, якія даганяюць фронт. Вядома ж, сумленне не дазваляе ім кінучь дзяцей, яны ўмудраюцца завесці кацёр і выправіцца ў дарогу. Пачынаецца доўгае падарожжа да смерці. Як чытач здагадаўся сам, фільм канчаецца трагічна — усе гінуць ад рук нямецка-фашысцкіх захопнікаў (праўда, лейтэнант-інтэлектуал зусім слабым аказваўся — стрэльнуў у лоб сам сабе, ад бяззлівасці).

Калі існуе ўжо паніцце новай кан'юнктуры, то Б. Гарошка ідзе паперадзе: у яго фільме слова «Сталін» прыгадваецца часцей, чым у «Кароткім курсе гісторыі ВКП(б)». Праўда, знікі памяншаны з «плюса» на «мінус», у дакладнай адпаведнасці з устаноўкамі сённяшняга дня. Карціна ў прафесійных адносінах слабая, па драматычнасці — лжывая. Досыць прывесці ў прыклад «вяршыню рэжысёрскага мыслення» — эпізод «хрэснага ходу» гітлераўцаў, якія разрабавалі царкву, п'яных улакатні, якія запрэжлі ў нальсы паўголю бабу. Акцёры іграюць неспяка: за іх, як відаць, мяркую рэжысёр, «сыграюць» сітуацыі, якія, дарэчы сказаць, нагнятаюць эмацыянальна «градус» досыць хвацка: вольна самазабыцтва грузінскага хлопчыка; бясчынствы нямецкіх салдат; самазабыцтва лейтэнанта; кульмінацыя — знішчэнне дзяцей за калючым дротам у нейкай шахце...

Другі фільм — «Непаравая вясна» (дэбютант В. Талкачкава) даў мне зарад бадзёрасці і спадзявання... Тонкая, элігантная экранізацыя апаўданаў, літаратурных мініячур і дзённікавых запісаў І. Буціна выклікала ўражанне свежага ветру, які ўварваўся ў духмень глядзельнае залы. Гэта была ўрачыстасць кінематографіа, калі выяўленне вызначала развіццё псіхалогіі характару,

НАПЯРЭДАДНІ ЗМЕНЫ ЛІДЭРАЎ

Агляд новых беларускіх фільмаў

падзей; дзе візуальны вобраз каменціраваў усё тое, што сёння адбываецца з намі. Да ўдачы маладога рэжысёра можна аднесці стварэнне акцёрскага ансамбля, калі ні вядома акцёры Л. Кураўлёў, Н. Сайко са шлейфам сыграных роляў, ні дэбютанты-выканаўцы галоўных роляў (М. Захарава, І. Захараў) не «цягнулі коўдры» на сябе; «працуе» на ідэю фільма пейзаж, які ці супадае, ці кантрастуе з эмацыянальным станам герояў. Бясхітрасная гісторыя каханя двух маладых людзей на зломе эпохі дазволіла рэжысёру выказацца па многіх балячых пытаннях сучаснасці, напрыклад, адносінах дзяржавы і асобы; паняцця законаў духоўных і законаў рэвалюцыйных.

Фільм не вольны ад недахопаў (гэтым больш грашыць другая серыя, у якой з'яўляецца некаторая манернасць, калі кадр і яго значэнне рэжысёрам зніжаюцца ад метафары да простага знака), наўрад ці апраўдана шматступенчатасць фіналу, ёсць і проста «ўстаўны» эстрадны нумар (вознік катафалка). Але старанна прадумана эмацыянальнае асяроддзе карціны захапляе і вымагае пакутлівага суперажывання шчасцю герояў фільма, якое не спраўдзілася. Шэраг надзвычай дакладна знойдзеных кадраў даюць фільму магутнае сімфанічнае гучанне. Зусім заслужана гэты фільм захапіў лі-

дэрства і не выпусціў яго да аб'яўлення вынікаў конкурсу, зрабіўшыся «лепшай карцінай года».

РАЗГУБЛЕНАСЦЬ — ад фільма «Кашкадаў Сільвер» (дэбют у рэжысуры вядомага і досыць заслужанага кінааператара Ю. Ялхова). Ю. Ялхоў у прафесійных адносінах паставіў перад сабой вельмі складаныя задачы (акрамя рэжысуры, ён аўтар сцэнарыя, ды і разам з С. Зубікавым здымаў карціну як аператар) — паказаў адыход рэфлексуячага чалавека з мяцежнага, напалову лжывага свету ва ўнутраны запаведнік летуцення, прывідаў, мараў. Галоўная бяда фільма аказалася ў тым, што не адбылося пераходу з аператара ў рэжысёра: Ю. Ялхоў не давярае сваёй выяве; у ягоным фільме гавораць несупынна. Хай бы толькі балбалалі, дык жа тлумачаць увесь фільм (можна, рэжысёр паралельна задумваў радыёпастаноўку?). Выява ў гэтым фільме, як ні парадасальна, існуе на перыферыі: спачатку нам доўга раскажваюць пра нешта (напрыклад, пра пахаванне і пра тое, якім яно было), а потым гэтак жа бясхітрасна гэта паказваюць. Няўдача падсерагае і ў драматычнасці карціны: рэжысёр выкарыстоўвае вельмі моцную канструкцыю лічбы «3», семантыка якой патрабуе сумішчэння эмацыянальнай кульмінацыі з трэцім колам развіцця падзей, ці хоць бы — больш дакладнага эмацыянальнага акцэнта. У фільме акцэнт адсутнічае, упор зроблен на абстрактнасць пабудовы. Відаць, не варта Ю. Ялхову ўключыць у тканіну фільма перазнятыя з тэлевізара кадры з біяграфіі кінарэжысёра А. Таркоўскага. Яны, бадай, толькі адцягнулі беднасць рэжысёрскага бачання самога Ю. Ялхова, але ніколі не падкрэслілі канфліктнасці існавання героя ў навакольным свеце. Затое ў аператарскіх адносінах карціна знята хоць і няроўна, але з шэрагам вышукі. Што журы і адзначыла прызам за лепшую аператарскую работу.

Музычны фільм-назна для дзяцей «Не пакідай» рэжысёра Л. Нячалева пастаўлены ў традыцыйнай для гэтага стваральніцка манеры ярынага відовішча пры дакладным размеркаванні супрацьлеглых сіл. Леанід Нячалеў у сумныя гады застою вызначаўся тым, што ў сваіх назках схітраўся (які сапраўды казачнік) закладаць і другі сэнс — гэты сэнс разумелі дарослыя глядачы. Таму ягоныя карціны цяжка было безагаворачна назваць назкамі — яны неслі ў сабе сацыяльна-крытычны зарад; алюзіі казачных герояў білі проста ў сённяшні дзень, высмейвалі парокі людзей пры ўладзе. У апошнім фільме другога сэнсу няма: пра усё на свеце гэтулькі сказы ў лоб!.. Рэжысёр паставіў толькі назку з добрымі героямі і дрэннымі праціццямі, якім усё ж удаецца «перабудовацца» па-

шы, мяркуючы, што яны змогуць стаць менавым эквівалентам яго сумлення, прыстойнасці, прыстасаванства. Калі ж ён вяртаецца пры грашах дадому, выяўляецца, што Поўнач зрабілася толькі канцэнтрыраванай формай ягонага, хлопца, існавання, якая вырасла з усёго таго, што ён сам у сабе ў-

«Круглянінскі мост». Кадр з фільма.

гадаваў. Вядома, не ў адрыве ад навакольнай рэчаіснасці. Стралаць цяпер яму давядзецца ўсё сваё жыццё, толькі не ў сабак, а ў сваё сумленне, сябе самога. І ён расстрэльвае ў сні свае спадзяванні на жыццё, выбудаванае набеда. У параўнанні з жыццём «стут», жыццём «там», на Поўначы, падаецца яму райскім. Псіхічны надлом прыводзіць яго ў вар'ятню (вядома, не без дапамогі сперывжонкі). І тут, крыху пашалелы, ён пераконваецца ў тым, што «любая форма жыцця ёсць жыццё», а сапраўднае рамантыка для сённяшніх рамантыкаў — гэта жыццё ў вар'ятні.

Фільм надзвычай загрузвацьны шокавымі сродкамі псіхалагічнага ўздзеяння. Рэжысёр імкнецца быць зразуметым, выбудоўваючы свой фільм пазаэмацыянальна, адмаўляючыся нават ад музычнага фону. Ён зменшае сімвалы, дакументальна знятыя кадры скуралупні-мясакамбіната, даводзячы глядача да шокавага стану. Ён упэўнены, што жыццё наша і наша грамадства выглядае яшчэ больш агідным і жахлівым, чым тое, што паказвае фільм. Фільм няроўны і па аператарскіх здымках, і па рэжысуры, і па акцёрскіх работах. Сэнсавыя пошукі прываблілі рэжысёра больш за ўсё; тое, пра што ён гаворыць, стала важней за тое, як гаворыць. Таму няма градацыі ў выбары сродкаў: у самым пачатку глядачу «выб'юць мазгі», а далей молат будзе стукіць ужо ў пустыя галовы.

Карціна «Яго батальён» нібыта перанесла мяне ў далёкія сямідзесятыя гады... Двухсерыйная экранізацыя аднайменнай

му што ў ёй я бачыў яго самога: яго духоўныя пошукі, замацаваныя ў шэрагу друкаваных артыкулаў, яго стаўленне да сучаснага свецкага кінематографіа, ды, нарэшце, і адносіны яго як грамадзяніна да ўсяго, што адбываецца з намі тут і зараз. Пры слабой, досыць схематычнай драматычнасці рэжысёру ўдалося паказаць карціну сусвету, які распадаецца.

...Двум трэба перавезці племяннога жарабца (з радаводам), за якога можна выціснуць з «праклятых капіталістаў» шмат тысяч інвалютных рублёў. Ну, узялі яны пад гэтую справу неабсталяваны грузавік; ну, забыліся на мех з зернем; ну, павезлі яго з другой хуткасцю і па разбітай дарозе... Далей — болей. Зварылі да прыцяцеля, пашабанылі, выпілі-закусілі і, улагоджаныя, пакіравалі далей. Каня за машынай прывязалі — няхай ногі разамне. Было на іхнім шляху шмат усялякага. Але закіпела вада пры спуску, а шафёр за ўсімі гэтымі клопатамі забыў на «ручнік» грузавік паставіць — так разам з жарабцом і пайшла машына пад ваду. Іх суровы свецкі суд пакарае, але гэта ўжо іншая карціна будзе і пра іншае. Тураў робіць хітры ход: ён на падстаўляе ў фільм замест сваіх герояў, гэта мы разам з імі, спачуваючы ім, забываемся на тое, даруем сёе і так да самога канца. Стоп, давайце зноўку: яшчэ раз «пракручваем» сітуацыю — дзе злучанства? Дык жа няма яго нідзе, а конь гіне! Вельмі моцныя акцёрскія работы Б. Няўзорова (які, дарэчы, атрымаў прыз за лепшую мужчынскую ролю) і В. Мясальска: іх героі псіхалагічна дакладныя і пазнавальныя; воль-

«Непаравая вясна». Кадр з фільма.

жа яны жывуць і ходзяць сярод нас, такія ж, як мы. Зусім схематычны і слабы герой М. Бурляева, які трапіў у фільм дзеля балансу — станоўчы, прасталінейны герой без адценняў. Добрыя краявіды ў фільме: закінутыя ГЭС, пакінутыя вёскі, што ўзнікаюць у фільме як апакаліптычныя бачанні будучага, вырастаюць з нашае цяпершчыны. Але выйця, паводле Турава, ужо няма — падзенне стала немінучым...

Аповесць Васіля Быкава «Круглянскі мост» вабіла беларускіх кінематографістаў даўно, дастаткова сказаць, што малады рэжысёр А. Мароз быў не адзіным, хто аспрэчваў права на яе экранізацыю.

...Гэты партызан Сцёпка, даўгалыгі падлетак, нейкі абібок — то засне на пасту, то мушка адваліцца ад стрэльбы, словам, на кухні, у абозе партызанскага атрада месца для яго самае прыдатнае. І тут яго клічуць на падрыхтоўчую акцыю. Ды каб рэабілітаваць сябе, ён і не на такое гатовы... І вось падрыхтоўчая група выпраўляецца ўрываць мост у Круглянах. Ніякага стратэгічнага значэння ён не мае, але каб пазбавіць і немцаў, і паліцаю спакою, мост павінен быць узарваны. А. Мароз замыкае сваіх герояў у клетку маральнага выбару: мы дэведваемся пра гісторыю камбрыга, які разам са Сцёпкам і Маслаковым заначаваў у хаце, ды ў спешцы пакінуў на печы сваю гімнасцёрку (з'явіліся немцы). І цяпер ён, лежачы ў полі, глядзіць, як немцы забіваюць гаспадарскіх дзяцей. Што рабіць у гэтай сітуацыі: устаць і здацца, што не ўрагуе дзяцей і гаспадароў; альбо застацца ляжаць у бур'яне, а потым помсціць карнікам? Цяжар маральнага выбару з гэтага моманту кладзецца на герояў фільма «Круглянскі мост»: кожны зробіць свой выбар... Рэжысёр пашырае дылему да пары «чалавечы — ідэалагічны», «сумленне — абавязак». Заслуга рэжысёра — адсутнасць ацэнкі, той, маўляў, мае рацыю, а той — не. Кожны выбірае сваё. Трагедыя вайны, паводле А. Мароза, у тым, што яна прапановы на выбар любівае рашэнне, якое ўсё роўна абярнецца бесчалавечнасцю.

Удалым з'яўляецца гукавое вырашэнне карціны: змешваюцца розныя мовы — кожны гаворыць на сваёй; хто на чыста рускай, хто на чыста беларускай, хто на беларускай з дамешкам польскай. Гэта моўная поліфанія адразу ж схіляе на карысць праўдзіваці гісторыі. Добры рытм фільма — драматургія карціны выбудавана з улікам класічных канонаў — завязка, кульмінацыя, развязка — усё вельмі дакладна, эмацыянальна. А. Мароз не ставіў перад сабой эксперыментальных задач у галіне нетрадыцыйных форм кінематографа, але яго традыцыйная (у добрым сэнсе гэтага слова) кінамова пагружае глядача ў нетрадыцыйны і нестандартны канфілікт, з якога атрымліваецца зусім нечаканы выхад.

ШТО ВЫКЛІКАЛА цікавасць беларускага кінарэжысёра В. Дудзіна ў сцэнарый маскоўскага драматурга В. Мярэжкі? Фільм «Пад небам блакітным» здымаўся ў Мінску, ды гаворыць аб праблемах іншага грамадства з іншымі вяршынямі і іншымі безданямі. Адчуванне маскоўскай «тусюўкі» з'яўляецца ў фільме з першых кадраў і не знікае да фіналу (шэраг наступных здымак толькі падкрэслівае гэта); Мінск прадстаўлены горадам старога забудовы з забытымі дварыкамі і зборшчам крмінальных элементаў. Сцэнарый В. Мярэжкі не праўдзівы, таму ўся гіганцкая рэжысёрская канструкцыя, створаная, каб пераканаць у надзённасці праблем маладзёжнай наркаманіі, была выбудавана на пяску і разбу-

ралася з кадра ў кадр. Я думаю, што В. Дудзін мог абыграць гэтае разыходжанне, калі б стылізаваў фільм пад вельмі ўмоўную кінематографічную форму — хоць бы фільм-оперу ці фільм-балет. Дарэчы, было два эпізоды, у якіх з'явілася менавіта гэткае стылістыка: цяжка ўявіць сабе наркамана ў момант ломкі, які б рухаўся з пластыкай балетнага танцоўшчыка па кватэры, але такі эпізод у карціне ёсць. І другі эпізод, дзе галоўны герой уяўляе сабе, як бы ён разабраўся са сваімі крыўдзіцелямі, зроблены досыць «смачна», праўда, па-за стылістыкай усяго фільма. Менавіта ўмоўнасці не хапіла фільму В. Дудзіна. Два элегантных умоўных эпізоды разбурылі падкрэслена рэалістычную сацыяльную драму, але нічога ўзамен не выбудавалі.

Фільм «Пад прыступкамі» (дэбют рэжысёра В. Дзюругіна) таксама займаўся даследаваннем сацыяльнага дня на прыкладзе прыватнага лёсу бача, які выйшаў з турмы, куды яго засадзіла сцэрва-жонка разам са сваім хахалем, мабрам міліцыі. На жаль, я не ведаю сцэнарыя фільма, але мне здаецца, што малады пастаноўшчык дапусціў невялікую памылку, калі яшчэ задумваў карціну: фільм у выніку застаўся паміж крмінальнай драмай і драмай палітычна-сацыяльнай. Аднак усё гэта не перашкодзіла рэжысёру стварыць цікавыя выяўленчы рух стужкі, знайсці шэраг незвычайна выразных і эфектных кадраў (напрыклад, канал, зняты з ніжняй кропкі, калі ў яго ўваходзіць рачное судна і закрывае сабой вясновыя дамы на беразе), задаць размераны рытм апавядання, дамагчыся абсалютнай праўдзіваці ўсёй фактуры, якая працуе ў кадры, на асноўную ідэю. Твор прэтэндуе на значна большы размах, чым сумны гісторыю аб спробах «немаладога, самотнага чалавека Яшкі Дзярабіна неяк налазіць сваё няспаднае блэзднае жыццё». Думаю, што фільму не хапае метражу: грунтоўнасць рэжысёрскага падыходу да тэмы патрабавала большай формы.

Двухсерыйная і вельмі доўгая карціна «Сцяпан Сяргейч» рэжысёра С. Сычова — гісторыя пра дагматыка з партыйным білетам, які ў застоўны час жыў так, як яму падказвае яго не менш дагматычнае... сэрца ці сумленне. І гэтае стаўленне да жыцця ён навязвае навакольным людзям, якія неяк яшчэ спрабуюць уладкаваць сваё жыццё ў рамках Адміністрацыйна-Каманднай Сістэмы. Ад яго проста так не адмажнешся: ён здольны дайсці па інстанцыях да... ого-го! — самога маршала (чамусьці ў трэніровачных штанах і кашулі з пагонамі). Маршал, суровы, але добры і справядлівы чалавек, таксама перажывае за лёс Айчыны і ва ўсім падтрымлівае сумленнага служачага абароннага завода. Ну, чым не казка пра добрага пана? Думаю, што гадоў дзесяць таму гэтая стужка ўнесла б свой уклад у стварэнне аблічча сумленнага камуніста на савецкім экране. Сёння ўсё гэта глядзіцца смешна і сумна. Фільм немагчыма прааналізаваць: ён... ніякі.

ЕСЦЬ УСЕ ПАДСТАВЫ меркаваць, што ў бліжэйшы час на «Беларусьфільме» адбудзецца змена лідэраў, іх амалоджанне. Не зашкодзіла б, дарэчы, заадно амалодзіць і кіраўніцтва Саюза кінематографістаў БССР, якому апошнім часам даводзіцца завабываць сабе толькі палітычны капітал і страчваць творчы. Я б выказаўся і больш катэгарычна: эпоха надзвычайнай сацыяльнай актыўнасці — кепская часіна нават для геніяльнага творцы, а ўжо для сярэдняка... Бывае, праўда, і творца робіцца нейкім моштрам, для якога перастае існаваць само паняцце «мастацтва».

Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

«НЯГЛЕДЗЯЧЫ НА ІЗАЛЯЦЫЮ...»

Першая з трох выставак савецкай фатаграфіі адпрацавала ўжо ў Нью-Йорку (Красавік) і Лос-Анджэлесе (чэрвень); Галерэя «Уонкер, Урсіці энд МакГініс», што спецыялізуецца на мастацтве Усходняй Еўропы, мае папярэдняю дамоўленасць на паказ з Лонданам, Токію і Будапештам. Сярод адзнакаў савецкіх фотамайстроў — шасцера беларускіх: Галіна Маслава, Уладзімір Парфянок, Валерыя Лабко, Уладзімір Шахлевіч, Сяргей Кажамякін і Генадзь Родзікаў.

«Ёсць матэрыялы і абсталёванне, — піша крытык А. Д. Коўман у «Нью-Йорк абсэрвер», — ...недаступныя гэтым працаўнікам, хоць два з фатографу — Уладзімір Парфянок і Сяргей Кажамякін — выкарыстоўваюць менавіта тэхналогію каляровае афарбоўкі, пры гэтым робяць яе вельмі далікатна, па-майстарску...» Крытык адзначае высокі ўзровень і чорна-белых работ, заўважаючы, што шмат якія з іх патрабуюць сапраўдных каментарыяў і больш пільнага падрабязнага азнаямлення, бо ёсць пэўнасць і неабходнасць уключэння гэтых адметных фотаробат у амерыканскі культурны кантэкс: «Рускія фатографы — нам роўня, нягледзячы на ізаляцыю».

Часопіс «Экспазюр» паведамляе, што арганізатары выставак сумесна з выдавецтвам «Сцюарт, Таболі энд Чэнг» працуюць над кнігаю, прысвечанай савецкай фатаграфіі, куды ўвайдзе шмат работ беларускіх фотамайстроў.

Шведскі часопіс «Фота» таксама зацікавіўся творамі нашых суайчыннікаў, падаўшы на сваіх старонках падрабязны агляд стангольскай выставкі беларускай фотакрупу «Правінцыя».

НАШ КАР.

Да самога сябе...

«Дуэт для салісткі» Т. Кемпінскага. Рэжысёр-пастаноўшчык — А. Бурдонскі. Мастак-пастаноўшчык — Д. Мухаў. Мастак па наццомах — А. Грыбава. Музычнае афармленне А. Гурава. Тэатр-студыя кінаанцэра.

С. Кузьміна (Стэфані), А. Цімошкін (доктар Фельдман).

Фота Г. СЛАВОДСКАГА.

На фоне непрыхаванага драматызму штодзённых жыццёвых падзей п'еса амерыканскага драматурга (і, паводле некаторых звестак, вядомага польскага псіхіятра) выглядае больш як сціпла.

Кабета захварэла на рассяяны снігэр. Хвароба невылечная. Хутка адмыцца рукі-ногі. Здаровыя людзі яе раздражняюць, хворым яна не спакувае. Няма яе жыць без працы: пані — знакамітая скрыпачка...

Спектакль (а ён «узнаўляе» прыёмы доктарам хвораў) запаволены, жыццёва-падрабязны, пачыны да тэсту і сюжэта драматурга. Я не ўгледала ў рэжысуры ні так званай канцэптуальнасці, ні намаганняў даць рэцэпт для вырашэння пазасанцыйных праблем. Здаецца, твор Кемпінскага лепей за ўсё «пасваў» бы да кінаэкрана з ягонымі буйнымі планами, рэтраспекцыямі, закадравымі, галасамі, дзе натуральна магла б быць узноўлена далікатная атмосфера нібыта з расповядаў самога Фрэйда, а менавіта яе мае на ўвазе матэрыял драматурга. На сцэне за неаспрочны фрэйдысці знак можна палічыць хіба нікч у руках Стэфані, ды як абысціся без яго жанчыне з хворымі нагамі? Фрэйдысцкая «азбука», так пераканаўча пададзеная ў «Тлумачэнні сноў...», не надта стасуецца з набудоваю рэжысёра. Заўважу між іншым, што, паводле доследаў, якія па часе да нас бліжэй за доследы Фрэйда, чалавекам ідэю не так зва-

ны інстынкт полу, але прага ўлады над людзьмі, рэчамі, з'явамі, ці, больш дакладна, жаданне распаўсюдзіць свой уплыў на людзей, рэчы, з'явы. Відаць, меламан-доктар хоча ўплываць на аднаго са сваіх куміраў — знакамітую скрыпачку; Стэфані — падсвядома жадае паўплываць на доктара сваім майстарствам і абалінем... Праўда, уплыў доктара Фельдмана павойму сімвалічны: ён, бачыць, доктар-псіхіятр, ён не лечыць рассяянага склерозу, але можа прадухліць магчымыя псіхічныя ускладненні, якія правакуе хвароба.

Што ж ім, інтэлектуалам «узаемаўплывоўцам», адно ў адным шукаць? Як па мне, дык адзінае — паразуменне. І дасягнуць яго трэба любым коштам, каб не распаціцца самым найдаражэйшым — чалавечым жыццём.

Паўна, паразуменне — не інстынкт. Яно з тых пачуццяў, што выпрацоўваюцца пад час жыцця, ды закладзеныя ў нас ці не самою прыродаю? Бо не жыць, калі з кожным рахаватца, як з ворагам; бо не выжыць, калі сябры і ворагі не ў рахубу... Сам Фрэйд некалі тлумачыў: «Голас інтэлекту ціхі, але не супакойваецца, ажно пакуль яго не пачуюць»...

Здаецца, усе думкі і памкненні Стэфані — вакол захавання мужа. Іх звязала музыка (муж — прызнаны выканаўца і кампазітар), музыка ўтрымлівала іх адно пры адным. С. Кузьміна ў ролі Стэфані падкрэслівае і наступнае: у гэтай сям'і няма дзяцей, і менавіта з-за іх адсутнасці гераіня не адбылася як жанчына. Актрыса наступова накрэслівае другі план ролі дый спектакля — мінулае Стэфані, якое ўзнаўляецца паводле пытанняў доктара. Уяўляю, як бы рэагавала на гэтыя расповяды кінакамера: буйным планам — твар кабеты і яе рукі, засяроджанасць на прадметах абсталюнку, гульня святла на шпалерах і фіранках... Паколькі на сцэне гэтым не адбудзецца, С. Кузьміна важна дакладна выяўляць, так бы мовіць, самую механіку слухання партнёра. (Прыхаванае абаліне доўгіх маналогаў ёю абавязкова вылучаецца, што міжволі выдае на акцёрскую прыязнасць да драматургічнага матэрыялу. (Умець слухаць, каб ледзь не відавочным рабіўся «працэс паразумення». Аднак мне здалася, тое, што прамаўляецца, не заўсёды трапіла да таго, каму прызначана. Чыя тут віна, сказаць цяжка. Роль доктара Фельдмана драматургам выпісана паўна службова, дапаможна, і толькі ў фінале акцёру ёсць, як той казаў, на чым сябе паказаць. Таму А. Цімошкін, дапамагаючы «самавывівацца» партнёры, сумленна дэманструе, як ягоны герой выноўвае службовы доктарскі абавязак... пад высакароднаю назваю «выратаванне». Словам, усё на сцэне — побытава, жыццёва, надзённа.

Я ўдзячная акцёрам за тое, што сваім выкананнем яны не закліваюць вырашаць сусветныя праблемы па паразуменні хворых са сваімі лекарамі, не імкнучы «мадэляваць» вырашаванне свету, не намагаюцца наблізіць абавязковае вырашэнне праблем тутэйшых, ды ўсё-ткі маюць на ўвазе і зале даводзіць, што, перш чым разумецца са светам, варта звярнуцца да сябе самога...

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

«Чарнобыль — папярэджанне для ўсіх»

У верасні мінулага года ў Мінску, як і ў некаторых іншых гарадах нашай краіны, праходзіла Міжнародная акцыя «Некст стоп». Уздзельнікам гэтай акцыі быў Юрген Кнутсен — літаратар і публіцыст з Даніі. Уражанні ад той паездкі сталі асновай для яго кнігі, якая нядаўна выйшла на радзіме пісьменніка.

Сёлетня ён разам з жонкай Кіртсэн зноў прыехаў на Беларусь. На гэты раз, каб сабраць матэрыял для новай кнігі — пра Чарнобыль.

Госці з Даніі пабывалі ў Гомелі, Мінску, іншых мясцінах рэспублікі. У Рудзенску яны перадалі сваім сябрам па «Некст стоп» — фальклорнаму ансамблю «Крынічанька» афіцыйнае запрашэнне ўвосень наведаць Данію.

Пабывалі муж і жонка Кнутсен і ў рэдакцыі «ЛіМа», дзе адбылася зацікаўленая гутарка.

— Я сустракаўся з многімі жыхарамі Беларусі, — сказаў, у прыватнасці, Ю. Кнутсен, — з вучонымі, спецыялістамі, пісьменнікамі, дзеячамі БНФ і з простымі людзьмі і прыйшоў да высновы, што, на жаль, за мінулы год змен да лепшага амаль не адбылося. Хутчэй наадварот: трывога, няўпэўненасць у заўтрашнім дні, як мне падалося, яшчэ больш уразілі. Відаць, патрэбны самыя кардынальныя захавы для паляпшэння сітуацыі.

Чарнобыльская тэма хвалюе і грамадскіх Даніі. У нас, праўда, няма АЭС. Але яны ёсць зусім побач — у ФРГ, Швецыі. Многія выступаюць супраць будаўніцтва атамных станцый у прынцыпе, за пошук альтэрнатыўных крыніц энергіі, за змяншэнне наогул не спажывання зэкошт рэзкай эканоміі і зберажэння рэсурсаў. І наш урад, трэба сказаць, падтрымлівае менавіта такі курс. Чарнобыль — гэта папярэджанне і ўрок для ўсіх.

Наш кар.

ПРЫЗНАЮСЯ, што гэтага чалавека я ведаю даўно. Нават англійскую мову даваўся здаваць яму пад час маёй вучобы ў інстытуце. Потым часта даводзілася сустракацца па розных службовых справах, бо Вальдэмар Ільч Калінін працуе ў Віцебскім абласным інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. А вось што ён цыган, піша вершы на роднай мове, вядзе асветніцкую работу сярод супляменнікаў, я даведаўся не так даўно. А ўжо аб тым, што стану адным з перакладчыкаў ягоных вершаў, дык і думаць не мог.

«ДЛЯ ЦЫГАНА ДОЛЯ—ГЭТА ВОЛЯ»

«Віноўнікам» нашага болей цеснага знаёмства, а потым і шчырай прыхільнасці стаў мой таварыш, перакладчык і настаўнік замежнай мовы Якуб Лапатка. Разам з Лявонам Баршчэўскім далучылі яны і мяне да працы над самабытнымі вершамі аднаго з нямногіх цыганскіх паэтаў на Беларусі.

У ягоных вершах няма той псеўдацыганшчыны, таго слаўтага кабацкага надрыву, а ёсць лёс народа, які жыць побач з намі, дзелячы з намі і неба, і зямлю, і клопат, і радасць...

Вальдэмар Калінін, так называе сябе па-цыганску паэт, шчыры руплівец на ніве роднай культуры. Ён шмат ездзіць па Віцебшчыне, збірае песні, казкі, вывучае народныя цыганскія абрады. У ягоных планах — стварэнне чытанак для цыганскіх дзяцей, слоўнікаў, падручнікаў.

Як сваю кроўную справу ўспрымае Калінін адроджэнне беларускай мовы, а ведае ён яе — дай божа так кожнаму нашаму настаўніку беларускай мовы і літаратуры.

У выдавецтве «Мастацкая літаратура» рыхтуецца зборнік вершаў цыганскага паэта. Разам з арыгіналам будуць змешчаны і беларускія пераклады. Прапаную ўвазе чытачоў нізку вершаў з будучай кнігі, якую мы пераклалі на беларускую мову.

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.

Вальдэмар КАЛІНІН

Перажывём, браток

Пятру Антонавічу ВАЙЦЯХОУСКАМУ

Там дрэў зялёных векавечны пошум,
Дубок на ўзможку, свежая ралля,
Цыганскіх продкаў праз стагоддзі позы,
Бо тут і іх свяшчэнная зямля.
Там скакуноў гаспадары трымалі,
Ды ў Ленінград за доляю пайшлі.
А хлопцы-зухі, бы грыбы ўзрасталі,
Ды коней пазабываць не змаглі.
Табе мой сказ, Антонія нашчадак,
Што чорных дзён з ліхвой паліў нагбом,
Павер, мінецца ўсё, і прыйдзе радасць,
І праўда вернецца ў твой цыганскі дом.
Сядлай каня, махнём з табой у поле,
Яно палець сэрца і душу.
Бо для цыгана доля — гэта воля!
Той зык спрадвечны я ў сабе нашу.
Ты не забудзь той край, дзе жыву і вырас,

І ў памяці абуджанай згадай
Нялёгкі хлеб наш і высокі вырай,
Цыганак вочы, зорны небакрай.
Сустрэнься на імгненне з іх слязамі,
Сыноўняй верай напэўняй свой дух.
Уходзяць продкі, а іх сіла — з намі,
З ёй здолеем любую злыбяду.

Успамін пра знесення

Цыганскія хаты

Вось тут стаць зялёненькі лясок
І маладыя зялёныя бярозкі,
Якія нам вясной далі сок
І на здзяйсненні наш натхнілі розум.

Цяпер тут ёсць шматпаварховы гмах,
Няма шатроў і вогнішчаў высокіх,
І толькі успаміны у грудзях
Аб тых гадах, цудоўных і далёкіх.

Вялікдзень, абудзі ты згадкі зноў,
І запалі агонь ля Боскай маці
Пра тых дачок цыганскіх і сыноў,
Што выраслі ў старой бацькоўскай хаце.

Не гандлявалі конямі ў той дзень,
Не варажылі ля сяла пад дубам,
І грэла свята сэрцы у людзей,
Рабіла веселымі іх душы.

Ішлі цыгане урачыста ў храм,
А ззаду дружна беглі цыганяты,
Ты памятаеш, было цёпла нам
Ад аднасці, ад шчырасці, ад свята.

Цяпер няма тых дрэўцаў і ляску.
Снуюць машыны па шашы даўжэзнай...
Вазьму травінку моўчкі у руку,
І сэрцу стане гарача і цесна.

Пераклаў Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.

Паеду ў вёску

Паеду ў вёску, дзе красуе збожжа,
Дзе цыганы літоўскія ў шатрах
Жывуць, мяняюцца раз-пораз коньмі
І робяць за сумленне, не за страх.

Служыў Артур-цыган далёка недзе,
Здароўе страціў там, праліўшы кроў...
Чыноўнікам цяпер ён не патрэбны:
Не тое што — калі ён быў здароў.

З машынамі Барыс на «ты» заўсёды,
Бо рукі майстра ў гэтага «чхаво»,
А як заграе, як гармонік возьме —
Забываць няможна гэта хараство!

А вось стаіўся нешта ў задуменні
Цыган — празваны Сашам — пакылы.
Туга ў вачах ягоных, бо, напэўна,
Успомніў ён вандроўны час былы.

Хлапцы шурпацкія мянялі коней,
Марыя танец танчыла стары,
Яе дачка выстуквала чачотку,
Круцілася ўсё ў хаце, бы ў віры.
Пераклаў Лявон БАШЧЭЎСКІ.

Браславу

Душа мая гарыць і прагне,
Жыве у ёй намер адзін:
Ірвуцца думкі,

сэрца цягне
Вярнуцца да тваіх мясцін.

Душа мая у ціхіх нетрах,
Сярод святальных туманоў,
Дзе на азёрах рупны ветрык
Гайдае стрэлкі трыснагоў.

Душа мая паміж аратых,
Што сэрцам у зямлю ўраслі.
Ці не таму над кожнай хатай
Пільнуюць шчасце іх буслы?

Душа мая у светлым шуме
Тваіх дуброў і гомане людзей.

Яна жыве ў адвечных думках
Старых пра шчасце для дзяцей.

Душа мая ў касцёльным звоне,
Тым голасе былых вякоў,
Што над бяспамятным бяздоннем
Нас уздымае зноў і зноў.

Душа мая — цягнік імклівы
Імчыцца да тваіх муроў.
І я вяртаюся шчаслівы
У край сваіх дзіцячых сноў.
Пераклаў Якуб ЛАПАТКА.

3 НАПІСАНАГА ЗАСТАНЕЦА...

Да 85-годдзя з дня нараджэння
Пятра Глебкі

Узгадаваны на волі чалавек добра адчувае розніцу паміж такімі катэгорыямі, як свабода і рабства, розум і дурасць, вернасць і здрада, характэрна і брыдота. Яснасць грамадскіх уяўленняў забяспечваецца і гарантуецца сілай права. Яснасці няма там, дзе пануе права сілы. Страх адбірае розум, разбурае эмацыянальны базіс духоўнасці, дэфармуе патрэбы.

Ва ўмовах таталітарнага рэжыму страх з'яўляецца нормай грамадскага жыцця, ён трымае асобу ў сваіх цісках і ўдзень, і ўночы. Ва ўмовах таталітарнага рэжыму падае прэстыж каштоўнасці існавання, індывідум рэалізуе сябе праз самаразбурэнне.

«Колькі талентаў звалося...». Гінулі таленты не толькі ў лагерах. Гінулі жывучы на ласкавым хлебце, п'ючы духоўную атруту з «недалітых чаш». Новы і мудры гісторык, відаць, не абмяжуецца тым, што падзеліць творцаў на чыстых і нячыстых. Яму трэба будзе аддзяліць мякіну ад зерня. З напісанага, зразумела, застаецца не ўсё. Застаецца слова, у якім пульсуе дух волі і творчасці.

У спадчыне П. Глебкі першароднай чысцінёй і глыбокім сэнсам высвечваюць вобразы яго першай кнігі «Шыпшына» (1927). Яна прасякнута ціхім пафасам адроджэння чалавечага духу, вылучаецца нацыянальна-

самабытнай зладжанасцю рытмікі, ціхай і глыбокай усхваляванасцю, засяроджанасцю і далучанасцю асобы да касмічнага быцця, якое так хвалявала наступнікаў Купалы і Коласа — Гарэцкага, Гаруна, Багдановіча. Іх першыя спадкаемцы ў часе — узвышэнцы, сярод якіх П. Глебкі быў фігурай не выпадковай:

Месяц нярае ў бяздонні
Белы, як пух аблакоў.
Ён, як вядома, бяздоннік
З самых далёкіх вясноў.

Чуў я, аднак, у дзясцінстве,
Слых і дагэтуль не змоўні:
Люба яму пры гасцінцы
Песціць бярозавы шоўн.

Я — што і месяц вандроўны,
Дзе я закончу мой спей?
Можа быць, гэта ўсё роўна, —

Я ж бы ўсім сэрцам хацеў —

Там, дзе пад возерам сінім,
Сіньшым за колер нябёс,
Зорка вячэрняя гіне
У шоўну расціўшых бяроз.
(«Месяц нярае...»)

Беларусь за сваю гісторыю навучылася ціха канаць і ціха ўваскрасаць. Верш П. Глебкі таксама некалькіх «нярае» ў сферы касмічнага быцця, далучаючы чытача да вечнага затухання і ўзнаўлення жыцця і характэрна ў Сушчэце:

Я і сам пад ілёмна:
Паліцець залатым бы лісцём
Ды ўпасці далёка...
з панконам
Перад новай ірасой
і жыццём.
(«Ілём завяў»)

У акіяне касмічнага быцця «няведамая сіла» ў «спрадонні без дня і без краю» клікала паэта

Да іншых дум, да іншых летуценняў,
Дзе ласкі іволай, як твая,
А ёсць адвагам мужнага ў імненнях
І для імненняў — велічын размах.
(«О, не...»)

«Адвага мужная ў імкненнях» у канцы 20-х гадоў не паспела матэрыялізавацца. Паэзія маладога пакалення на рубяжы 20—30-х гадоў не была гатова да таго, каб даць ацэнку палітычна-нацыянальна-культурнага генацыду. Яна без прыкметнага супраціўлення падалася дыктату сілы і пераклочыла сваю ўвагу з сусветнага ў зарніц над краем — на рубінавы зоркі Крамя. Трыпцатая гады пазначаны

дэградацыяй лірыкі і паэтычнага эпаса. П. Глебкі шукаў ратунку ў жанры вершаванай драмы, але без поспеху. Калі драматычныя сітуацыі пазмы «Над Бярозай-ракой» яшчэ пакідалі нейкую надзею на поспех у будучым, то «Святло з усходу» засведчыла адзін з многіх у тых часы фактаў банкруцтва таленту, атручанага афіцыйным унітарнага мыслення. Така ж лёс напаткаў і іншыя пазмы П. Глебкі пра рэвалюцыю і грамадзянскую вайну.

Творчасць П. Глебкі не выключэнне, а тыповая з'ява ў літаратурным працэсе многіх дзесяцігоддзяў.

Нельга, аднак, сказаць што сталінская машына абесчалавечвання поўнацю знішчыла талент П. Глебкі. Знойдзены і зафіксаваны ім у паззі 20-х гадоў рытм індывідуальнай жыццядзейнасці застаўся перамажымым. У рытміцы яго вершаў ажывае патрэба ў медытацыі. Роздумнасць стала арганічнай рысай лепшых вершаў ваеннага часу і пасляваенных гадоў. Праўда, некаторыя творы нагадваюць гібрид несумяшчальных парод, але гэта наша мастацкая рэальнасць, з якой гісторыя літаратуры не можа не лічыцца.

Іншы выгляд мае тэарэтычная спадчына П. Глебкі. Да гэтага часу яна не знайшла належнай ацэнкі і па-сапраўд-

наму не асвоена. П. Глебкі ў нялюдскіх умовах творчага жыцця не толькі змог заўважыць, але і падтрымаў публічна сама лепшыя парасткі таленту П. Броўкі, А. Куляшова, П. Панчанкі. Што ж датычыць разумення спецыфікі мастацтва, яго жанраў, традыцый і наватарства, то гэтую галіну літаратурна-крытычнай дзейнасці П. Глебкі беларусы могуць з гонарам паставіць у адзін рад з лепшымі здабыткамі еўрапейскай тэарэтычнай думкі. Вось прыклад з «Маёй анкеты»: «Літаратура і мастацтва даюць скандэнавалы (тыповы) прадмет (вобраз) «созерцання». Чытач ідзе тут сам ад «созерцання» к «абстрактнаму мышленню» (вывадам, сілагізмам). Ад вывадаў — дзеянне (гэта — выхаваўчай, жыццесцвярдзальнай ролі мастацтва). Чым больш правільна (тыпізавана) ў адпаведнасці з рэальнасцю нарысаваны вобраз «созерцання», тым больш правільны шляхі да ісціны знойдзе чытач». І яшчэ адно назіранне: «Бетховен быў глухі, скульптар Масара — слепы. Але сэрцы ў іх былі чуйныя і відучыя...». Гэта сёння гучыць як споведзь і завет нашчадкаў, якія нарэшце скінулі з воч шоры, каб убачыць мяжу паміж воляй і рабствам, каб вызваліцца ад пачварнай нарасці і стаць вольнымі людзьмі.

Аляксей РАГУЛЯ.

У ИНСТИТУЦЕ традыцыйна моцная лічыцца кафедра графікі. Досыць высокі прэстыж кафедры манументальна-дэкаратыўнага мастацтва. Здаецца, недалёкі час, калі можна будзе гаварыць пра самабытную беларускую школу скульптуры. Ужо колькі год менавіта гэтыя тры кафедры прадстаўляюць найбольш цікавыя дыпломныя работы сваіх выхаванцаў. Так мяркуюць гледачы, крытыкі і, ў большасці сваёй, самі мастакі.

Чаму ж ніводнага разу, колькі я памятаю, агульная увага не канцэнтравалася на арыгінальных, таленавітых творах студэнтаў мастацка-прамысловага факультэта, які аб'ядноўвае кафедры дызайна, выяўленчых сродкаў агітацыі і рэкламы, інтэр'ера і абсталявання а таксама дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва? Відаць, таму, што прадстаўнікі традыцыйных відаў выяўленчага мастацтва звычайна прадстаўляюць гледачам закончаны твор, а іхнія калегі з мастацка-прамысловага факультэта — толькі ідэю, рэалізаваць якую павінна прамысловасць. Твор дызайна толькі тады робіцца наўнацэнным творам, калі сыходзіць з заводскага канвеера ці з друкарскага станка.

Дызайн нарадзіўся як сродак канкурэнтнай барацьбы ва ўмовах рынку, перанасячы на спажывецкія тавары. Спалучэнне дызайна і картэжнай сістэмы — нонсенс. Таму пра «савецкі дызайн» можна гаварыць толькі ўмоўна, маючы пры гэтым на ўвазе, што і ў нас тама ёсць таленавітыя людзі, якія пры спрыяльных умовах маглі б зрабіць нешта не горшае, чым на Захадзе. «Савецкі дызайн» — гэта тое, што калінебудзь можа быць. Таму і абарона дыпламаў студэнтаў-дызайнераў у Беларускім тэатральна-мастацкім — гэта не больш чым дэманстрацыя незапатрабаваных грамадствам талентаў і неіснуючых у нашай прыродзе рэчаў.

Калі кафедра дызайна ў БДТМІ толькі стваралася, метады навуцання толькі спрацоўвалася, студэнтаў свядома арыентавалі ў нурсавых і дыпломных работах на тэмы, часам вельмі далёкія ад канкрэтных патрэб спажывцоў і вытворцаў. Гэта былі праекты-дэкларацыі, праекты-маніфесты. Студэнтаў такім чынам прывучалі да думкі, што яны, як будучыя дызайнеры, зольныя зрабіць нешта асаблівае. Відаць, у гэтым быў санс. Студэнты займаліся «дызайнам дзеля дызайна». Праўда, потым жыццё прымусіла быць бліжэй да зямлі. Да яе жорсткай паверхні... І тут стаў відавочны парадокс: распрацоўка неабходных грамадству рэчаў мае такі ж канчатковы вынік, як і праектаванне павятраных замкаў.

Возьмем хоць бы сёлетнія дыпламы. Добрая тэма «Фірменны стыль цягніка «Беларусь» (дыпломнік Алег Карабін). Але навошта прывабліваць пасажыра фірменным стылем і дбаць аб сервісе? Паспаўшы некалькі начэй на цэментнай падлозе залы чакання і пастаўшыся некалькі дзён у чэргях за білетамі, кліент будзе шчаслівы ехаць хоць у таварным вагоне — абы ехаць! (Праўда, Мінск — Масква — маршрут пакуль што адносна прыстойны). І «Рэкламная графіка беларускай керамікі» (Таццяна Дубаневіч) — таксама добра. Але якасныя вырабы нашы неразбэшчаны пакупнік возьме і загорнутымі ў газету, лікую, калі трэба, сам жа купіць у бліжэйшым кіёску.

«Індывідуальны транспартны сродак для інвалідаў» (Віктар Каваль) і «Транспартны сродак для дома прэстарэлых» (Ірына Аўтухова) — рэчы неабходныя. І дзякую студэнтам, якія ўзяліся за іх распрацоўку. Але наша прамысловасць пакуль што зольная задаволіць толькі масавы попыт на мыльцы, канструкцыя якіх застаецца нязменнай з XVIII стагоддзя. Падобныя праектныя прапановы студэнтаў — гэта тая ж самая прыватная дабрачыннасць, якой сёння спрабуюць падмяніць дзяржаўныя сацыяльныя праграмы.

Гледзячы на дыпломныя работы дызайнераў — трэнажор, швейная машынка, жылы комплекс, атракцыён, абсталяванне навярні, пыласос, я думаў пра тое, што для нас дызайн пакуль што — мастацтва XXI стагоддзя. Студэнцыя праекты прадугледжваюць тэхналогію, якой масавая вытворчасць не мае. Гэта прыгожа і нават велічна як карабель іншапланецян на фоне калгаснай фермы ці заходнеўрапейскай турмыскай аўтобус на мінскіх вуліцах.

На кожнай абароне дыпламаў у БДТМІ ёсць свая «суперзорка» — дыпломная работа, гаворка пра якую пачынаецца

ўжо за паўгода да абароны і прэм'ера якой збірае найбольшую колькасць гледачоў. Прыгадаю з мінулых гадоў бліскучыя абароны дыпламаў Святалай Гарбуновай (помнік Сымону Буднаму ў Нясвіжы), Валер'янам Янушкевічам (помнік Адаму Міцкевічу для Навагрудка). У гэтым годзе «суперзорка» зазьяла на кафедры манументальна-дэкаратыўнага мастацтва. І быў гэта Аляксандр Пушкін. Ягоная дыпломная работа, роспіс фаякравой залы Рэспубліканскай школы-інтэр-

ната па музыцы і выяўленчаму мастацтву імя Ахрэчмыча, уражвае памерамі — 215 квадратных метраў, і высокім прафесіяналізмам (на абароне прагучала меркаванне, што калі б гэты роспіс быў калектыўнай работай, якую б выканалі разам усе шэсць сёлетніх выпускнікоў кафедры, дык кожнага варта было б адзначыць самай высокай ацэнкай).

Тэма роспісу — «Парнас». Гэта жыццёпіс мастака і гісторыя мастацтва. Гэта партрэты канкрэтных асоб, з якімі ён суст-

ракаўся пад час вучобы ў школе-інтэрнаце і ў інстытуце. Людзі, якія паўплывалі на станаўленне ягонага светапогляду, і якім мастак удзячны за добрыя словы і ўчынкi. Гэта — першы ярус кампазіцыі, так бы мовіць, «зямля». А на «небе» — постаці вялікіх сыноў беларускай нацыі і выдатных дзеячаў сучаснай культуры.

Трэба дадаць, што Аляксандр Пушкін выдатна вырашыў складаную канструктыўную задачу. Сваім роспісам ён, як кажуць, «выцягнуў», «сабыграў» вельмі невыразную архітэктуру. Цяпер гэты інтэр'ер, які раней выклікаў асацыяцыі з бункерам, — жыве, дышае.

У дзень абароны мастак пачуў у свой адрас столькі прыемных слоў, колькі за апошні год лаянкі з боку афіцыйнай прэсы і яе верных чытачоў. Старшыня Дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі, дэкан Інстытута імя Рэпіна, народны мастак РСФСР, правядзейны член Акадэміі мастацтваў СССР, прафесар Уладзімір Аляксеевіч Ветрагонскі сказаў, што работа Аляксандра заслужыла залатога медала Акадэміі мастацтваў, і павіншаваў усіх «с рождзем великого художника».

Дыпломныя работы, выкананыя на аб'ектах, прадставілі яшчэ чатыры выпускнікі кафедры — Камал Гаджыеў, Аляксандр Сальнікаў, Уладзімір Халецкі, Артур Васілевіч, хоць згодна існуючаму палажэнню можна было б абысціся дэманстрацыйнай эскай роспісу і фрагментам у матэрыяле. Спрэчнымі падаліся мне работы У. Халецкага — роспіс у Мінскім доме інвалідаў і састарэлых, і А. Васілевіча — роспіс плафона ў фаякізкультурна-аздараўленчага камбіната ў Масюкоўшчыне. Відаць, і ў саміх членаў дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі узніклі пытанні, ці адпавядаюць тэматычна і стыльва гэтыя роспісы спецыфіцы названых устаноў; ці не былі гэта так званыя «хатнія загадоўкі», механічна ўнесеныя ў не зусім падыходзячае для іх асяроддзе.

Кафедры становяга жывавісу і графікі сёння асабліва адкрытымі публіку не парадавалі. Я асабіста адзначыў бы добрыя каларыстычныя якасці ў жывавісным трыпціху Віталія Герасімовіча «Прыналежнасць» і ўдалую спробу адысці ад некаторых стылістычных стэрэатыпаў беларускай графікі ў серыі афартаў Ігара Арлоўскага «Мелодыі купальскай ночы». Калі ёсць стыль і школа Кашуравіча, Шаранговіча, Савіча, можна зрэшты і не шунаць самоу, усё жыццё пражыць на запавычаных, кампільных. Тым больш прыемна бачыць творчую самастойнасць у дыпломнай рабоце.

Сярод скульптараў запамніліся мне сёлета двое. Юрый Анушка, аўтар пляціфігурнай алегарычнай кампазіцыі «Памяці задуманага паўстання 1863 года». Юрый стварыў вобразы бліжэй таму часу не толькі сваім драматызмам, унутранай напружанасцю, але і вонкавай экспрэсіяй. Кампазіцыя магла лёгка ўжыцца ў харантэрны інтэр'ер беларускага каталіцкага храма, бо мастак свядома браў за стылістычную аснову скульптурную пластыку нашых касцёлаў. Другі скульптар — Ігар Чуманюў. Ён прадставіў на абарону драўніну і кампазіцыю «Помнік Уладзіславу Сыраноўлю» для Нясвіжа. На абмеркаванні дыплама прагучала сумненне адносна памераў помніка: ці не занадта ён вялікі для маленькага горада. Але тое ж калісьці казалі і аб праектах помнікаў Купалу і Багдановічу ў Мінску. Ці будзе твор Ігара Чуманюва ўпрыгожваць Нясвіж? Ціжкія сказаць. Нават, калі мясцовыя ўлады знойдуць у гарадскім бюджэце грошы на адліўку і ўстаноўку помніка, дык ці згодзіцца ліцейны цэх у Калядзічах на аплату грашыма? Вядома, што кліенты «ліцейнікі» ў Калядзічах з іншых рэспублік расплачваюцца «натурай» — будаўнічымі матэрыяламі і іншымі патрэбнымі рэчамі. Вось так, уво з дыпломнай работы, пачынаюцца спецыфічныя «творчыя» праблемы.

Абарона '90 закончылася. Хай бы яна наблізіла наступленне лепшых часоў у нашай культуры.

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

АБОРОНА-90

Мастаку наканавана здаваць экзамены ўсё жыццё. «Адзінкі» ж яму выстаўляюць розныя камісіі, якія бяруць ці не бяруць ягоны твор у экспазіцыю, прызначаюць цану за работу... А таксама — заказчык, глядач, крытык. З гэтым звязана. Але адзін экзамен застаецца ў памяці назаўсёды. Абарона дыплама. Падавадзненне вынікаў іхні ці шасці год працы. Гэта апошняя работа навучэнца і адначасова першая работа майстра. Па дыпламах студэнтаў Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута можна пісаць гісторыю нашага мастацтва. Год за годам...

Абарона дыпломнай работы А. Пушкіна (роспіс «Парнас»). Фрагменты роспісу

МУЗЫКІ НА ВУЛІЦАХ ГОРАДА

Падобнага свята раней не было, таму і назвалі яго першым Рэспубліканскім конкурсам духавых аркестраў. Тры дні сваб майстэрства паказвалі гледачам Мінска самадзейныя калектывы з шасці абласцей Беларусі.

Можны дзень на адкрытай пляцоўцы парку імя М. Горькага з раніцы і да вечара гучалі мелодыі — музыка ўважліва слухалі члены журы, якое ўзначальваў народны артыст БССР, прафесар Б. Пянчук. У заключнай праграме кожны аркестр павінен быў выступіць у канцэрте да 30 мінут. Па рашэнню журы дыпломы I ступені ўручаны аркестрам Палаца культуры аб'яднання «Шкловаланно», Ляхавіцкага Дома культуры і аркестру «Гелікон» светлагорскага ВА «Хімваланно». Дыпломы II ступені атрымалі аркестр Магілёўскага Палаца культуры тэхнашчынаў імя XXV з'езда КПСС, Віцебскага гарадскога цэнтру культуры, Магілёўскага Дома культуры і аб'яднання аркестраў г. Наваполацка. Сярод дыпламантаў — аркестры з Рэчыцы, Оршы і Страўбцоў.

Астатнім аркестрам — удзельнікам конкурсу ўручаны дыпламы за антыўны ўдзел у конкурсе.

Самае ўрачыстае відовішча адбылося ў апошні дзень свята. 1 ліпеня конкурс завяршыўся святан духавой музыкі і гарадскім марш-парадам.

Свята прайшло быццам і не блага, а сазаў яго галоўны рэжысёр, дацэнт Мінскага інстытута культуры Пётр Гуд. — Але па-сапраўднаму добрага настрою яго не прынесла. Мы яшчэ раз перанаканіліся, які фінансавы мізэр адпускаецца на нашу культуру. Азірочаны настрой і тым, што не ўсе аркестры змаглі прыняць удзел у конкурсе. Чаму? Іх проста не адпусцілі прадпрыемствы, і тут нічога не папішаш. Не змаглі прыехаць калектывы са Слуцкага ГДК, вытворчага аб'яднання «Гомель-дзрэў». Парадокс, але факт: у сталіцы рэспублікі ёсць шмат духавых аркестраў, а аркестр Мінскага трактарнага завода з'яўляецца лаўрэатам Усесаюзнага конкурсу, і нікога з іх на свяце мы не ўбачылі...

НАШ КАР.

ФЕСТИВАЛЬ ЗАВЯРШЫЛІ ДЗЕЦІ

У Палацы культуры і тэхнікі Мінскага аўтазавода конкурсам дзіцячых ансамбляў танца завяршыўся першы ў гісторыі Беларусі Рэспубліканскі фестываль беларускага народнага танца. Толькі ў заключным туры прынялі ўдзел 12 калектываў са званнем «узорны самадзейны калектыв». Пасля доўгага абмеркавання вышэйшую ўзнагароду — званне лаўрэата рэспубліканскага конкурсу узорных ансамбляў танца 1990 г. журы прысвоіла дзіцячаму ансамблю танца «Лянок» Палаца культуры Мінскага трактарнага завода імя У. І. Леніна (мастаці кіраўнік Г. Чысцянова). Дыпламам першай ступені конкурсу ўзнагароджан ансамбль «Веселушка» Мінскай школы мастацтва (мастаці кіраўнікі Ірына і Станіслаў Дарохіны). Дыпламантамі другой ступені сталі два калектывы: «Праменьчык» Брэсцкага гарадскога Палаца піянераў і школьнікаў (мастаці кіраўнік Т. Натарава) і «Чабарок» Мінскага Палаца піянераў і школьнікаў (мастаці кіраўнік Н. Дзюгел). Дыплом трэцяй ступені атрымалі калектывы «Раніца» Барысаўскай ШС № 2 (мастаці кіраўнікі Н. Буйно і А. Цюцюноў) і «Лялечкі» Дома культуры калгаса «Шлях да намунізму» Гродзенскага раёна (мастаці кіраўнік Н. Уруціна). Астатнія калектывы, якія прымаілі ўдзел у фестывалі, ўзнагароджаны спецыяльнымі дыпламамі.

Прызамі Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтру культуры «За зберажэнне рэгіянальных традыцый і сцэнічных харэаграфічных твораў» і «За лепшае вобразнае рашэнне сцэнічных наскомаў» адзначаны ўзорны ансамбль танца «Праменьчык» з Брэста. Прызам Дзяржаўнага ансамбля танца БССР за высокую выканавачае майстэрства ўзнагароджаны ансамбль танца «Зубрані» ПД Мінскага аўтазавода, прызам Дзяржаўнага фальклорна-харэаграфічнага ансамбля «Харошкі» — за лепшую апрацоўку беларускага народнага танца — узорны ансамбль танца «Лялечкі» Баранавіцкага ГДК.

Былі ўручаны таксама прызы ансамбля народнай музыкі «Свята» і Міністэрства народнай адукацыі БССР, ЦК ЛКСМБ і Рэспубліканскага Палаца піянераў і школьнікаў, Музыкага таварыства БССР і Рэспубліканскага аддзялення дзіцячага фонду БССР.

Дырэктар школы В. Касабуцкая (Юрчанкова), дэлегат XXVIII з'езда КПСС, паведамляе, што з 413 вучняў СШ № 2, дзе яна працуе, больш двухсот зусім хворыя. У вучняў апатэтыя да ўсяго, ужо з другога ўрока яны спяць ці дрэмлюць; з носа часта ідзе кроў. Нармальны навучальна-выхаваўчы працэс нельга арганізаваць, бо ў школе толькі адна сталовка на 50 месцаў; дзеці месяцамі не бачаць бацькоў, а бацькі — дзяцей. Толькі адсяленне сем'яў з дзецьмі можа штосьці палепшыць, і гэта павінна быць зроблена як найхутчэй: рашэнні ж павінны прымацца на карысць чалавека, а не супраць яго...

Жыхарка Амелкаўшчыны — той самай, што павінны былі даўно выселіць, ды не выселяюць, просіць, каб у вёску завезлі хоць бульбы, есці ж людзям няма чаго. Яна гаворыць, што лес, які ратаваў раней і ў вайну, і пасля яе — стаў проста пракляццем. Замок на яго не павесіш, а таму дзеці ходзяць у лес і ў ягады, і ў грыбы. А там жа радыяцыя ў некалькі разоў большая, як на полі! Жанчына просіць, каб пасялілі іх вёску ўсю разам, не раскідвалі па некалькі сем'яў па ўсім белым свеце...

Выступалі рабочыя, калгаснікі, пенсіянеры... У кожнага з іх сваё гора, свая бяда. І яны дзеліцца імі, просяць рады, помачы. А іншыя ўжо не просяць, а патрабуюць. Бо што ж гэта такое, кажа адзін з іх, будаўнік: нас паслалі будаваць жылё для людзей у Мар'іну Горку, а прымушаюць будаваць свінакомплекс. Што, выходзіць, свіні для некаторых даражэй за людзей?

Сустрэча цягнулася амаль тры гадзіны. І пасля не разыходзяцца людзі, акружаюць нас, — не вырвацца. Я проста не пазнаю сваіх землякоў. Былі такія ціхія, рахманьня, маўклівыя, і раптам...

Быць у сваім раёне і не заечаць да маці? Не, таго яшчэ ў маім жыцці не было. Тым больш, што пасля сустрэчы ў РДК у фазе ўбачыў я дырэктара саўгаса Вялікаборскі Аляксандра Дзмітрыевіча Рудабельца. Ён такі ж вясёлы, жывы, цярпачасны, як і заўсёды. Сам ён родам з Брагінскага раёна, але год ужо з дзясці ўзначальвае гаспадарку ў нашай вёсцы — спярша калгас, потым саўгас. З Рудабельцам мы знаём даўно, сустракаліся ў самай рознай абстаноўцы, як і кажуць, у афіцыйнай і неафіцыйнай. Побач з Рудабельцам стаіць жанчына, і яе я пазнаю таксама — гэта старшыня нашага сельскага Савета Тамара Васільеўна Касько.

— Завезіце ў Вялікі Бор? — пытаю ў іх.

— А як жа, — усміхаюцца Аляксандр Дзмітрыевіч і Тамара Васільеўна.

— Былі на сустрэчы?

— Былі, — кажа Аляксандр Дзмітрыевіч. — У нас цяпер тая сустрэча штодзённая. Людзі прадураць усё хоць ведаць. А я не кажуць... Нават зараз... — Ну, цяпер, здаецца, гавораць больш чым калі. — Не зусім згаджаюся я з Рудабельцам. — Не тое, што ў вострашніцкіх годзе... Тады, калі мы прыхалі сюды з Шамяніным і Мятліціным, нас ледзь не выганялі адсюль, каб, маўляў, панікі не сеялі...

— Вядома, цяпер гавораць больш, чым раней... Але... — махае рукою Рудабелец. — Вось і пра Вялікі Бор... Казалі, што гэта самае чыстае ў раёне месца... Перасялілі да нас з Брагінскага раёна Савічы, катэджы пабудавалі... А цяпер высвятляецца, што стрончыю ў нас выпала больш, чым нават у трыццаціламетровай зоне. Узлілі прыбываць з розных месцаў, павезлі правараць. І калі пацвердзіцца... Высяляць трэба будзе Вялікі Бор, як і Амелкаўшчыну, як і іншыя вёскі... Спрынці ўсякае будаўніцтва, слізім воль, чанаем, што снажуць вучоных...

Невясёлая навіна. Я ж прывык умо — што б і як далей ні было, але вёска мая астанецца, ніхто нікога з яе нікуды не будзе перасяляць. Аж...

УЖО ЦЯМНЕЕ, калі мы пакідаем Хойнікі. А ў лесе і зусім робіцца цёмна. І я шкадую, што гэтак позна выбраліся. Хацеў жа Нілу Гілевічу многае і паказаць і расказаць. Я ж гэтую дарогу ведаю, як свае пяць пальцаў. Хадзіў на ёй і на базар і з базару, ды і ў школу па ёй хадзіў аж цэлыя тры гады! Пенкі, бо тады аўтобусы ў Хойнікі з Вялікага

Бору не хадзілі. І сама дарога была не такая, як цяпер. Бранды, грэблі, фразы... Цяпер тут асфальт, яго нядаўна зусім паклалі...

Рудабелец сядзіць за рулём, машыну ён водзіць хвацка. Але не забывае і пра гасцей — дзеліцца навінамі, клопатамі. Саўгаса патрэбен аўтобус.

— Бо калі перасяленне пачнецца — не абдыземся мы без аўтобуса, — уздыхае Аляксандр Дзмітрыевіч.

Пра неабходнасць мець сваю машыну гаворыць і старшыня сельсавета Тамара Васільеўна.

куды адсюль не паеду — і не паеду. Тут хачу памерці і каб тут, дзе ўсе мае, мяне пахава-лі...

Селі за стол, павячэралі. Потым паехалі да Рудабельца — пакаштаваць маладой бульбы.

Жыве Аляксандр Дзмітрыевіч непадалёку ад саўгаснай канторы ў цагляным асабняку. У яго добра, па-сучаснаму абстаўлена кватэра, вялікая бібліятэка, дзе мы з Гілевічам знаходзім і свае кнігі. Прыходзіць жонка, пачынаецца размова. Жонка незадаволеная мужам, бо ён не кідае саўгаса, не выязджае адсюль.

юць, забіраюць, вязуць у Барысаў. Там мяшаюць з чыстай — і...

— А ў лесе як? — У лесе радыяцыя — аж трашчыць. Па дзве гадзіны дзвалюць мне толькі там быць... Селі за стол, паснедалі. Тым часам прыхаў Рудабелец. Ён павёз нас паказаць тыя домікі, што пабудаваны для перасяленцаў. Што ж, домікі прыгожыя, з гародамі, хлявамі — можна ў іх жыць. Гэта пры ўмове, каб не было радыяцыі. Але ж яна ў Вялікім Бору ёсць. Калі па гэтым не вельмі значна, дык па ўсіх іншых радыенуклідах... Ах, як бы я, ды, мабыць, і ўсе вялікаборцы хацелі, былі б рады, калі б не пацвердзілася тое, пра што ўчора гаварыў Рудабелец. Пакуль жа што самі жыхары маёй вёскі не надта асцера-

тня» раёна, а астатні час грэба жыць дома. А тут яшчэ скарацілі час навучання амаль на два месяцы...

— Што, няўжо не ведаюць у міністэрстве нашага становішча? Некаторыя ўсе свае крыўды, просьбы і пажаданні напісалі на паперы падаюць нам — дапамажыце, ратуйце! Плач, распач...

Калі чатыры гады таму назад мы з І. Шамяніным і М. Мятліціным прыезджалі ў Хойніцкі раён і гутарылі з першым сакратаром райкома партыі Д. Дзміціевым, ён гаварыў нам:

— У нашым раёне ёсць ля вёскі Баршчоўка горка, адтуль Чарнобыльскай АЭС як на далоні відаць. Дык вось, калі здарылася бяда, я паехаў на тую горку, узляўшы, вядома, з сабою дазіметр. Змералі радыяцыю — больш паўтары тысячы мікра-рэнтген было...

І яшчэ сказаў нам тады Д. Дзміціев:

— Спецыялісты, з якімі я гаварыў — а іх у нашым раёне перабывала шмат, — гавораць: радыяцыйная пляма, як чарнільная, расплываецца і расплываецца. Сёння яна дайшла да Бабчына, заўтра дойдзе да Стралічава, потым да Хойнік і пойдзе далей. Ніхто, нішто яе не стрывае. А тут яшчэ глебы такія, што радыяцыя раздолье, тое, што ёй трэба...

Гэтую гутарку з Д. Дзміціевым я неаднойчы ўспамінаў. Успомніў і цяпер, калі селі ў «рафік», каб ехаць у «зону». І ўспомніў невывадкова — сёння на адно з першых месцаў па небяспецы ў раёне вайшаў Стралічаў, яго трэба ратаваць. А там жа пабудавалі цэлыя пасёлкі, правялі водаправод, заасфальтавалі дарогі. Думалася, тут можна будзе жыць людзямі. Ажно, выявілася, нельга. Адзін з лепшых у раёне, ды, мабыць, і ў вобласці саўгас трэба перасяляць. А там жа выдатныя фермы, спіртзавод... Ды і палі такія, што збожжавых па 70 цэнтнераў з гектара збіралі... Цяпер саўгас «Стралічава» рыхтуецца да перасялення ў Нясвіцкі раён — там мяркуецца пабудавать новы пасёлак...

Стралічаў ад Хойнік зусім блізка, — рукою падаць. І па дарозе туды мы спыняемся ў садзе, глядзім тыя катэджы, што тут будуць. Радыяцыя ў садзе больш за 100 мікрарэнтген. Хіба ж гэтага не бачылі тыя, хто планавалі тут будаўніцтва? Выяўляюцца народныя грошы абшчуды. У Хойніках нам неаднойчы напаміналі — мільёны рублёў выкінуты на вецер. Што пайшло на даплаты розныя, што на дэзантывацыю, якая нічога не дала, што на будаўніцтва новых пасёлкаў... Гэтых грошай хапіла б, каб не толькі перасяліць людзей ў чыстыя зоны, але і пабудавалі ім там жылло. А гэтакія ж робіцца не толькі ў Хойніцкім раёне, а і ў іншых раёнах Беларусі, на Украіне, у Расіі. Так што канцэцыя Ільіна выліць дзяржаву ў добрую капеечку! І ніхто ж за гэта не адкажа! Як не адкажалі і тыя вучоныя, што праектавалі, будавалі атамную электрастанцыю ў Чарнобылі. Украдзі ў дзяржаву сотню рублёў — судзіць. А тут мільёны, мільярды траціцца — і няма вінаватых...

У Стралічаве не спыняемся, едем далей. Бачым толькі тыя акуратныя цагляныя домікі, што там пабудаваны. У некаторых з іх жывуць людзі, у некаторых не паспелі яшчэ пасяліцца. І не пасяліцца ўжо ніколі...

За Стралічавым — Губарвічы, далей — Бабчыны... Бабчыны ў «зоне», за калючым дра-там. З цікавасцю гляджу на тыя двары, дамы, якія ведаю з дзяцінства, — тут жа нарадзілася і жыла мая маці. Апошні раз я іх бачыў чатыры гады назад. Тады тут яшчэ жылі людзі. Сёння ў Бабчыне нікога няма — мёртва вёска: пустыя вуліцы, пустыя двары, пустыя хаты. Толькі трава, бур'ян параслі ўсюды ў рост чалавека. У хатах выбіты вокны, падачынныя, парзываны з завесаў дзверы... Агароды, палі — таксама не сеныя — утравелі, не пазнаць, дзе поле, дзе луг...

Насустрач нам едзе машына, гружаная травой.

— А гэта што? — пытаем мы ў сакратара райкома партыі А. Акушкі, які едзе таксама разам з намі ў «зону».

— Сёй-той і сюды забіраецца, каб накісяць травы... А сёй-той і сее тут... — кажа ён.

Якая бяспечнасць! І гэта ж робіцца не адзін год! Мінаем магілёўскія радыеактыўныя адходаў, што зроблены быў тут у вострашніцкіх годзе, калі ратавалі Бабчыны, праводзілі тут дэзантывацыю. Тады зрывалі з хат дахі, выкопвалі з карэннем дрэвы, разбіралі платы, бульдозерамі пастымалі самы пладародны пласт зямлі і вывозілі ўсё гэта за вёску — на магілёўскі. Мылі сцены хат, дарогі... Адзін з удзельнікаў гэтай дэзантывацыі едзе з намі, расказвае, як усё гэта рабілася.

— І што гэта дало?

— Нічога. Дзве гадзіны быццам трывала паменшаная радыяцыя. А потым зноў выраўнялася, стала такой жа, як і была...

ПАЕЗДКА ў „ЗОНУ“

— Кажуць, цяпер уся ўлада пераходзіць Саветам, — кажа яна. — Як бы не так! Уся ўлада ў дырэктара саўгаса. Захо-ча — падвезе, дасць машыну. Гэта калі я з ім дружна жыць буду... Калі не — не дасць. І я яму нічога не зраблю... Вось вам і ўся ўлада Саветам...

Жыве Тамара Васільеўна ў вёсцы Партызанская, якая раней называлася Аўрамаўская. Сяму-таму здалася, што вёска паходзіць ад імя Аўрам, і не замянілі на Партызанскую. На самай жа справе — вёска, а, дакладней, пасёлак, які да гэтага зваўся Гудоў, — вочныя панюў Аўрамавых, — яны купілі хойніцкія землі яшчэ да рэвалюцыі. І паколькі вёска Партызанская знаходзіцца за Вялікім Борам, мы праехалі Вялікі Бор, у якім сёння каля чатырохсот двароў, і Нілу Сямёнавічу, ураджэнцу Мішчыны, ён здаўся аж заната-та вясёлікі. Высадзілі Тамару Васільеўну ля яе дома, развіталіся з ёю, вярнуліся ў Вялікі Бор.

Маці спала ўжо — пра свой прыезд я ёй не паведаміў. Давялося яе будзіць. Нарэшце, адчыніла яна дзверы. Як ніколі рада я — апошнім часам не так часта наведваюць яе сыны, нявесткі, унукі і праўнукі.

— Іншыя не баяцца ніякай рацыі, — кажа яна. — А вы сілына граматыя, усяго баіцеся...

Знаёмлю маці з Нілам Сямёнавічам. Яна, выяўляецца, яго ведае не толькі як пээта, але і як дэпутата — кожны дзень глядзіць па тэлевізары сесію. — Нешта вы не тым займаецеся, — адразу ж выказвае яна тое, што думае пра Вярохуны Савет. — Па дробязях розных спрачаецеся, а ў людзей жа гора, памачы ім трэба... Асабліва гэтыя... Проста гаварыць нікому не даюць...

Ніл Сямёнавіч здзіўляецца, я — таксама: не ведалі, што людзі гэтак уважліва сочаць за сесіяй Вярохунага Савета, чакаюць рэальных яе вынікаў.

Кажу маці, што просьбу яе выканаў — папрасіў, каб прывезлі ёй на апал брыкету. Рудабелец, які таксама зайшоў у хату, пачуўшы нашу размову, папярэдзіў маці:

— Але ж брыкет у нас вельмі радыеактыўны. Асабліва попел... Да грубкі нельга будзе падысці. Ды і яду тую, якая будзе варыцца на брыкеце, лепш не есці...

Маці паглядзела на Рудабельца, замахала рукамі:

— Тады не трэба мне той брыкет... Лепш дровы...

— Але ж і яны радыеактыўныя... Асабліва кара... — кажу я.

— Гэта я ведаю. Запаліш — кашаль душныць... Але ж паліць у печы нечым трэба, — задумліва кажа маці.

— Кідаць вёску трэба, у горад, да мяне перабірацца, — кажу я, як і заўсёды, калі прыязджаю да маці.

— Не пачынай, — грозіць кулаком мне маці. — Сказала, ні-

— У нас двое дзетак, — кажа яна, — я не маю права рызыкаваць іх здароўем. І цяпер ужо яны хварэюць. Укінецца кашаль ці горла забаліць — вылечыць усю зіму не можам.

Аляксандр Дзмітрыевіч супакоўвае жонку, але яна цвёрда стаіць на сваім:

— Толькі да восені я тут, а больш — ні дня... Забіру дзяцей і паеду...

— Куды? — пытае ў жонкі Аляксандр Дзмітрыевіч.

— Хоць куды, абы тут не быць...

Пасядзеўшы трохі за сталом, мы з Нілам Сямёнавічам прасім адпусціць нас да маёй маці.

— Заўтра рана нам у Хойніках трэба быць. У «зону» ж паедзем, — паведамляем, як нешта важнае, Рудабельцу.

— Я ў «зоне» разоў ужо з дзясцяць быў, — смяецца Рудабелец.

— Чаго? — пытаем мы.

— Там жа ўсё пааставалася пасля эвакуацыі. І машыны, і трактары, і сеялкі, веялкі...

— Дык і што?

— Ну, як выйдзе што са строю, дык і едзе туды запасны частак шукаць. Нідзе ж у іншым месцы іх не знойдзеш, хіба што там.

— А радыяцыя?

— Яна нас ужо не палохае. І дыхаем ёю, і ядзім яе. Усюды яна навокал нас. І пад намі, і над намі...

У хату да мае маці вяртаем-ся позна. Ніл Сямёнавіч заўважае:

— Якая ціхая ў вас ноч! Глуха-глуха... І дубы, грушадзічкі як шаломы на полі ста-яць!

Так, ночы ў нас на Палессі сапраўды ціхія, глухія. Асабліва цяпер, калі навалілася сваім жудасным цяжарам на ўсіх нас чарнобыльска бяда...

ДЗЕНЬ ДРУГІ, аўторак, 26 чэрвеня.

ПРАЧНУЛІСЯ МЫ РАНА, не было яшчэ і сямі гадзін. Пакуль умываліся, галіліся, прыіхалі братава, Колева, жонка Ілава — яна удава, жыве на-супраць маці праз вуліцу; учо-ра, вяртаючыся з працы праз наш двор, яна злавіла вожыка і ўкінула яго, каб не збег, у старо-е бляшанае вядро — цяпер хацела выпусціць.

— Навошта ты яго лавіла? — спытаў я.

— Унuku хацела паказаць. — Але ж вожык з жывёлы сама больш набірае радыяцыі, — паведаміў я ёй тое, пра што чытаў у нейкай газеце.

— О, тады ніхай іншыя на яго глядзіць.

Пра мужа, брата Колю, як Ілава жыве без яго — не асмельваюся пытаць. Ведаю Ілаву — плачу ж, галашэння не абярэшся, на ўсю вёску будзе чываць... І папроні, папроні будзе усім, а перш за ўсё тым, хто збудавалі «чорта таго» ў Чарнобылі — атамную электрастан-цыю...

Потым да маці завітаў брат Грыша: прыхаў з лесу, дзе ён, перанішы летасць інфаркт, пра-цуе на падсоцыі.

— І што, смала-жывіца твая чыстая? — пытаюся ў брата.

— Хто яе ведае. Прыязджа-

гаюцца радыяцыі, ніхто ж іх палежнаму не папярэдзіў пра яе небяспеку, не прачытаў лекцыі, што гэта такое, як жыць пры ёй. Перасяленцы ездзіць у сваю вёску Савічы, што знаходзіцца ў «зоне», сеюць там былыя свае агароды, а восенню ўсё, што там вырастае, прывозіць у Вялікі Бор. Самі ядзіць і іншым прадаюць. А калі хто-небудзь што скажа, адказ га-тоў:

— Там жа больш за паўсотню людзей і цяпер жыве, у нашых Савічах, — кажуць яны. — Нават дзеці... Вось як да электры-чнай зноў падылючаць, то і мы паедзем...

Паказаў Рудабелец нам і ферму, дзе адномліваецца ў год дзясцяць тысяч быччоў, якіх звозіць з усёго раёна, нават з самых забруджаных радыяцыйна-вёсак. Ферма сучасная, добра абсталяваная.

— Адкуль вам дастаўляюць кармы? — спытаўся я ў Рудабельца.

— Ніадчуль. — адказаў ды-рэктар саўгаса. — Кормім тым, што расце на нашых лугах, пал-ях...

— І як бычкі — «чыстыя»?

— Калі пры здачы ўзнікаюць праблемы — мыем па некалькі разоў. Тады радыяцыя спадае, прымаюць... Гэта, між іншым, парада аграпрама...

У ХОЙНІКАХ, ля райвыкан-кома, куды мы прыезджам, — амаль мітынг. Сабраліся жан-чыны, мужчыны, моладзь. Ак-ружылі дэпутатаў, кожны хоча расказаць пра сваё гора. Ін-валід Вялікай Айчыннай вайны — мажыны, з перабітай нагой дзядзька — расказвае, што ў яго ёсць унучка. Маці не дае ёй есці гародніны, ягад са свай-го агарода.

— Але ж я ем, — кажа ён. — І калі падыдзе дзіця, то душа не вытрымлівае, даю, хоць і ведаю: злачыства ж раблю...

Пажылая кабета з дзіцем у калясцы расказвае, што ў яе чацвёрта дзяцей і ні разу не вы-язджала яна з імі ў «чыстую зо-ну» — пудзбак ніхто не дае.

— Ні вітамінаў ніякіх яны каторы год не бачаць, ні ягад, гародніны. Што з іх будзе? Пайшла ўчора ў магазін чаго з яды купіць. Каб узяць кавалак пячонкі, пасварыцца даваляся: загадчыца ж магазіна мясныя прадукты толькі па знаёмству прадае...

— Але ж пячонкі ёсць нель-га, там жа страшная радыя-цыя! — папярэджвае яе нейкі даволі інтэлігентны чалавек.

— А што есці? — пытае ў ча-лавека жанчына. — Нідзе нічо-га няма.

Мужчына ў насунутай на во-чы кепцы расказвае, як ездзіў ён амаль па ўсёй Беларусі шу-каць месца, куды б перасялі-цца з Хойнік.

— Не трэба такіх, як я, ні-кому, — кажа ён. — Стары, ды і прафесія няма. Так што тут, у Хойніках, захлынацца радыя-цыйнай давадзнецца.

Пенсіянеры просяць, каб па-клапаціліся пра іх — жывуць яны ў большасці ў кватэрах, дзе няма ні цяпла, ні вады. Ды і за тыя грошы, што ім даюць, — не пракорміцца. Сёй-той патрабуе адсялення сёння ж, не хоча чакаць ні дня. Жанчы-ны не ведаюць, што рабіць з дзецьмі. Вывозіць іх толькі на дваццаць чатыры дні ў чыс-

Пад Бабчынам — вялікі свінагадоўчы комплекс. На 25 тысяч гадоў. І Бабчыны ратавалі, каб не закрываць гэты свінагадоўчы комплекс. Зноў — не людзі на першым плане былі, а свіні.

Магілёнск зарос травой, здаля — бы ўсеядна гара якая. За магілёнцам — лес. Стары, — гонкія меднаствольныя сосны, вясьляныя бялыя бярозы, карыстыя, наржакавыя дубы, ясені, кляны, грабнік, арэшнік. Гэта надта ж грыбыны лес. Бывала, расло тут столькі баравікоў, што хоць насою касі. Я гэта ведаю і ад свае маці. І ад Міколы Мятліцкага, які нарадзіўся і жыў у Бабчынах.

— Цяпер ніхто не бярэ грыбоў? — пытаю я ў тых людзей, якія нас суправаджаюць.
— Чаму ж, — адказвае адзін з іх. — Бяруць. Сушаць. А потым пасылаюць у гарады і там прадаюць.

Зноў калючы дрот — гэта пачынаецца трыццацікіламетровая зона. Не пазнаць — едзе па полі ці па лузе — так за чатыры гады ўсё тут пазарастала. Нават месцамі асфальт. Раптам дарогу нам пераходзіць каза з маленькім казлянем. Глядзіць на машыну. Дзіўна: а гэта яшчэ што такое? На ўсякі выпадак сыходзіць з дарогі, прапускае нас. Праз нейкі час бачым яшчэ адну казу. Потым зайца. Дзіка свініна з прыплодам — пярца паласатых парасяткаў — нават з дарогі не сыходзіць, папасваецца на абочыне...

Там, на абочыне, і асінку чырвоную я ўбачыў. Асінка як асінка, а лісце не зялёнае, як гэта звычайна бывае, а нібыта крыё паналізавалася...

Потым такія самыя чырвоныя асіны і яшчэ бачыў. Чым далей ехалі, тым іх было больш і больш...

Сакратар райкома партыі А. Акушка падзяліўся з намі і яшчэ адным клопам, які бударажыць жыхароў раёна — тут, пад Хойнікам, запланавалі будаваць вялізны магілёнскі радыёапаратны адродаў.

— Справа гэта вельмі надобная, — сказаў задуменна А. Акушка.

— Глебы для такога магілёнска тут не падыходзіць, няма гарантыі, што радыёактыўныя адроды не трапіць у грунтковыя воды... І тады... Тысячы ж людзей пацярпяць... Але ні вучоных, ні нас ніхто не слухае. Раённе аб будаўніцтве такога магілёнска прынята ў Маскве, яго падпісалі намеснікі Старшыні Савета Міністраў СССР Нікіцін і Дагужы...

Вось і ўвесь наш суверэнітат, самастойнасць Саветаў і рэспублікі!

ВЕСКА ДРОНЬКІ. Калісьці, калі працаваў у раённай газеце, я тут бываў, і неаднойчы. Вёска не так вялікая, як багатая. Цяпер яна пустая, мёртвая, ніхто ў ёй не жыве. Выселілі яе ў ноч з чацвёртага на пятае мая 1986 г. Людзей забралі ў тым, у чым хто выйшаў з хаты. Усё чысценка тут пазаставалася, нічога нікому не дазвалялі браць з сабою. Адзенне, у якім людзі павыходзілі з хат, потым нават папалілі. А што тут цяпер? Спыніліся ля адной з камяніц. Выбіты вокны, сарваныя з завесаў дзверы. Ні тэлевізара, ні канані, ні крэслаў, ні сталаў, ні ложкаў, ні табурэтак — голая сцена. Нават плітка з грубы паздзірана... Дзе ўсё гэта цяпер?.. Валіцца на падлогу толькі хіба некалькі кніжак. Падручнік «Беларуская мова» для вучняў 5—6 класаў. «Выразнае чытанне». Часопіс «Народная асвета». Ніл Гілевіч знаходзіць запісную кніжку — няйкакш, тут жыла настаўніца, бо ў кніжцы яе запісы, нават вершы. Забраць бы гэтую кніжку з сабой, аддаць гаспадару ці гаспадыні... Падстаўляем дазіметр — ён набівае лічбу 236... З хаты выходзіць яшчэ больш сумныя. Глядзім на могількі — яны ў бярэзніку паблізу вёскі, — там на крыжах дзе-нідзе матляюцца свежыя ручнікі.

— Гэта на Радаўніцу прыязджалі былыя жыхары, дык падцялялі, — тлумачаць нам. — Што ўжо слёз было, галазіння... І ад таго, што толькі раз на год сюды на могількі трапіць можна, і што з жылём рабаўнікі так не па-людску абшліся...

— Што, хіба ніхто не ахоўвае гэтыя пакінутыя вёскі? — пытаем мы.

— Чаму ж, ахоўваюць. Тут непадалёку міліцэйскі пост. Можна пад'едзем?

Але ехаць на пост не давлялося — сама міліцыя да нас прыехала. Чатыры здаровыя хлоп-

цы-малойцы, як высветлілася. з Віцебска.

— І што вы тут ахоўваеце?

— Самі не ведаем. Бо тут жа нічога ўжо няма — усё парасцягвалі, што было.

— Хто? — пытаем мы.

— Гэта яшчэ да нашага сюды прыезду...

— А вы хоць каго тут злавілі?

— Не, — круцяць галавамі міліцыянеры. — Раз хіба верталёт прылятаў, казу дзікую ўпалывалі. Але пакуль мы пад'ехалі, яе ўжо асвежавалі, у верталёт загрузілі... І паляцелі... Ды яшчэ рыбака аднаго бачылі, рыбу сеткаю з сажалкі цягаў...

— А яна тут ёсць?

— Вельмі многа ў азірных, рукамі можна лапіць. Мы іншы раз проста каменнямі яе забіваем.

— Навошта?

— Есці, — смяюцца хлопцы. Расстаёмся з міліцыяй, едзе далей...

ТЫМ ЧАСАМ краівады мяняюцца. На змену лесу, полю, лугу прыходзіць пясчаныя высты, лязнікі, нічы вербалоз. Адчуваецца блізкасць раны, вады. А вось і яшчэ адна агародка — «зона адчужэння». У ёй і вёска Баршчоўка — яна злева, відаць з дарогі камяні печу і стрэжкі хат. Вароты ў «зону» адчынены — калі ласка, зайдзіце. Але мы не едзе туды, збочваем на затравелую брукванку, якая ідзе паўз самую агародку, едзе па ёй. Метраў праз колькі спыняемся — далей дарогі няма — рака. Рака Прыпяць. Шырокая, паўнаводная. Калісьці, да вайны, тут быў паром. Але ў вайну яго знішчылі партызаны. Больш паромная пераправа тут не аднаўлялася.

Ля рані стайць цагляны дом з нейкімі ржавымі бочкамі. Але мы да яго не апускаемся. Увага наша скіравана на атамную электрастанцыю — да яе кіламетраў шэсць-сем, і два камяні, дах «саркафага» добра відаць адсюль, з пагорка. Ды і дзень спрыяе гэтаму — ён ясны, сонечны, сапраўды летні, спякотны. І ўсё ж, каб яшчэ лепш разгледзець станцыю, узбіраемся па драўлянай лесвіцы на вышку, што хтосьці ці не знарком збудоваў тут. І застываем у маўклівасці — адсюль, з вышкі, і праўда, не толькі сама станцыя як на далоні, але і нейкія іншыя пабудовы, карпусы.

Калісьці, будучы на экскурсіі на рэантары АН БССР у Соснах пад Мінскам, я любавалася зеленаватым святлом, якое выпраменьвалася навокал радыёактыўных стрыжняў, што сталі ў вадзе — і мяне вабіла тое святло сваёй таямнічасцю, загадкавацю, незвычайнасцю — я ад яго не мог адарваць вачэй: так было цікава...

Цяпер, калі я паглядзеў на атамную станцыю з вышкі, на мяне нібы смерцю дыхнула, зрабілася не па сабе...

Памералі радыяцыю — яна атрымалася тут на лічбе 560. Дзіўна, але калі паналі дазіметр на зямлю, ён паказваў то меншую, то яшчэ большую лічбу — усё залежала, куды яго клалі — на чысты пясчак ці на зараслую травой, мохам, кустамі зямлю. Самая большая радыяцыя ў моху, у зарасніках, меншая — на чыстым месцы. Падпалкоўнік Кернажыцкі Уладзімір Цімафеевіч, што быў з намі (вельмі, дарэчы, цікавы чалавек: сам родам з Баршчоўкі, ён, калі здарылася бяда, папрасіў сюды, у «зону», каб памагчы землякам; цяпер працуе ў абласным штабе грамадзянскай абароны), патлумачыў нам: 560 — гэта па чэцію, а тут жа выпалі і стронцы, і плутоній, і барый, і іншыя радыёактыўныя элементы. І ён дастаў нейкія новыя прыборы, расклаў іх. «Калі падсумаваць усё разам, — сказаў ён нам, — то радыяцыя тут вельмі высокая».

А па Прыпяці, на якую мы час ад часу кідаем свае позіркы, плаваюць, як ні ў чым не бывала, качкі — з вывадкамі, як і належыць ім такою парою. Пачуўся аднекуль сігнал цеплахода — ён цягнуў па рацэ баржу. Рана ж не перагароджана і там «зоны адчужэння» няма. Ценькала, падавала свой голас з кустоў нейкая птушка. Неясны, сумны...

Доўга стаяць тут небяспечна. Тым больш, што радыяцыя адчуваецца ўсім арганізмам. Робіцца неяк нятулліва, трывожна. Баліць галава. Ды і ўсё цела бунтуе — ахопліваюць дрывы, адчуванне такое, быццам з цёплай вады на холад вылез. Пра горла і ўспамінаць не варты — прышыць, аж дзярэ...

Сядзем у «рафі», едзе назад. Але не ў Хойнікі, а ў Туль-

гавічы — вёску, якую трэба было выселіць даўно і якую яшчэ і сёння не выселілі. Там не селялі поля, забралі ўсю жывёлу, і людзі каторы месяц марнуецца без працы. Ды і жыць ім няма за што...

Збочваем на звычайную лясную дарогу, дзе няма ўжо асфальту, едзе па ёй. Трымаем у руках дазіметр — радыяцыя то падае, то зноў падымцаецца, імліва расце — ідзе як бы хвалямі. Зноў любуемся палескімі барамі, дубнякамі, алейнікамі, бярэзнікамі. Якая ўсё ж тут прыгажосць! І яна паніжана людзьмі, паніжана на дзесяцігодзі, а, можа, і стагоддзі! Хто прыйдзе сюды зноў, хто паселіцца? На жаль, гэта будзе ўжо не пры нас, не на нашай памяці...

ВЕСКА КАЖУШКІ. У ёй калісьці я таксама бываў. Тут брыгадзір калгаса частаваў мяне вельмі моцнай самагонкай, а яго жонка — смачнымі, упрямымі ў печы драўнікамі. У канцы 1982 года тут неж уночы ваўкі напалі на калгасную кашару і задзіралі каля трохсот авечак.

— Гэта яны так адзначылі прысуджэнне Дзяржаўнай прэміі земляку за кнігу «Ваўчыца з Чортавай Ямы», — жартаваў тады з мяне старшыня Хойніцкага райвыканкома Уладзімір Сцяпанавіч Варажбітаў, палітрэдак Абухава, калі прыехаў да мяне ў Мінск павіншаваць з высокай узнагародай.

Цяпер у Кажушках ніхто не жыве, пуста, як і ў Дроньках, як і ў іншых вёсках, што апынуліся ў зонах — зоне адчужэння, трыццацікіламетровой зоне, зоне адсялення. Сцежкі ў двары пазарасталі травой, у хатах выбіты вокны, парасчаныя дзверы. Ды, мусіць, і хаты абрабаваны. Хто гэта зрабіў?

Насустрэч нам едзе падвода: ідзе мернаю, самавітаю ступою конь, побач з ім з рыдлёўкамі ў руках, — двое мужчын. Успрымаецца гэта ў бязлюднай, мёртвай вёсцы як дзіва, цуд. Хто такія? Спыняемся, пытаем. Аказваецца, леснікі. Яны ахоўваюць і вёску, і лес — баяцца пажару. Калі не дай бог ускінецца ён, радыяцыя з дымам пойдзе на палі і вёскі, дзе яшчэ і сёння жывуць людзі, і наробіць бог ведае колькі бяды.

Зноў едзе, і зноў праз нейкі час спыняемся — бачым людзей, мужчын, што нешта робяць у пакінутых дварах — хто яны такія? Выяўляецца: гэта таксама леснікі — шукаюць слупоў, каб можна было іх укапаць у лесе, зрабіць на іх неабходныя для службы адзнакі...

За Кажушкамі сустракаем дзве «Волгі». У адной з іх едзе знаёмы нам старшыня райвыканкома А. Абухаў, у другой — не меш знаёмы першы намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета БССР С. Шусткевіч. Спыняемся, вітаемся. Станіслаў Станіславіч расказавае, што ён толькі што пабываў у Тульгавічах, становішча там сапраўды цяжкае, проста невыноснае, і ён просіць, каб мы не ехалі туды. «Не трэба сыпаць людзям соль на раны, — кажа ён. — Гэтыя нашыя прыезды нічога не даюць, а толькі бударажаць людзей». Спытаўшы, дзе мы былі і колькі намералі на безраце Прыпяці радыяцыі, ён адпускае сваю машыну назад у Хойнікі, перасаджаецца ў машыну да Абухава. Што ж, ён сам фізік-атамік і ведае, што і як трэба рабіць...

Зноў едзе, цяпер не ў Тульгавічы, а ў Навасёлкі.

НАВАСЕЛКІ — адна з самых вялікіх вёсак у Хойніцкім раёне. Па колькасці жыхароў і двароў яна ўступае хіба майму Вялікаму Бору ды Дворышчам. Навасёлкі таксама трэба выселяць. Аднак пакуль што тут поўным ходам ідуць сельскагаспадарчыя работы, працуе вялікая малочнатаварная ферма. Хоць суседзі з Навасёлкамі вёска — Новапанароўскі — не толькі выселена, але і пахавана. Есць, з'явіўся новы такі тэрмін — пахаваная вёска. Што гэта значыць? Выкопваюць бульдозерамі траншею, сцягаюць туды бярвенні ад хат, хлявоў — і ўсё засыпаюць зямлёй. Цяпер там вёскі няма, голае поле. Пры немцах у вайну вёскі палілі, цяпер — хваляюць...

Дарога ў Навасёлкі ідзе полег. Яно засяена — жытам, бульбай, ячменем. Гэта з лева-

га боку. А з правага — лес, ён абгароджаны калючым дротам, там — «зона». Канешне, умоўная гэта мяжа, бо радыяцыя такая самая і ля агароджы і за агароджай. Агародку можна было ставіць і на некалькі кіламетраў далей, ці на некалькі кіламетраў бліжэй. Выраслі паставіць ля дарогі — каб, мусіць, па ёй можна было ездзіць.

У Навасёлках спыняемся ля магазіна, бо дзе ж яшчэ можна ўбачыць у нас людзей, як не калі магазіна? Мы не памыліліся — ля магазіна, ды і ў магазіне была чарга. Якіраз прывезлі каўбасу, і кожны хацеў узяць хоць кавалак. Пачалася размова. Яна, як усюды цяпер на Палессі, нервовая, з плачам, надрывам. Людзей ахаліла роспач. Колькі воль там можна жыць — трыціцца самім і трыціцца іншым? У вёсцы два магазіны, але адзін не працуе — не могуць знайсці працаўца. Ніхто ў вёску не едзе — ні дзеці, ні ўнукі. А тыя, хто тут жыве, не ведаюць, дзе ім падзецца. Добра было б, каб вёску выселілі ўсю разам. Але як гэта зрабіць?

Праз вуліцу на лавачцы сядзіць дзве дзяўчынкі-школьніцы. Побач капаецца ў зямлі белгаловы хлопчык — насыпае жменькаю на цацачную машыну пясчак, перавозіць з месца на месца, выгружае.

Мераем радыяцыю — 112 мікрарэнтген!

Ад магазіна едзе на ферму, паглядзець, у якім стане там трымаюцца каровы, ды і карміць іх чым. Яна ў каныці вёскі, таксама вялікая, сучасная. Мераем дазіметр прыгатаваную для корму таву — радыяцыя ў ёй больш 50 мікрарэнтген. Заходзім у кароўнік — таксама радыяцыя прыкладна тая самая. А ўзбоч кароўніка, пад вадасцёкам... Мы як не паверылі спярша вачам сваім — дазіметр паказвае 1,460.

— Гэта яшчэ нічога, — кажуць даяры. — Вы едзьце памерайце ля магілёнска. Ён жа ў нас на полі, дзе растуць і бульба і жыта. З усяго раёна, ды, можа, і вобласці звозяць туды ўсякую нечысць... І нідодуць абыяк-як, не запываюць нават...

ВЯДОМА, пры выездзе з «зоны», ды і з Хойнік ніхто не памыў нашу машыну. Памыў яе дожджык у Калінкавічах, калі мы там стаялі, пілі хлебны квас. Асталася ад нашай машыны радыёактыўная пляма. Па ёй будуць праязджаць іншыя машыны, хадзіць людзі, дзеці... Колькі такіх плям і дзе пакінуць ужо? Ды і той «рафі», які пабываў разам з намі ў «зонзе», будзе ж і далей бегаць па дарогах, вазіць людзей. І ніхто ведаць не будзе, сядзючы ў машыну, дзе яна была, якая ў ёй радыяцыя...

Страшна, калі пачынаеш думаць, колькі нароблена бяды, ды і робіцца ў нас па недасведчанасці, абыякавасці і проста неарганізаванасці, нехайнасці...

...КАНЧАЕ сваю работу сесія Вярхоўнага Савета БССР. Выступілі тыя, хто адказвае за стан спраў у забруджаных радыяцыяй раёнах, выступілі і тыя, хто там пабываў, жыве, выступілі і тыя, хто не быў там і, відаць, ніколі не будзе. Ад той групы, што ездзіла ў Хойніцкі раён, выступілі Н. Гілевіч і М. Калбасна.

Вярхоўны Савет БССР прыняў адпаведныя пастановы, нешта ў становішчы людзей, што трапілі ў вочы змяніцца. Але не забудуцца тыя размовы, галасы і вочы людзей, што не адзіны чуў, бачыў — просьбы паратунку, помачы. Такое не забудзецца, як не забудзецца і тая бяда, што іх выклікала, нарадзіла, — Чарнобыль.

Хто верне ім, гэтым без віны вінаватым людзям, душэўную раўнавагу, спакой? Як будучы жыць яны, астаўшыся без роднага кутка, без сваёй бацькаўшчыны? Што чкае іх саміх і іншых дзяцей ды і можага з нас і заўтра, і паслязаўтра, у блізкай і далёкай будучыні?..

Зноў здаўлівае горла тугі камяк, зноў хочацца плакаць...

Р. С. Днямі сустраў я свайго знаёмага з Кажушкаў — ён жыве цяпер у Мінску, а тады, улетку 1986 года, жыў там, на Палессі, у сваёй вёсцы.

— Ці ездзіце вы хоць зрэдку туды, дадому? — спытаў я, расказаўшы пра сваю паездку ў «зону».

— Не. Пасля таго, што перажыў я там у красавіку і маі, я туды больш не еджу, ні разу не быў.

— Чаму?
— Баюся. Страшна ўбачыць тое, што зусім нядаўна было майё радзімай, чым я жыў, дзеля чаго не шкадаваў нічога...
Ліпень, 1990 г.

Упершыню ў «ЛіМе»

Генадзь АУЛАСЕНКА

Бацькамі страчаныя словы
Наноўку дзецім аддаваць.
Тых,
хто адмовіўся ад мовы,
Не ганьбаваць,
а шкадаваць.

Тых,
хто згубіў першааснову.
Хто абрывае карані.
Ты, божа, іх абарані
Ад іх саміх.
Вярні ім мову.

Кожны дзень практыты
Гэта ў чымсьці
сцябе адкрыццё.

Гэта
белыя-белыя
Крылы буслоў
над лясамі.
Гэта бераг рані
Пад цудоўнаю назвай —
ЖЫЦЦЕ.

А далей — забыццё.
Што далей,
мы не ведаем самі.

Шляхі чалавечыя

З Масквы, з Крамля, на ўсе
староны
Ляглі шляхі святлом уславы.
Па іх ідуць, ідуць мільёны
Людзей магутных, гордых,
вольных,
Ідуць мільёны раскаваных.
Я. КУПАЛА. «Шляхі». 1939 г.

Навошта ён пісаў такое,
Калі, як у жахлівым сне.
Не слэзы нават, кроў ракою
Цяла па роднай старане?
Не раскаваных, закаваных
Ішлі мільёны па-над ёй!
Ім не святлом шляхі уславы,
А чалавечую крывёй!
Ішлі,
ішлі,
ішлі мільёны
На катаванні,
глум і злом.
Усе чалавечыя законы
Шматком паперы пад сталом.
Адны магілы за шляхамі...
Мой любы край крыві і слёз,
Якім чужымі грахамі
Ты заслужыў свой горкі лёс?
Ты столькі гінуў,
ды не згінуў...
Эх, сілы, сілы не стае...
Што ж твай пясняр цябе
панінуў?
Што ж не аб тым другі пле!
II
І я не веру,
што не ведаў...
І ведаю,
што ён не верыў
У тое, што пісаў тады.
Чаму ж пісаў?
З якой прычыны?
Шалёны клікаў крумкачыны.
Вайна за межамі Айчыны,
І жыць ледзь-ледзь за тры
гады.

Закавалі.
Затым катавалі.
Катавалі.
Затым пахавалі.
Пахавалі.
Ці проста схавалі.
Нават памяці не захавалі!
Ды й нашто яна,
памяць, кітам?!
Ім у бяспаміятстве
лепей жыць.
Пад балючым пяском
Куратаў
Наша памяць ляжыць.
Г. Чарвень.

Саюз пісьменнікаў БССР
выдае глыбокае спачуванне
пісьменніку Віктару Гардзею з
выпадку трагічнай смерці сына.

Незабыўная сустрэча

У ЛЕТКУ 1971 года да мяне на падворак зайшоў Янка Брыль і з ім незнаёмы мужчына. Янку я добра ведаў з нашых партызанскіх сцежкаў, таму мая ўвага была звернута на незнаёмага. З першага погляду кінулася ў вочы, што з вуснаў гасця не знікала ўсмешка. Густыя, незачэсанія валасы нізка апускаліся на шырокі лоб. Каля губ трымаліся малапрыкметныя маршчыны.

— Знаёмся, — кажа мне Янка.

— Караткевіч, — назваўся незнаёмы.

Я назваў сьлё, ды кажу: — Вельмі прыемна, бо ведаю вас толькі па творах.

Паабедзілі і пайшлі на бераг Нёмана. Праходзіць каля царквы, Уладзімір Сямёнавіч выказаў жаданне паглядзець уэбранства. Царква не замыкалася, бо не працавала. Мы адчынілі дзверы і зайшлі ў сярэдзіну. Апрача некалькіх ікон, сярэдзіна была і «Тайная вячэра», двух падсвечнікаў і некалькіх харонгаў, больш нічога не было. Ён зблізку аглядаў іконы і выказаў сваё меркаванне:

— Арыгіналу няма, усе копіі. Але нядрэнна выкананы.

— Як расказвалі старыя людзі, перабудова царквы мясцовы памешчык Тумілоўскі. Па ўспамінах — неабліг чалавек. Калі ў яго прапала карова, то не было выпадку, каб не дапамог купіць другую, — паведаміў я.

— Гісторыя ведае яшчэ адну прыкладу высокай культуры і чалавечасці тых, каго мы называем эксплуатацыйнымі, — сказаў Караткевіч. Як выйшлі на вуліцу, я спытаўся:

— Што трэба зрабіць, каб дзяржава ўзяла царкву пад ахову?

— Што рабіць — вядома. Толькі гэтую царкву дзяржава не возьме пад ахову.

— Чаму?

— Хоць галоўны купал і па банках маляў пабудаваны па канонах праваслаўнай, сама яна стаіць уваходам на ўсход, як уніяцкая. Відзець, калісьці твае продкі маліліся уніяцкаму богу, — пачуў жартулівае ў адказ.

Тады мяне здзівіла: малады пісьменнік, а так добра

ведае рэлігійныя догмы. Над гэтым я ніколі не задумваўся, хоць прыкметы уніяцтва захавалі помнікі на могілках.

Потым мы пайшлі паўз Нёман, наведзілі месца, дзе Сула аддае свае халодныя і чыстыя воды бацьку-Нёману.

— Тут нельга не затрымацца, як-нікак, а месца незвычайнае: Сула адна з хуткапльняных рэк Беларусі, аветая вялікім Коласам, яднаецца з Нёманам, — неяк удумліва прамовіў Уладзімір Сямёнавіч і сеў на бераг Нёмана, якраз там, дзе Сула праглядаецца далёкавата, звесіў ногі над вадою. — Маё вока цешаць багаціны кветак у траве на гэтым лузе. Вырві жменю і завары чай — лепшага не прыдумаеш...

Адпачыўшы, мы пайшлі ўздоўж берага, і на нашым шляху паўстала нямішча, як у нас называюць старыцу. Яна маўчала ў дрывоце, а над ёю некалькі векавых дубоў. Глыбокія месцы старыцы яшчэ не паспелі зараці, таму на вадзе густа ляжала шырокае лісце, а паміж іх падставілі сонцу белыя пясцікі лілей і жоўтых збаночкаў. Караткевіч памаўчаў, потым павярнуўся да нас:

— Вось казаннае месца. Пасядзець бы тут ночку пад поўным месяцам з блакнотам. Пад раніцу казка будзе гатова. Ох, якое ж багатае тут ваша Наднямонне!

Урэшце выйшлі на высокі бераг у Крынічым. Прывесілі пад вялізнаю разгалістаю ліпаю з буслянкаю.

— Як усё разумна і рацыянальна ў нашай прыродзе. Яна ціхая, сціпная, ветлівая і загадкава сумная, — задумлена азваўся Уладзімір Сямёнавіч.

— Мы часта не бачым цудоўнае, што навакол нас, як дарэчы, не заўважаем і сваё шчасце ў штодзённым

жыцці, — прамовіў Іван Антонавіч.

— Шкада, шмат часу праходзіць дарэмна, не на творчасць, — пазіраючы на Янку, сказаў Караткевіч.

— Не табе аб гэтым шмадаваць, — адказаў яму Янка. — Мне такасама, — не пагадзіўся Караткевіч, — столькі задум, гатовых сюжэтаў, асабліва па гістарычнай тэматыцы. Як сказаў адзін філосаф: «Нічога не адмадвай на пасля, бо і пасля лягчай не будзе»...

З Беражына на аўтобусе паехалі ў Каралічы. Адведзілі Паўла Арсенавіча Жалезняковіча, нашага з Янкам баявога сабра, героя Брыльвага нарыса «Сэрца камуніста». Блакнот не захаваў запісу размовы з Паўлам Арсенавічам. Толькі сумеснае фота нагадвае пра тую сустрэчу.

Відаць, Караткевіч сваім чутым сэрцам разумеў, у каго ён гасцяваў, таму быў стрыманы, больш слухаў, чым гаварыў, што было нехарактэрна для яго.

Выйшлі на вуліцу і якраз у гэты час каля хаты Паўла Арсенавіча затрымалася машына: на сваім бывалым «Масквіч» прыехаў адвядзець Жалезняковіча Уладзімір Калеснік са сваёю жонкаю Зосяю Міхайлаўнаю.

Уладзімір Андрэвіч угаварыў нас паехаць у Крынікі, вёску над Сервеччу, дзе жыла яго мачаха. Мы згадзіліся і яшчэ завідна заехалі на месца.

Пакуль гаспадыня і Зося клапаціліся пра вячэру, мы выйшлі на бераг Сервечы і спыніліся каля млына. Вадзяное кола ўжо не круцілася, таму панавала надзвычайная цішыня, якая бывае толькі каля млына, што спыніўся назаўсёды.

Тут над Сервеччу Брыль, Караткевіч і Калеснік усцалі палеміку пра літаратурны працэс і выдавецкую справу ў Беларусі. Запамяталася выказванне Янкі, што самы няшчасны чалавек у нас гэта беларускі пісьменнік. Наша літаратура, як паэзія, так і проза, упэўнена выйшла на міжнародны ўзровень і займае пачэснае месца паміж усіх літаратур, а ў нас парушаецца левінская нацыянальная палітыка, ад чаго тыражы беларускай літаратуры нікчэмныя, а колькасць чытачоў з году ў год змяншаецца.

— Я ўпэўнены, што гэта часова з'ява, Моладзь, асабліва таленавітая, схільная да творчасці, моцна трымаецца роднай мовы, — выка-

заў сваё меркаванне Уладзімір Андрэвіч.

— Лепшыя творы і на нашай мове на паліцах бібліятэк і кнігарань не залежваюцца. У гэтым надзея на лепшае, — упэўнена сказаў Уладзімір Сямёнавіч і дадаў: — Навошта заплюшчваць вочы. Нямаю ў нас кнігі, якія прачытаеш, а назаўтра — як быццам не чытаў, пра ўсё забыўся. Толькі шкада патрачанага часу.

Назаўтра прачнуліся вельмі рана. Браўся святанам, чырваневы ўсход. Праз адчыненую форточку ў хату далаталі птушыныя галасы.

— Як і сёння дзень? — ляжачы ў ложку, спытаўся Брыль. Я маўчаў, не здагадваючыся, што адказаць.

— Сёння 22 чэрвеня, гадына, як фашысты напалі на нашу краіну, — сам адказаў на сваё пытанне Янка і пачаў успамінаць, як яны ў лагеры палонных успрынялі паведамленне пра пачатак вайны. Калі сномчыў, спытаўся ў мяне:

— А ты памятаеш 22 чэрвеня 1941 года?

Як не памятаць! І я падрабязна расказаў пра першы дзень вайны ў Гродне, дзе я тады вучыўся, пра шлях свой на ўсход, пра камсамольскае падполле ў нашай вёсцы.

Праз некалькі год прачытаў у кнізе «Зямля пад белымі крыламі» сваё ўспаміненне. Пададзены Уладзімірам Сямёнавічам, яны былі дакладна і амаль без скарачэнняў. «Якую ж трэба мець памяць, каб без запісу так дакладна занатаваць пачуццё!» — выказаў я сваё здзіўленне Івану Антонавічу.

— У яго была выключная памяць, — адказаў Брыль. — Тады я табе не гаварыў, але наўмысна спытаўся ў цябе пра пачатак вайны. Валодзе якраз рыхтаваў свой нарыс, папрасіў мяне наладзіць сустрэчу з чалавекам, які асабіста перажыў першы дзень вайны. Вось і завіталі мы да цябе.

Я часта ўспамінаю тую нашу адзіную сустрэчу з Караткевічам. Як самую вялікую каштоўнасць берагу зборнік вершаў «Мая Іліяда» з аўтографам паэта. Можна, сацы раз чытаю акуртны, як бы абдуманы почырк: «Дарагому Яўгену Ігнатавічу Крамко на сціплую памяць аб нашым візіце на цудоўны, найпрыгажэйшы ў свеце ягоны Нёман. Ул. Караткевіч. 21 чэрвеня 1971 года.»

Яўген КРАМКО.

**БЫЛА КАФЛЯ,
БЫЛ МАЙСТРЫ...**

Здаецца, беларускія вучоныя ўжо зрабілі адкрыццё ва ўсіх галінах гістарычных ведаў і ўсе гэтыя галіны дастаткова распрацаваны. Але новыя даследаванні і новыя адкрыцці чакваюць яшчэ нас. Прыкладам такога новага даследавання з'яўляецца калектыўная праца, што выйшла нядаўна ў выдавецтве «Беларусь» пад назвай «Беларуская кафля». Аўтарамі тэксту гэтае кнігі і сілаладальнікамі шматлікіх ілюстрацый з'яўляюцца В. Собаль, М. Ткачэў, А. Трусаў і У. Угрыновіч, якія ўпершыню аб'явілі беларускі кафельны матэрыял XIV—XX ст. Гэтая кніга ўяўляе сабой і навуковае даследаванне, і папулярную кнігу пра малавядомую або зусім невядомую для шырокага кола чытачоў галіну творчасці беларускіх майстроў XIV—пачатку XX ст., і альбом выдатна памастацка зробленых ілюстрацый розных узростаў і стыляў кафлянага майстэрства. У альбоме змешчаны 210 каляровых ілюстрацый. А тое, што ён выданы на паперы, лепшага гатунку, робіць кнігу ўзорам для выданняў такога роду. Трэба адзначыць

высокую навуковую кваліфікацыю аўтараў і добры густ рэдактараў на чале з загадчыкам рэдакцыі Г. Галубовічам. Тэст у кнізе прадстаўлены ажно на шасці мовах — беларускай, рускай, англійскай, французскай, нямецкай і іспанскай. Праўда, улічваючы, што кніга разлічана і на замежнага чытача, тыраж яе ўсё ж невялікі (4200 асобнікаў).

Аўтары падзяляюць увесь тэст на сем раздзелаў, згодна з этапамі развіцця кафлярства на Беларусі. Усе стылі ўвасобіліся ў беларускі кафлярства за некалькі стагоддзяў — готыка, рэнэсанс, барока, ранака, класіцызм і мадэрн. У кнізе прадстаўлены ілюстрацыі найбольш простых кафлярскіх вырабаў і вельмі адмысловых, са складанымі мастацкімі ўзорамі кафлярства, якія ўжываліся ў магніцкіх палацах Беларусі або ў царскіх палацах Масквы і Падмаскоўнага краю, дзе працавалі найбольш кваліфікаваныя беларускія рамеснікі, вывезеныя на загаду цара Аляксея Міхайлавіча падчас вайны 1654—1667 гг. з Копысі, Шклова, Магілёва, Дуброўны, Мсціс-

лава і іншых гарадоў Беларусі. Кожны з раздзелаў пачынаецца з невялікага гістарычнага эпіскура, а ўсе подпісы да ілюстрацый абавязкова ўключаюць месца знаходкі і дату (або стагоддзе) яе выраб.

Спіс ілюстрацый у канцы кнігі дае самыя неабходныя звесткі і пра прадметы, што паказаны ў ілюстрацыях, і пра аўтара знаходкі (і дату) падчас археалагічных раскопак, а таксама прозвішча рэстаўратора (У. Угрыновіч). Згадаю асобна таксама і выкарыстаную літаратуру.

Вядома, гэта першае выданне такога тыпу, таму ўсё, што захавалася ў гэтай галіне народнага мастацтва, у кнігу не увайшло, аднак аўтары і сілаладальнікі зрабілі ўсё магчымае, каб паказаць чытачу ўзоры гістарычных высокамастацкіх помнікаў, якія сведчаць аб адной са старонак гісторыі матэрыяльнай культуры на Беларусі. Урэшце, раім чытачу набыць гэтую кнігу і самому ацаніць майстэрства нашых продкаў.

А. ГРЫЦКЕВІЧ.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускамоўным мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Орда Працоўнага Чырвонага Сцяга Друкарня выдвецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 06337 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Варыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОУДЗІН — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел вывучэння мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культуры: Вячаслаў ЛАПЦІН — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.

Пры перадачу прасьба спасылца на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэвізуе.

з 30 ліпеня па 5 жніўня

30 ліпеня, 15.30

**ДЗЯРЖАУНАСЦЬ БЕЛАРУСКАЯ МО-
ВЫ: ПРАБЛЕМЫ І РЕАЛЬНАСЦЬ**

Гледачы пачуюць інтэрв'ю і вытрымкі з выступленняў удзельнікаў навукова-практычнай канферэнцыі Таваарства беларускай мовы імя Ф. Скарыны.

31 ліпеня, 17.25

**ПАУГАДЗІНЫ У БЕЛАРУСКАЯ ВЕС-
ЦЫ**

Фальклорная праграма з удзелам ансамбля народнай песні «Красіва» пазнаёміць гледачоў з беларускімі народнымі промысламі: вырабамі з саломкі, гліны, дрэва, ільну. Прагучыя песні разнастайныя па змесце, шчырыя па сваёй меладыйнай і паэтычнай прыгажосці.

2 жніўня, 18.00

МЫ І НАША КІНАКАМЕРА

Новыя фільмы кінаамагараў Магілёўскай вобласці

3 жніўня, 19.20

**ТВОРЧЫ ВЕЧАР ПІСЬМЕННІКА
М. АУРАМЧЫКА**

4 жніўня, 15.45

МЕТРАНОМ

«У згодзе і спрэчках з Мельпаменай». Перадача прысвечана творчай дзейнасці тэатральнага мастака Эрнста Гейдэбрэхта.

Перадачу вядзе музычны каментатар Г. Хаймінава.

4 жніўня, 17.20

**ФАЛЬКЛОРНЫ ВЕЧАР З УДЗЕЛАМ
КАЛЕКТЫВАУ МАГІЛЕУСКАЯ ВОБЛА-
СЦІ**

5 жніўня, 13.00

«ГАЛОУНАЕ — ТВОРЧАСЦЬ...»

Самадзейны тэатр-студыя «Золан». Рэжысёр Г. Прыма пазнаёміць з удзельнікамі, расказае аб творчых планах калектыву. Гледачы ўбачаць урыўкі са спектакляў.

5 жніўня, 22.45

СТУДЫЯ «РЭЯ»

Па старонках Другога ўсесаюзнага фестывалю польскай песні «Віцебск-90»

А Б Я В Ы

**БЕЛАРУСКАЯ ОРДЭНА ДРУЖБЫ
НАРОДАУ ДЗЯРЖАУНАА КАНСЕРВА-
ТОРЫЯ ІМЯ А. В. ЛУНАЧАРСКАГА**

аб'яўляе конкурс

на замлячэнне вакантных пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу (для тых, хто мае мінскую прапіску), кафедра фартэпіяна дацэнт — 0,5

Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання. Заявы і дакументы згодна Палажэнню аб конкурсах накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220600, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэлефоне: 22-49-42, 26-06-70.

Намеснік галоўнага рэдактара Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЬІНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.